

Universitetet i Bergen

Sosiologisk institutt

Nye sosiale risikoer i den norske velferdsstaten?

*En kvantitativ analyse av unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning
i tidsperioden 1993-2009*

Masteroppgave

Våren 2015

Tarjei Widding-Havnerås

Forord

Først av alt vil jeg takke veilederen min. Thomas Lorentzen sin fremragende veiledning, engasjement for tematikken, metodologiske innspill, positive holdning og konstruktive tilbakemeldinger har vært en uunnværlig bidragsfaktor i arbeidet med masteroppgaven.

Takk til mine medstudenter Arna Marie Cruys Sagen, Elisabeth Sandtorv, Elisabeth Schøyen-Jensen og Hege Stein Helland for faglige innspill og kommentarer. Jeg vil også takke alle andre medstudenter som har bidratt til et godt lesesalsmiljø på Sofie Lindstrøms hus.

Jeg vil takke foreldrene mine for all støtte gjennom hele mitt utdanningsløp. Jeg vil rette en spesiell takk til Siri Hansen Pedersen for all støtte og omsorg som har lettet arbeidsprosessen, og for å ha minnet meg på et liv ved siden av og etter masteroppgaven.

Tarjei Widding-Havnerås

De data som er benyttet i denne publikasjonen er hentet fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjenestes (NSD) trygdeforløpsdatabase, FD-Trygd - 20-prosentsutvalget. Databasen består av et tilfeldig trukket 20-prosents utvalg fra Statistisk sentralbyrås FD-Trygd. NSD har tilrettelagt datauttaket for analyseformål. Ingen av de ovennevnte institusjoner er ansvarlig for de analyser eller tolkninger som er gjort her.

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg endringer i unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning de siste to tiårene. Tematikken er valgt på bakgrunn av forskningslitteratur som viser hvordan fremveksten av postindustrielle arbeidsmarkeder, endringer i familiemønster og befolkningssammensetning har medført nye sosiale risikostrukturer. En av de tydeligste indikatorene på sosioøkonomiske endringer i vestlige avanserte kapitalistiske velferdsstater er økte vansker med inngang og etablering i arbeidsmarkedet for unge. Forskningslitteraturen presenterer unge voksne, aleneforeldre og innvandrere som nye sosiale risikogrupper (Esping-Andersen 1999, 2002; Taylor-Gooby 2004; Bonoli 2005a; Zustavern og Kohli 2010; Bäckman et al. 2011; Fritzell et al. 2012; Kauppinen et al. 2014). Denne oppgaven tar utgangspunkt i forskjeller i arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne, alenemødre og innvandrere i alderen 25 til 35 år, men vil også undersøke sosiale ulikheter innad disse sosiale gruppene. Sosial ulikhet viser i denne oppgaven til sjanselighet, og oppgaven er avgrenset til sosiale ulikheter i arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne etter sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet og status som alenemor.

Oppgaven ønsker å besvare to forskningsspørsmål: 1) Har vansker i arbeidsmarkedet økt blant unge voksne de siste to tiårene? 2) Har betydningen av sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet for arbeidsmarkedstilknytning avtatt i samme tidsrom? Disse to forskningsspørsmålene er basert på to teoretiske tilnærminger i arbeids- og velferdsstatsforskning; teorien om nye sosiale risikoer og demokratiseringsteorien. Teorien om nye sosiale risikoer tilsier at sosioøkonomiske endringer har bidratt til fremveksten av nye sosiale risikoer som primært omhandler inngang og etablering i arbeidsmarkedet. Unge, aleneforeldre, kvinner og innvandrere blir presentert som sosiale risikogrupper (Taylor-Gooby 2004; Timonen 2004; Bonoli 2005a; Zustavern og Kohli 2010; Harsløf og Ulmestig 2013a). Demokratiseringsteorien tilsier at vansker i arbeidsmarkedet har blitt demokratisert, dvs. at sosiale risikoer i større grad enn tidligere også rammer bedrestilte sosiale grupper (Beck 1992; Leisering og Leibfried 1999).

For å besvare oppgavens forskningsspørsmål har registerdata fra databasen Forløpsdatabasen Trygd – 20 % utvalg blitt benyttet. Et 10 % utvalg av databasen var tilgjengelig for denne oppgaven (N = 59, 687). Dataene dekker tidsperioden 1993-2009. For å analysere dataene har *Social Exclusion and Labour Market Attachment*-modellen (SELMA) og den lineære sannsynlighetsmodellen blitt benyttet. SELMA-modellen er en inntektsbasert forsørgelsesmodell som kategoriserer enkeltpersoner sin arbeidsmarkedstilknytning fra integrert- til ekskludert arbeidsmarkedsposisjon. Det har blitt konstruert SELMA-kategorier for hvert enkelt år f.o.m. 1993 t.o.m. 2009. Den lineære sannsynlighetsmodellen er en variant av multippel regresjon som gir

mulighet til å studere dikotome utfall uten samme heftelser som logistisk regresjon (Hellevik 2009; Mood 2010). Den lineære sannsynlighetsmodellen har blitt benyttet for spesifisering av sosiale grupper og utregning av predikert verdi for arbeidsmarkedstilknytning for hver enkelt gruppe hvert enkelt år i tidsperioden. Denne fremgangsmåten gjør det mulig å kontrollere for sammensetningseffekter ved å holde individuelle faktorer konstant. Arbeidsmarkedstilknytning har blitt operasjonalisert ved hjelp av SELMA-modellens kategorier som inkluderer et sett arbeidsmarkedsposisjoner fra kjernearbeidskraften til uførepensjonerte. På bakgrunn av SELMA modellens kategorier har det blitt konstruert to avhengige variabler som komplementerer hverandre: Den ene avhengige variabelen er NEET som viser til sannsynlighet for å være i en ekskludert arbeidsmarkedsposisjon. Den andre avhengige variabelen er kjernearbeidskraft som viser til sannsynlighet for å være i en fullt integrert arbeidsmarkedsposisjon.

De empiriske resultatene viser generelt sett en trend mot økte vansker i arbeidsmarkedet blant unge voksne nordmenn i tidsperioden 1993-2009. Analysene viser at vansker i arbeidsmarkedet jevnt over har økt på tvers av sosial bakgrunn og kjønn blant norske menn og kvinner. To hovedfunn indikerer denne utviklingen: For det første har det vært en generell økning i risiko for å være NEET. For det andre har det vært en generell nedgang i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft. Denne utviklingen blir dels forklart ved å trekke på teorien om nye sosiale risikoer og demokratiseringsteorien, dels ved å trekke på medisinske forklaringer. Den generelle utviklingen kan skyldes mange faktorer, men det er spesielt to forklaringer som blir vektlagt. Den første forklaringen er kunnskapsintensivering av arbeidsmarkedet med økte krav til den enkelte arbeidstaker. Den andre forklaringen, som er relatert til den første, er økningen i uførepensjon blant unge voksne med dreining fra muskel- og skjelettdiagnoser mot psykiske lidelser og –plager som hoveddiagnose. Den generelle utviklingen er ujevnt fordelt. Den sterkeste økningen i risiko for å være NEET og den sterkeste nedgangen i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft har vært blant unge voksne med lavere sosial bakgrunn. Det indikerer at den relative forskjellen i sannsynlighet for å være velintegrert i arbeidsmarkedet etter sosial bakgrunn har økt. Dette tyder på at det politiske målet om sjanselighet – målsettingen om å bryte koblingen mellom sosial bakgrunn og livssjanser – som har stått sterkt i Norge i etterkrigstiden ikke har blitt oppnådd. På dette området underbygger studiets empiriske resultater eksisterende kunnskap (Lorentzen og Nielsen 2008; Wiborg og Hansen 2009; Mastekaasa 2011). Oppgaven bidrar imidlertid med ny kunnskap om hvilken betydning sosial bakgrunn har for risiko for å være NEET. Økningen i relative forskjeller mellom unge voksne med lavere og høyere sosial bakgrunn blir forklart med eksisterende kunnskap som viser økte eller stabile sosiale ulikheter

i utdanningsoppnåelse etter sosial bakgrunn i tidsperioden denne oppgaven tar for seg (Hansen og Wiborg 2010; Caspersen et al. 2012). De økte kravene til høyere utdanning i arbeidsmarkedet kan ha bidratt til at sosiale ulikheter i utdanningsoppnåelse slår sterkere ut i arbeidsmarkedet nå enn tidligere. Dette kan også sees i lys av at det norske arbeidsmarkedet har den laveste andelen jobber for ufaglært arbeidskraft i OECD-området (OECD 2008). De empiriske resultatene viser at norske menn jevnt over har hatt sterkest økning i risiko for å være NEET og sterkest nedgang i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft sammenlignet med norske kvinner. Det tyder på at kjønnsforskjeller i arbeidsmarkedstilknytning har minnet. Det er imidlertid fremdeles kjønnsforskjeller ved utgangen av tidsperioden. De empiriske resultatene viser ikke betydelige forskjeller i risiko for å være NEET blant norske kvinner og norske alenemødre. Det tyder på at norske alenemødre ikke er en spesielt risikoutsatt gruppe. En viktig del av forklaringen på dette ligger trolig i den norske velferdsstatens generøse velferdsordninger som støtter opp om full yrkesdeltakelse blant mødre. Hvorvidt vansker i arbeidsmarkedstilknytning generelt sett har økt over tid blant innvandrere har vært vanskeligere å spore grunnet overlappende konfidensintervaller. De empiriske resultatene viser imidlertid at det er forskjeller i arbeidsmarkedstilknytning mellom nordmenn og innvandrere ved utgangen av perioden. Tydeligere resultater i denne sammenheng ville trolig kommet frem med et større utvalg. Som sammenfatning blir oppgavens forskningsspørsmål besvart med 1) det har vært en generell økning i vansker i tilknytning til arbeidsmarkedet blant unge voksne, og 2) sosial bakgrunn ser ut til å ha blitt viktigere enn tidligere, kjønnsforskjeller har blitt redusert og innvandrere er mer utsatt for vansker i arbeidsmarkedet sammenlignet med nordmenn.

Ord i besvarelsen: 33 393 (eks. forord, sammendrag, innholdsliste, figur- og tabelloversikt, appendiks og litteraturliste).

Innholdsfortegnelse

Forord	II
Sammendrag	III
Figuroversikt	VII
Tabelloversikt	VIII
1. Innledning	1
1.1. Tema og forskningsspørsmål	1
1.2. Nye sosiale risikoer i den norske velferdsstaten	4
1.3. Gangen i oppgaven	6
2. Bakgrunnskapittel	7
2.1. Innledning og avgrensning	7
2.2. Det norske arbeidslivet fra 1990	8
2.2.1. Endringer i arbeidsmarkedet	8
2.2.2. Endringer i velferdsordninger	10
2.2.3. Utdanning- og arbeidsdeltakelse	13
2.2.4. Innvandring	17
2.2.5. Aleneforeldreskap	18
2.3. Oppsummering	19
3. Teori og tidligere forskning	21
3.1. Innledning	21
3.2. Nye sosiale risikoer	21
3.3. Demokratisering av sosiale risikoer	24
3.4. Oppsummering	29
3.5. Tidligere forskning	29
4. Data, variabler og metode	35
4.1. Innledning	35
4.2. Datamateriale	36
4.3. Operasjonalisering av variabler	38
4.3.1. Avhengige variabler	38
4.3.2. Uavhengige variabler	42
4.4. Analysemetoder	47
4.4.1. Valg av lineær sannsynlighetsmodell	47
4.4.2. Den lineære sannsynlighetsmodellen	49
5. Presentasjon av resultater	51

5.1. Innledning	51
5.1.1. Deskriptive analyser	52
5.1.2. Oppsummering av deskriptive analyser	58
5.2. Multivariate analyser og predikerte sannsynligheter	59
5.3. NEET	60
5.4. Kjernearbeidskraft	66
5.5. Oppsummering av multivariate analyser	71
6. Analyse	73
6.1. Innledning	73
6.2. Større vansker i arbeidsmarkedet blant unge voksne?	73
6.3. Medisinske årsaker	78
6.4. Avtagende betydning av sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet?	82
7. Sammenfatning og forslag til videre forskning	85
7.1. Sammenfatning	85
7.2. Videre forskning	92
8. Appendiks	94
9. Litteraturliste	104

Figuroversikt

Figur 2.1 - Utvikling i utdanningsnivå etter kjønn for alder 30-39 år, 1993-2009	14
Figur 2.2 - Utvikling i sysselsetting etter kjønn for alder 25-54 år, 1993-2009	15
Figur 2.3 - Utvikling i arbeidsledighet etter kjønn for alder 25-54 år, 1993-2009	16
Figur 2.4 - Utvikling i innvandring og norskfødte med innvandrerforeldre, 1970-2014	18
Figur 4.1 - SELMA-modellen	38
Figur 5.1 - NEET blant norske menn 35 år, 1993-2009	60
Figur 5.2 - NEET blant norske kvinner 35 år, 1993-2009	61
Figur 5.3 - NEET blant innvandrer menn 35 år, 1993-2009	63
Figur 5.4 - NEET blant innvandrer kvinner 35 år, 1993-2009	64
Figur 5.5 - NEET blant norske alenemødre 35 år, 1993-2009	65
Figur 5.6 - Kjernearbeidskraft blant norske menn 25 år, 1993-2009	66
Figur 5.7 - Kjernearbeidskraft blant norske kvinner 25 år, 1993-2009	67
Figur 5.8 - Kjernearbeidskraft blant innvandrer menn 25 år, 1993-2009	69
Figur 5.9 - Kjernearbeidskraft blant innvandrer kvinner 25 år, 1993-2009	70
Figur 5.10 - Kjernearbeidskraft blant norske alenemødre 25 år, 1993-2009	71

Tabelloversikt

Tabell 1.1 - Fattigdomsrisiko blant sosiale grupper i Norden og EU17, 2007	5
Tabell 4.1 - SELMA-kategorier	41
Tabell 4.2 - Sosial bakgrunn (foreldres utd.)	43
Tabell 5.1 - SELMA for aldersgruppene 25-, 30- og 35-år, 1993-2009	53
Tabell 5.2 - NEET og kjernearbeidskraft etter sosial bakgrunn for alder 25-35 år, 1993-2009	55
Tabell 5.3 - NEET og kjernearbeidskraft etter kjønn for alder 25-35 år, 1993-2009	56
Tabell 5.4 - NEET og kjernearbeidskraft etter etnisk bakgrunn for alder 25-35 år, 1993-2009	57
Tabell 5.5 - NEET og kjernearbeidskraft blant alenemødre for alder 25-35 år, 1993-2009	58

1. Innledning

1.1. Tema og forskningsspørsmål

Denne oppgaven tar for seg hvordan sosiale ulikheter i arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne har endret seg de siste to tiårene. Sosial ulikhet viser i denne oppgaven til sjanselighet, og oppgaven er avgrenset til sosiale ulikheter etter sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet og aleneforeldreskap i aldersspennet 25 til 35 år. Tematikken er valgt på bakgrunn av forskningslitteratur som viser hvordan fremveksten av postindustrielle arbeidsmarkeder, endringer i familiemønster og befolkningssammensetning har medført nye sosiale risikostrukturer. En av de tydeligste indikatorene på sosioøkonomiske endringer er økte vansker med inngang og etablering i arbeidsmarkedet for unge (Esping-Andersen 1999, 2002; Taylor-Gooby 2004; Bonoli 2005a; Bäckman et al. 2011; Fritzell et al. 2012; Harsløf et al. 2013; Kauppinen et al. 2014). Denne oppgaven tar utgangspunkt i denne delen av den overordnede samfunnsutviklingen, og vil undersøke endringer i arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne i Norge de siste to tiårene.

I *Den norske velferdsstaten* blir mer generelle tendenser til at flere vil oppleve sosial eksklusjon enn tidligere nevnt som en av velferdsstatens største utfordringer i dag (Kuhnle og Kildal 2011: 36). På en side er det et problem for enkeltpersoner siden flesteparten ønsker økonomisk og sosial integrasjon, på en annen side er det et samfunnsproblem fordi den norske velferdsstatens finansielle grunnlag er avhengig av et høyt sysselsettings- og skattenivå. Kildal og Kuhnle påpeker at hvis tendensen gir utslag i vedvarende strukturer kan spenningen øke mellom dem som er integrert i arbeidsmarkedet, som er «inne i varmen», og dem som ikke er integrert, som står «ute i kulden» (ibid.). Hvem som er «inne i varmen» og hvem som står «ute i kulden» og hvordan utviklingen har vært den siste tjueårsperioden står sentralt i denne oppgaven. Forskningsspørsmålene som denne oppgaven ønsker å besvare er følgende: 1) Har vansker i arbeidsmarkedet blant unge voksne økt de siste to tiårene? 2) Har betydningen av sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet for tilknytning til arbeidsmarkedet blant unge voksne avtatt i samme tidsrom?

Forskningsspørsmålene vil forstås på bakgrunn av at den norske velferdsstaten i likhet med nordiske velferdsstater ellers har gjennomgått betydelig politiske, økonomiske og sosiale endringer de siste tjue årene (Hippe og Berge 2013; Dølvik et al. 2014). Blant de tydeligste utviklingstrekkene er fremveksten av et mer kunnskapsintensivt arbeidsmarked, økt kvinnelig deltagelse i utdanning og arbeidsliv, endringer i familiemønster som kommer til uttrykk i et økende antall aleneforeldre, en mer heterogen befolkning som følge av økt innvandring, en økning i unge uførepensjonerte og en stor eldregenerasjon som legger økonomisk press på offentlige budsjetter og viser viktigheten av en stor og stabil arbeidskraft (Cappelen 2011; Kildal og

Kuhnle 2011; Dølvik 2013; Hippe og Berge 2013; Harsløf og Ulmestig 2013; Harsløf et al.: 2013). Disse endringene byr på nye utfordringer for den norske velferdsstaten. På en side blir ofte den norske velferdsstaten (og nordiske velferdsstater ellers) presentert som «best i klassen» og kommer godt ut på velferdsindikatorer som høy sysselsetting, lav arbeidsledighet, høy likestilling, fertilitet og sosial mobilitet (Harsløf og Ulmestig 2013: 3). På en annen side viser flere studier at de nordiske velferdsstatene har blitt mer lik resten av de europeiske velferdsstatene i løpet av de siste tiårene (Allardt 2000; Abrahamson 2003; Kautto 2010: 599-600; Kvist og Greve 2011; Kvist et al. 2012). Fritzell et al. (2012) viser at den norske velferdsstaten gjør det komparativt svært bra i håndtering av gamle risikogrupper som barn og eldre, men er betydelig mer utfordret av nye risikogrupper som unge voksne, innvandrere og aleneforeldre. Det er utviklingen i arbeidsmarkedstilknytning i disse tre risikogruppene som vil bli fokusert på i denne oppgaven.

Sosial eksklusjon har blitt et stadig mer anvendt begrep blant forskere og politikere for å vise til samfunnsmessige konsekvenser av overnevnte utviklingstrekk (Bäckman et al. 2011: 7). Både i EU og i Norge har diskusjonen om sosial eksklusjon blitt viet mer oppmerksomhet, og i 2010 valgte EU å gjøre året til «Det europeiske året for bekjempelse av fattigdom og sosial eksklusjon». Formålet var å øke bevissthet og politisk forpliktelse rundt området, og i 2009 ga Stortinget samtykke til deltakelse (St.prp. nr. 69 2008-2009; Innst. S. nr. 340 (2008-2009)).

Sosial eksklusjon er et flerdimensjonalt begrep. Som Bäckman et al. poengterer, står arbeid og økonomiske ressurser sentralt fordi «[e]tablering i arbeidsmarkedet er på mange måter en forutsetning for etablering i andre områder som er viktig for sosial integrasjon, som f.eks. bolig og familieformasjon. Derfor handler debatten om sosial eksklusjon i stor grad om arbeidsmarked-integrasjon» (2011: 8, egen oversettelse).¹ Det er denne forståelsen som ligger til grunn for bruken av begrepet sosial eksklusjon i denne oppgaven.

Diskusjonen om økte vansker med inngang og etablering i arbeidsmarkedet og hvordan sosiale risikoer fordeler seg etter sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet og aleneforeldreskap har klare paralleller med to sentrale samfunnsvitenskapelige teorier: teorien om *nye sosiale risikoer* og *demokratiseringsteorien*. Disse to teoriene er komplementær på den måten at begge vektlegger hvordan strukturelle endringer i arbeidsmarkedet, velferdsstaten og familiemønster har betydning for menneskers arbeidsmarkedstilknytning. Et sentralt poeng i teorien om nye sosiale risikoer

---

¹ For lignende argumentasjon se Esping-Andersen (2002: 23), Gallie og Paugam (2004: 35), Bäckman og Franzén (2007), Kvist et al. (2012a: 6).

er hvordan den industrielle omstruktureringen i vestlige avanserte kapitalistiske samfunn har skapt nye sosiale risikoer som setter unge, innvandrere og aleneforeldre (spesielt alenemødre) i en mer sårbar arbeidsmarkedsposisjon (Esping-Andersen 1999, 2009; Taylor-Gooby 2004; Bonoli 2005a; Strand 2012; Harløf og Ulmestig 2013a; Harsløf et al. 2013). Et viktig poeng i demokratiseringsteorien er at sosiale risikoer som arbeidsledighet og fattigdom ikke lenger er avgrenset til svakerestilte men i større grad enn tidligere også rammer bedrestilte i samfunnet. Denne utviklingen er ledsaget av en individualiseringsprosess som involverer svekkelse av tradisjonelle bånd og tilskrivende prosesser knyttet til sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet (Beck 1992; Leisering og Leibfried 1999; Beck og Beck-Gernsheim 2002). På bakgrunn av disse to teoriene vil sosiale ulikheter i arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne, innvandrere og alenemødre over den siste tjueårsperioden bli undersøkt. Det bringer oss inn på presisering av likhetsbegrepet. Denne oppgaven tar utgangspunkt i sjanselighet med fokus på arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne i alderen 25 til 35 år etter sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet og aleneforeldreskap. Sjanselighet kan bli forstått som at «ethvert medlem av en gruppe skal ha den samme sannsynlighet for å nå ulike statusposisjoner som et medlem i enhver annen gruppe. Sagt på en annen måte: at det ikke skal være noen sammenheng mellom hvor man kommer fra og hvor man ender opp i samfunnspyramiden» (Hernes 1973). Sjanselighet skiller seg fra formallikhet sitt fokus på formelt sett lik adgang og fra resultatlikhet sitt sterke krav hvor alle sosiale grupper skal nå de samme mål og hvor absolutt lik deltakelse står sentralt.² Sjanselighet har vært en viktig politisk målsetting i Norge i etterkrigstiden, der brytningen av koblingen mellom sosial bakgrunn og livssjanser har stått sentralt (Wiborg og Hansen 2009; Mastekaasa 2011).

Teorien om nye sosiale risikoer og demokratiseringsteorien vil bli anvendt sammen med eksisterende kunnskap i en diskusjon om utviklingen i unge voksne sin tilknytning til arbeidsmarkedet. Forsknings spørsmålene blir belyst ved datamateriale fra Forløpsdatabasen Trygd 20 % - utvalg som dekker tidsperioden 1993-2009. Dataene har blitt behandlet og analysert ved bruk av «Stata IC13». For å undersøke unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning har jeg benyttet en inntektsbasert forsørgelsesmodell som heter *Social Exclusion and Labour Market Attachment*-modellen (SELMA-modellen) og den lineære sannsynlighetsmodellen. Det har blitt tatt utgangspunkt i to komplementære avhengige variabler basert på SELMA-modellen sine kategorier for arbeidsmarkedstilknytning. Den ene variabelen måler sannsynlighet for å være

---

² For en lengre diskusjon om sjanselighet som inkluderer John Rawls, Ronald Dworkin og Will Kymlicka sine perspektiver, se Kymlicka (2002: 57-74). Se også Anthony B. Atkinson (2015: 9-14).

NEET³, og den andre variabelen måler sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraften. Disse målene gir indikasjon på sannsynlighet for å være ekskludert og integrert i arbeidsmarkedet. Karakteristikk ved datamateriale, valg av metode, og hvordan avhengige og uavhengige variabler har blitt operasjonalisert vil bli utdypet i metodekapittelet.

1.2. Nye sosiale risikoer i den norske velferdsstaten

I et kriserammet Europa kan nordiske velferdsstater fremstå som idealtypiske samfunn. Et tydelig uttrykk på den nordiske modellen sitt internasjonale omdømme viste seg i topprangering i en undersøkelse av *The Economist* som tok for seg hvor man helst ville bli født om man ble født på ny (Harsløf og Ulmestig 2013b: 266). Komparativ forskning beskriver nordiske velferdsstater som veltilpasset nye sosiale risikoer. Det har imidlertid blitt fremhevet at selv om nordiske velferdsstater fremstår velegnet for håndtering av nye utfordringer er det ikke blitt funnet en «magisk» løsning (Timonen 2004: 105; Fritzell et al. 2012: 181). Dette henger sammen med at kjennetegnene på fremveksten av nye sosiale risikoer er mer fremtredende i Norden enn i Europa ellers. I forskningslitteraturen er det spesielt kunnskapsintensiverte arbeidsmarkeder, individualiserte familier og en mer heterogen befolkningssammensetning som blir løftet frem i denne sammenheng (Harsløf og Ulmestig 2013a: 1-5; Harsløf et al. 2013: 29-31). Disse utviklingstrekkene peker på at enkelte sosiale grupper er mer risikoutsatt for vansker i arbeidsmarkedet enn andre. Fritzell et al. (2012) viser at den norske velferdsstaten (og nordiske velferdsstater ellers) håndterer gamle sosiale risikogrupper som barn og eldre på en god måte, men er mer utfordret av nye sosiale risikogrupper som unge voksne, aleneforeldre og innvandrere. Fritzell et al. sitt studie tar for seg fattigdomsrater og kan gi en orientering om situasjonen til de sosiale gruppene som dette studiet tar for seg. I tabell 1.1 ser man en oversikt over fattigdomsrater for gamle- og nye sosiale risikogrupper i Norden sammenlignet med utvalgte EU17 land.

---

³ NEET er en forkortelse for «Not in Employment, Education or Training». Dette begrepet vil bli utdypet i bakgrunnskapittelet, og operasjonaliseringen blir diskutert i metodekapittelet.

Tabell 1.1 - Fattigdomsrisiko blant sosiale grupper i Norden og EU17, 2007

	Barn ⁴	Aleneforeldre	Unge single voksne ⁵	Innvandere født i EU	Innvandere født utenfor EU	Total befolkning
Danmark	9,4	16,6	50,0	23,9	24,7	11,7
Finland	9,8	22,5	38,8	15,0	34,8	12,9
Island	12,4	17,6	29,7	-	-	9,9
Norge	11,3	26,2	43,3	13,9	27,4	12,4
Sverige	11,3	22,6	38,3	14,2	28,1	10,8
Nordisk gj.sn.	10,8	21,1	39,9	16,8	28,8	11,5
Tyskland	13,7	31,6	39,8	-	-	15,2
Italia	25,4	29,2	24,5	27,0	29,5	19,8
EU17 gj.sn.	16,7	28,1	26,9	18,3	27,9	14,8

Kilde: Fritzell et al (2012: 176)⁶

Man ser at fattigdomsraten for gamle sosiale risikogrupper er relativt lav i den norske velferdsstaten. Fattigdomsraten er imidlertid relativt høy for nye sosiale risikogrupper, spesielt blant unge voksne og aleneforeldre. En viktig nyansering er at Fritzell et al. sitt studie også viser at selv om det er relativt høy fattigdomsrisiko blant unge voksne ett enkelt år, er det lavere risiko for vedvarende fattigdom over tre år. Vedvarende fattigdom blant unge voksne er imidlertid hyppigere i Norge sammenlignet med Sverige og Finland (2012: 180).

Denne oppgavens tilnærming vil basere seg på Harsløf og Ulmestig sin tilnærming av nye sosiale risikoer i nordiske velferdsstater (2013a: 5-6). Harsløf og Ulmestig baserer seg på et perspektiv som på en side anerkjenner de nordiske velferdsstater sin komparativt gode situasjon, men som på den andre siden retter søkelyset mot bekymringsverdige utviklingstrekk. Denne innfallsvinkelen er nyttig fordi den gir en måte å gå forbi internasjonal forskning som ofte fremhever nordiske velferdsstater sine positive trekk, og retter blikket mot områder som kan bli velferdspolitiske utfordringer. Harsløf og Ulmestig sin tilnærming vektlegger strukturelle end-

⁴ 16 år eller yngre.

⁵ 18-34 år.

⁶ Tabell 1.1. baserer seg på utvalgte land fra Fritzell et al. sin tabell (2012: 176).

ringer og sosialpolitiske responser. Det kan bli argumentert for at dette er en nødvendig tilnærming siden en viktig hjørnestein i den norske velferdsstaten er et sterkt samspill mellom arbeidsliv og velferdspolitik (Fløtten et al. 2011: 7). Harsløf og Ulmestig fremhever at denne tilnærmingen ofte uttrykkes i ikke-engelske publikasjoner, og sentrale trekk er hvordan nordiske velferdsstater i økende grad blir preget av «nyliberale styringsstrategier, med økende skiller i sysselsetting, inntekt og helse, og karakterisert av individualiserings-, segregerings- og polariseringsprosesser» (ibid.: 6, egen oversettelse).

Den danske konteksten er betydelig annerledes enn den norske konteksten, men kan gi et illustrasjon på nyere utvikling i samspillet mellom arbeidsliv og velferdspolitik i nordiske velferdsstater. Den danske sosiologiprofessoren Iver Hornemann Møller viser at flere tiår med liberale responser til nye sosiale risikoer har bidratt til store forandringer i konsekvenser av å ikke være fullt integrert i arbeidsmarkedet, bl.a. som resultat av et redusert stønadsnivå, innstramming i adgangskriterier og varighet (2013: 261). Man kan også se en lignende trend i enkelte stønader i Norge (Harsløf og Malmberg-Heimonen 2013: 32-33). De konkrete uttrykkene for denne utviklingen vil bli utdypet i bakgrunnskapittelet (avsnitt 2.2.2.).

Tabell 1.1. gir kunnskap om risikoen for fattigdom i relevante sosiale risikogrupper i Norge i 2007. I det videre skal jeg ta for meg utviklingen i arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne etter sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet og status som alenemor i et tidsrom på 16 år. Det vil gi grunnlag til å si hvordan utviklingen har vært over tid og hvorvidt enkelte sosiale grupper opplever større vansker enn andre i forhold til tidligere.

1.3. Gangen i oppgaven

I kapittel 2 vil forskningsspørsmålene bli kontekstualisert gjennom en beskrivelse av utviklingen i den norske velferdsstaten fra 1990 og fremover. Kapittelet begynner med avgrensning av studiets omfang, deretter blir relevante utviklingstrekk i arbeidsmarkedet, velferdsordninger, utdannings- og arbeidslivsdeltakelse, innvandring og aleneforeldreskap presentert. Presentasjonen er i hovedsak *deskriptiv* og viser til de store linjene i den norske velferdsstaten fra 1990 og fremover. I kapittel 3 blir studiets teoretiske innfallsvinkler presentert, etterfulgt av relevant forskning. Presentasjonen av tidligere forskning gir en mer *forklarende* fremstilling av utviklingen de siste to tiårene. I dette kapittelet blir det også vist hvordan dette studiet passer inn med tidligere forskning, og hvordan det kan bidra med ny kunnskap. I kapittel 4 blir datagrunnlag, metodetilnærming og operasjonalisering av variabler presentert og diskutert. I kapittel 5 blir dette studiets hovedfunn presentert både ved presentasjon av deskriptiv statistikk og presentasjon av utvikling over tid i grafer konstruert av predikerte verdier for hver enkelt sosiale

gruppe for hvert enkelt år i tidsperioden 1993-2009. I kapittel 6 blir hovedfunnene drøftet i lys av oppgavens teoretiske innfallsvinkler, tidligere forskning og de store utviklingslinjene skissert i bakgrunnskapittelet. I kapittel 7 blir dette studiet sine hovedfunn oppsummert og studiets bidrag fremhevet, deretter blir det gitt noen forslag til videre forskning.

2. Bakgrunnskapittel

2.1. Innledning og avgrensning

Ung voksen er et sentralt begrep uten entydig betydning. Hvordan aldersspennet avgrenses er viktig for hvilken statistikk og forskningslitteratur som er relevant, derfor vil bakgrunnskapittelet begynne med en avklaring av hvordan begrepet forstås og avgrenses i dette studiet. Ung voksen blir i likhet med Hammer og Hyggen (2013a: 14-15) forstått som en integrert og spesifikk del av det helhetlige livsløpet. Det er en mellomposisjon mellom ungdom og voksen, og er for mange en periode som rommer viktige livshendelser som avslutning av utdanning, inngang og etablering i arbeidsmarkedet, etablering med partner og barn, og etablering i boligmarkedet. Ung voksen kan bli kjennetegnet av følgende karakteristikk:

«Veien fra ungdom til voksen alder innebærer en rekke sammenvevde elementer og prosesser som alle er styrt av den enkeltes interesser, evner, tilgang til ressurser og strukturelle trekk ved det samfunnet de lever i: forventninger og krav, økonomiske konjunkturer, utdanningssystem og arbeidsmarkedet» (Hyggen og Hammer 2013: 227).

Det tette samspillet mellom individuelle og strukturelle faktorer står sentralt i denne oppgaven. Fasen som ung voksen er spesielt viktig i et arbeids- og velferdsperspektiv fordi det er i denne perioden man gjør seg sine første erfaringer med arbeidsmarkedet, og de første arbeidsmarkedserfaringene man gjør kan være av stor betydning blant annet fordi lengre perioder som arbeidsledig eller marginalisert som ung voksen kan lede til senere vanskeligheter med etablering i arbeidsmarkedet (Nilsen og Reiso 2011; Hammer og Hyggen 2013b). Selv om ung voksen kan forstås som en livsfase, snarere enn et klart definert aldersspenn må man av forskningsmessige hensikter operasjonalisere begrepet etter alder. Hvis man tar alder som utgangspunkt kan perioden strekke seg fra 18 til 40 år (Fritzell et al. 2012; Hammer og Hyggen 2013a: 14). I denne oppgaven blir fokuset avgrenset til aldersgruppene 25-, 30- og 35-år. Grunnlaget for avgrensningen baserer seg på hvilke aspekter av sosial ulikhet som skal undersøkes. Sosial ulikhet etter sosial bakgrunn er en nøkkelvariabel i dette studiet og studier i norsk og svensk kontekst har vist at varige sosiale ulikheter etter sosial bakgrunn først blir tydelig fra 25 år og oppover. Det

henger sammen med at barn av foreldre med høyere sosioøkonomisk posisjon ofte er lenger i utdanningssystemet enn barn av foreldre med lavere sosioøkonomisk posisjon, dermed blir etableringsprosessen i arbeidsmarkedet for førstnevnte gruppe forlenget. Barn av foreldre med lavere sosioøkonomisk posisjon går ofte ut i arbeidslivet tidlig og får derfor høyere inntekt enn barn av foreldre med høyere sosioøkonomisk posisjon over en tidsperiode. Høyere utdanning gir ofte umiddelbar avkastning derfor starter en reverseringsprosess i inntektsforskjeller mellom barn med høyere og lavere sosial bakgrunn når førstnevnte gruppe etablerer seg i arbeidslivet. Dermed blir inntekten til de som valgte tidlig inngang i arbeidsmarkedet forbigått av de som valgte å være lenger i utdanningssystemet, og denne «arveeffekten» øker med økende alder (Jonsson et al. 2011; Lorentzen et al. 2012). Her vil det ikke fokuseres på inntektsforskjeller i seg selv, men heller legges vekt på arbeidsmarkedstilknytning. Ved å rette oppmerksomhet mot aldersgrupper fra 25 år og oppover vil jeg, med utgangspunkt i overnevnte studier, forsøke å fange opp stabile forskjeller i betydningen av sosial bakgrunn for unge voksne sin arbeidstilknytning. Grunnen til at det tas utgangspunkt i spesifikke aldersgrupper fremfor lengre aldersspenn henger sammen med metodetilnærming og utdypes i metodekapittelet. Det er viktig å poengtere at samtidig som perioden som ung voksen er av stor betydning for den enkelte sitt livsløp, må det også bli tatt i betraktning at grunnlaget til problemer som kan oppstå i denne perioden kan ligge lenger tilbake i oppveksten (Esping-Andersen 2004: 297; Fauske 2011: 47). Det er for eksempel en økende forskningslitteratur i sosiologi, økonomi og utviklingspsykologi som peker på at de første leveårene er svært viktig for kognitiv utvikling, oppnåelse av utdanning og tilknytning til arbeidsmarkedet (Brooks-Gunn et al. 1997; Heckman 2006, 2013; Esping-Andersen 2004, 2009). Forskning på sosiale ulikheter og arbeidsmarkedstilknytning som belyser unge voksne er derfor viktig å forstå som et bidrag til et større forskningsfellesskap som rommer barndom og ungdom, og i andre enden av livsløpet, voksen og eldre.

2.2. Det norske arbeidslivet fra 1990

2.2.1. Endringer i arbeidsmarkedet

Den norske arbeids- og velferdsmodellen kan bli forstått innenfor rammene av den nordiske modellen. Det betyr derimot ikke at man kan forstå de nordiske velferdsstatene som en homogen gruppe. Som Hippe og Berge (2013: 13) påpeker, kan det være «mer treffende å snakke om en familie av nordiske velferdsmodeller med fellestrekk og særtrekk, snarere enn én modell». De nordiske velferdsstatene er kjennetegnet av små åpne økonomier, et velorganisert og velregulert arbeidsliv, aktiv arbeidslivspolitik, universelle velferdsordninger, nasjonal og koordi-

ner lønnsdannelse, en relativt høy grad av økonomisk og sosial likhet og jevnt over gode levekår (Esping-Andersen 1990; Kildal og Kuhnle 2005; Kuhnle og Kildal 2011; Kvist et al. 2012a; Hippe og Berge 2013). De nordiske velferdsstatene er også kjennetegnet av tre utviklingstrekk som kjennetegner fremveksten av nye sosiale risikoer. Det er utvikling av kunnskapsintensiverte arbeidsmarkeder, individualiserte familier og en mer heterogen befolkningssammensetning (Harsløf og Ulmestig 2013a: 3). Det er imidlertid minst to trekk som skiller den norske velferdsstaten fra nordiske velferdsstater ellers. For det første har den norske olje- og gassvirksomheten betydelig innvirkning på Norge sin økonomiske situasjon.⁷ For det andre har Norge i hovedsak gått mot internasjonale anbefalinger om fleksibilisering og deregulering av arbeidslivet den siste tjueårsperioden.

Et viktig kjennetegn ved den norske arbeidslivsmodellen er trepartssamarbeidet. Trepertssamarbeidet er karakterisert av en relativt høy organisasjonsgrad på arbeidstaker- og arbeidsgiver-side med staten som en viktig tredjepart. Dette er en viktig plattform hvor arbeidstakernes og arbeidsgivernes interesser møtes og hvor viktige ordninger, lover- og avtaler blir ivaretatt og fremforhandlet (Hippe og Berge 2013: 39). Hippe og Berge sammenfatter utviklingen av den norske arbeidslivsmodellen i tre stikkord: *konsolidering*, *stabilitet* og *ny turbulens*. Disse stikkordene viser til hvordan den norske arbeidslivsmodellen ble konsolidert ved inngangen av 1990-tallet etter 1980-tallets politiske endringer og økonomiske svingninger, deretter fulgte en periode med stabilitet (fulgt av uro mot slutten av 1990-tallet grunnet mer innvandring og offshorvirksomhet som bidro til økt press både i topp- og bunnsjiktet av inntektsskalaen), mot slutten av perioden vokste ny turbulens frem som resultat av finanskrisen som inntraff i 2007/2008.

Hippe og Berge argumenterer for at man må ta i betraktning 1980-tallet for å forstå hvorfor det norske arbeidslivet var preget av krise ved inngangen til 1990-tallet. 1980-tallet var kjennetegnet av en internasjonal og nasjonal høyrebølge hvor deregulering av finans-, bolig- og arbeidsmarkedet sto sentralt. De økonomiske svingningene på 1980-tallet hadde bidratt til krise i finans-, bolig- og banksektoren, svekket industriproduksjon, svært høy arbeidsledighet, høye renter og usikre fremtidsutsikter i det norske arbeidslivet (ibid.: 39). Et resultat var trepartssamarbeidet sitt «Solidaritetsalternativ» hvor det ble det enighet om å ikke følge internasjonale anbefalinger om å desentralisere forhandlinger og deregulere arbeidsmarkedet (ibid.). På 1990-tallet var det en utbredt oppfatning av en «trade-off» mellom «vekst og likhet, mellom sysselsetting og stillingsvern der arbeidsledighet i hovedsak ble forklart med stivheter i tilbudssiden», dvs.

---

⁷ Omkring 10 prosent av statsbudsjettets inntektskilder kommer fra avkastning av oljefondet (Hippe og Berge 2013: 19).

arbeidstakersiden.⁸ Denne oppfatningen kom tydelig til uttrykk i OECD sin rapport «Jobs strategy» publisert i 1994 som oppfordret til «deregulering av stillingsvern, vilkår for midlertidige ansettelse, arbeidstidsregler mv. i mange europeiske land» (ibid.: 51). Om man endret arbeidsmarkedsrelatert lovverk i tråd med disse anbefalingene, ville det bli en bedring. Norge tok ikke anbefalingene til etterretning. Et innblikk i den rådende holdningen kan gis i en avisartikkel av daværende statsminister Gro Harlem Brundtland, hvor hun slår fast følgende: «Privatisering og markedsstyring er ikke svaret. Erfaringene fra land som har valgt markedsmodellen viser at dette blir både dyrere og dårligere» (Statsministerens kontor 1993).

Norge gjorde gode erfaringer med å ikke følge OECD sine anbefalinger, og i en rapport fra 2006 justerte OECD sitt perspektiv og vedgikk at «land med god koordinering og striktere reguleringer – som gjerne henger sammen – hadde oppnådd vel så gode resultater som land som fulgte en ren dereguleringslinje» (Hippe og Berge 2013: 51). Til tross for disse erfaringene har deregulering på ny fått økt oppmerksomhet i kjølvannet av finanskrisen. Hippe og Berge påpeker at det i denne sammenheng er «interessant at Norge er blant de landene som har oppnådd best arbeidsmarkedsresultater, selv om vi i minst grad har fulgt de internasjonale anbefalingene om deregulering. Tvert om, med visse unntak har Norge de to siste tiårene gått i motsatt retning, med striktere reguleringer av arbeidstakerrettigheter, en styrket arbeidsmiljølov, innføring av lov om allmenngjøring av tariffavtaler, og gjenreisning av den sentrale koordineringen i lønnsdannelsen» (ibid.: 51-52).⁹

Hippe og Berge fremhever at den generelle utviklingen i arbeidsmarkedet i perioden 1990-2012 er kjennetegnet av høy sysselsetting, lav arbeidsledighet og sterk reallønnsvekst (ibid.: 39). De er imidlertid tydelig på at det fremdeles er klare arbeidslivs- og velferdspolitiske utfordringer i den norske velferdsstaten, som bl.a. vedvarende kjønnsforskjeller, økende arbeidsinnvandring og veksten i unge uførepensjonerte (ibid.: 59-71).

2.2.2. *Endringer i velferdsordninger*

Den norske velferdsstaten er kjennetegnet av et tett samspill mellom arbeidslivet og et omfattende sosialt sikkerhetsnett. Internasjonalt sett blir ofte nordiske velferdsstaters aktive arbeids-

---

⁸ En sentral referanse i denne litteraturen er Arthur M. Okun «*Equality and Efficiency: The Big Trade-Off*» fra 1975. Dølvik et al. sitt omfattende komparative studie av europeiske samfunnsmodeller finner imidlertid ikke et systematisk forhold mellom mer lønnsforskjeller og høyere sysselsetting. Tvert om har nordiske land med lavest lønnsforskjeller høyest sysselsetting (2015: 377; se også Atkinson 2015: 243-262).

⁹ Hippe og Berge sin gjennomgang avslutter med at debatten om arbeidsmiljøloven har fulgt en høyre-venstre, og de predikerer at borgerlig valgseier i 2013 vil fornye debattens aktualitet.

markedspolitikk fremhevet som et viktig velferdspolitisk redskap for å opprettholde høy sysselsetting (Taylor-Gooby 2004: 19). Fløtten et al. beskriver det nære samspillet som kjernen i den norske (og nordiske) målsettingen om en kombinasjon av høy sysselsetting, høy produktivitet og sosial rettferdighet (2011: 7). For å forstå utviklingen i unge voksne sin arbeidsmarkedssituasjon den siste tjueårsperioden er det viktig å ta i betraktning endringer i velferdsordninger. Ved å undersøke forandringer av velferdsordningene, kan man få en bedre forståelse av hvilket sikkerhetsnett unge voksne med erfarte vansker på arbeidsmarkedet har tilgang til. Den siste tjueårsperioden er kjennetegnet av innstramminger i ytelsesnivå og varighet i flere sosiale ytelser, men det norske sikkerhetsnettet er fremdeles relativt sjenerøst sammenlignet med mange andre land (Dølvik et al. 2014: 95; Harsløf og Malmberg-Heimonen 2013: 28).

Den tydeligste endringen i den norske arbeids- og velferdspolitikken i løpet av den siste tjueårsperioden er innføringen av arbeidslinja i begynnelsen av 1990-tallet. Hovedprinsippet til arbeidslinja er å integrere flere i arbeid, og redusere bruken av velferdsordninger. Dette skal oppnås ved å utforme velferdsordninger slik at de stimulerer til arbeid (Øverbye og Stjernø 2012: 19-21). Slike endringer kan forstås i lys av en trend i reformvirksomhet i vestlige velferdsstater på 1980- og 1990-tallet basert på en dominerende oppfatning av at sosiale rettigheter og sjenerøse velferdsordninger var pasifiserende og ikke ga tilstrekkelig insentiver til arbeid (Kildal 2013: 90-91). Kildal hevder at reformene skapte en «*ny velferdskontrakt*» med et styrket forhold mellom ytelser og gjenytelser (resiprositetsprinsippet). En grunnleggende tanke er at det skal lønne seg å jobbe. Siden dette prinsippet ikke er noe nytt i en norsk kontekst, ga ikke reformvirksomheten utslag i en politisk nyskapning i seg selv, men heller i en *styrket* arbeidslinje (ibid.; se også Kildal 2001: 11-12). Øverbye og Stjernø viser at prinsippet om at det skal lønne seg å jobbe kan spores tilbake til den engelske fattigloven av 1834: «Det skal alltid være mer attraktivt å arbeide fremfor å motta stønad» (2012: 18).¹⁰ Øverbye og Stjernø fremhever at selv om dagens prinsipp ligner, så er det en mildere versjon (ibid.: 19; se også Lødemel et al. 2002; Lødemel 2014). I løpet av de siste tiårene har bruk av økonomiske insentiver fått en større rolle i utforming av velferdsordninger. Hatland beskriver insentivtankegangens syn på atferd i arbeidsmarkedet: «Jo høyere trygdeytelsene for dem som står utenfor arbeidsmarkedet er, jo større er risikoen for at folk trekker seg ut av arbeidslivet, og jo lengre varighet en ytelse har, jo mindre aktive er trygdemottakere i å søke arbeid» (2011e: 181). Hatland påpeker at dette

---

¹⁰ Hatland poengterer at den politiske målsettingen om full sysselsetting kan bli forstått i lys av vår protestantiske kultur hvor arbeidslivsdeltakelse blir oppfattet som et gode i seg selv. Oppfatningen av at arbeid nær sagt er «den eneste veien til et fullverdig liv» er imidlertid omstridt og kan for enkelte sosiale grupper oppleves som en ekstra utfordring (Hatland 2011a: 112).

synet legger for mye vekt på det økonomiske aspektet ved menneskers valg og handlinger og overser viktigheten av andre faktorer som moralske og sosiale normer. Det er heller ikke nødvendigvis slik at mennesker alltid har et reelt valg mellom arbeid og trygd (ibid.). Politikk som søker å heve sysselsetting via reduksjon av stønadsnivå kan også resultere i at personer med vansker for inngang eller tilbakevending i arbeidslivet vil få et svakere livsgrunnlag (Dølvik et al. 2014: 166). Den økte bruken av stimulering, insentiver og aktivisering har blant annet kommet til uttrykk i endringer av følgende velferdsordninger¹¹:

- Overgangsstønad for *enslige forsørgere* har blitt reformert flere ganger for å stimulere til deltakelse i arbeid og utdanning.
- Det ble innført en *midlertidig uføretrygd* i 1994, og en av flere målgrupper var unge uføre. Denne har i senere tid blitt erstattet av *arbeidsavklaringspenger* som er mer aktiviseringsorientert.
- Det har blitt iverksatt mer oppfølgingstiltak på *sykefravær* for å sikre at sykemeldte vender raskere tilbake til arbeid.
- Adgangskriteriene for *arbeidsledighetstrygd* (en stønad avhengig av tidligere arbeidstilknytning) har blitt strammet inn, varigheten har blitt kortere og aktiviseringskravene strengere. Dette har endret betingelsene for å unge å motta *dagpenger*.¹²
- Inntekt fra *sosialhjelp* (en stønad som er behovsprøvd) har kun steget med halvparten av den generelle inntektsutviklingen i Norge i perioden 2001-2008.

Det har kommet flere endringer i velferdsordninger i løpet av de to siste tiårene. Det indikerer at de som ikke er fullt integrert i arbeidsmarkedet på enkelte områder møter nye adgangskriterier, lavere stønadsnivå og kortere varighet enn tidligere. Som Harsløf og Ulmestig poengterer skal dreiningen mot økt bruk av insentivstrukturer ved reduksjon av ytelsesnivå og varighet få flere i arbeid, men det kan også gjøre borgere mer eksponert for vansker (2013a: 18). Kuhnle og Kildal (2011: 39) påpeker at den økonomiske og den politisk-sosiologiske vitenskapen står i et motsetningsforhold når det gjelder løsningsforslag til hvordan man skal inkludere personer som faller utenfor arbeidslivet. Den førstnevnte tilnærmingen baserer seg på insentivsystemer rettet mot den enkelte, den sistnevnte baserer seg mer på at fellesskapet tar ansvar for dem som faller utenfor. Dette skillet er riktig nok ikke alltid like klart (ibid.). De overnevnte punktene illustrerer at mer stimulering til arbeid og utdanning har et godt formål, men samtidig bør man

---

¹¹ Denne listen baserer seg på en gjennomgang av Harsløf og Malmberg-Heimonen (2013: 32-33).

¹² For å motta dagpenger må man ha hatt inntekt som i tilsvaret 1,5 G året før arbeidsledigheten inntraff (Hatland 2011a: 116).

ha et kritisk blikk på utviklingen. På en side skal reduksjon av ytelser styrke økonomiske insentiver til arbeid og utdanning, men på en annen side gir det et sterkere preg av «tvang, krav og sanksjoner» (Harsløf og Malmberg-Heimonen 2013: 44).

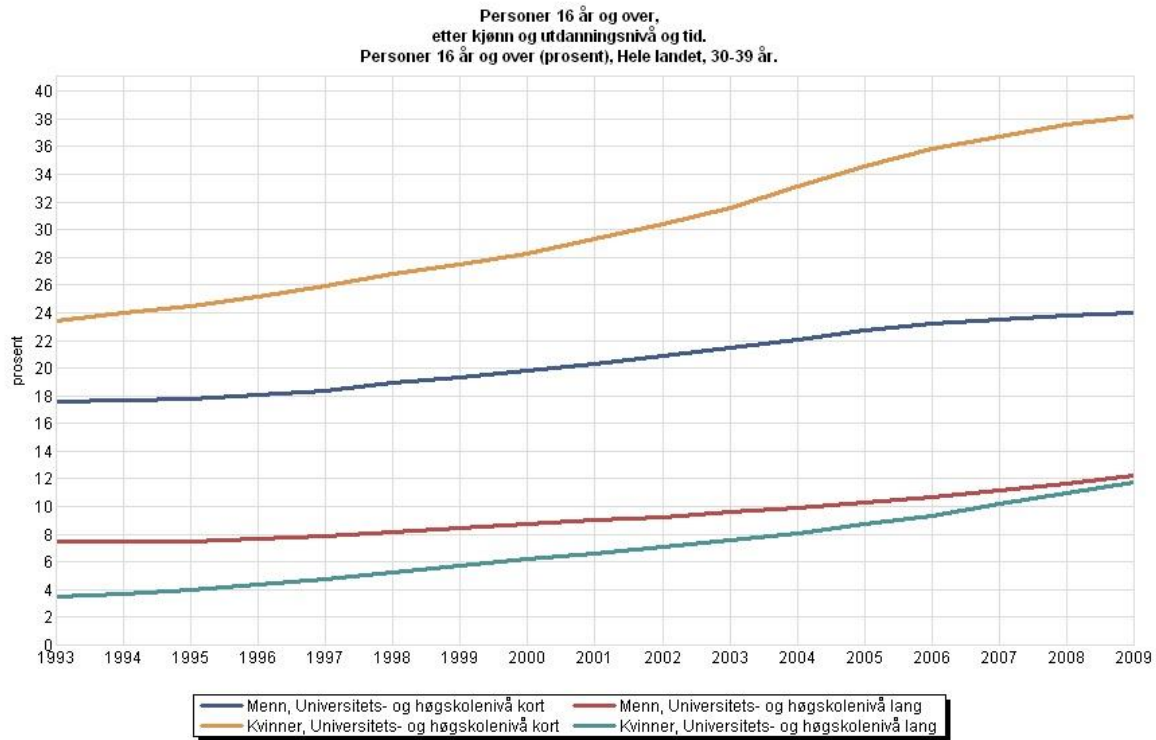
Som en sammenfatning av utviklingen i det norske arbeidslivet fra 1990 og fremover ser man på den ene siden at utviklingen har vært kjennetegnet av høy sysselsetting, lav arbeidsledighet og internasjonale anbefalinger om fleksibilisering og deregulering har ikke blitt tatt til etterretning. Perioden tyder på relativt gode forutsetninger for inngang og etablering i arbeidsmarkedet blant unge voksne. På en annen side er det fremdeles nye og gamle utfordringer i det norske arbeidslivet som vedvarende kjønnsforskjeller, mer innvandring og flere unge på uførepensjon. En viktig politisk «nyskaping» er arbeidslinja som ble innført i begynnelsen av 1990-tallet. Hovedmålet er å motvirke at folk faller utenfor arbeidslivet. Et viktig virkemiddel har vært aktiviseringsorientering og økt stimulering til arbeids- og utdanningsdeltakelse i velferdsordninger. Det kan ha bidratt til økt arbeids- og utdanningsdeltakelse, men det har samtidig ikke ført til redusert tvetydighet i skillet mellom stimulering og tvang.

2.2.3. Utdanning- og arbeidsdeltakelse

Et viktig kjennetegn ved den industrielle omstruktureringen i Norge og vestlige land ellers er overgangen til et mer kunnskapsintensivt arbeidsliv. Den økte etterspørselen etter formell kompetanse har gjort at utdanning blir stadig viktigere for arbeid, levekår og sosial mobilitet (NOU 2011: 14: 169; se også NOU 2008: 3: 28). Utviklingen i den norske og vestlige befolkningens utdanningsnivå de siste tiårene omtales ofte som «utdanningsrevolusjonen» eller «utdanningsekspløsjonen». Andelen av den norske befolkningen som tar høyere utdanning har nær doblet seg de siste tjuefem årene (Dølvik et al. 2014: 90) og i dag er det norske arbeidsmarkedet blant de mest kunnskapsintensive i Europa (Harsløf et al. 2013: 30-31). Samtidig har en OECD-rapport fra 2008 anslått at det norske arbeidsmarkedet har den laveste andelen jobber for ufaglært arbeidskraft, der kun 5 prosent ikke stiller krav til utdanning (Hammer og Hyggen 2013a: 19; se også OECD 2008). Den økte etterspørselen etter høyere utdanning i den ene enden og få jobber med ingen krav til utdanning i den andre enden, vitner om en sårbart arbeidsmarkedsposisjon for lavt utdannede. Det tyder også på økt konkurranse rundt jobber som ikke stiller krav til utdanning (Hammer og Hyggen 2013a: 19). En generell høyning av konkurransenivået ble blant annet diskutert av den amerikanske sosiologen Daniel Bell allerede i 1974 (487-488): I det post-industrielle samfunnet er det karakteristiske trekket «the game between people», i

motsetning til det industrielle samfunnets «game against fabricated nature» og det førindustrielle samfunnets «game against nature».¹³

Figur 2.1 - Utvikling i utdanningsnivå etter kjønn for alder 30-39 år, 1993-2009

Kilde: Statistisk sentralbyrå

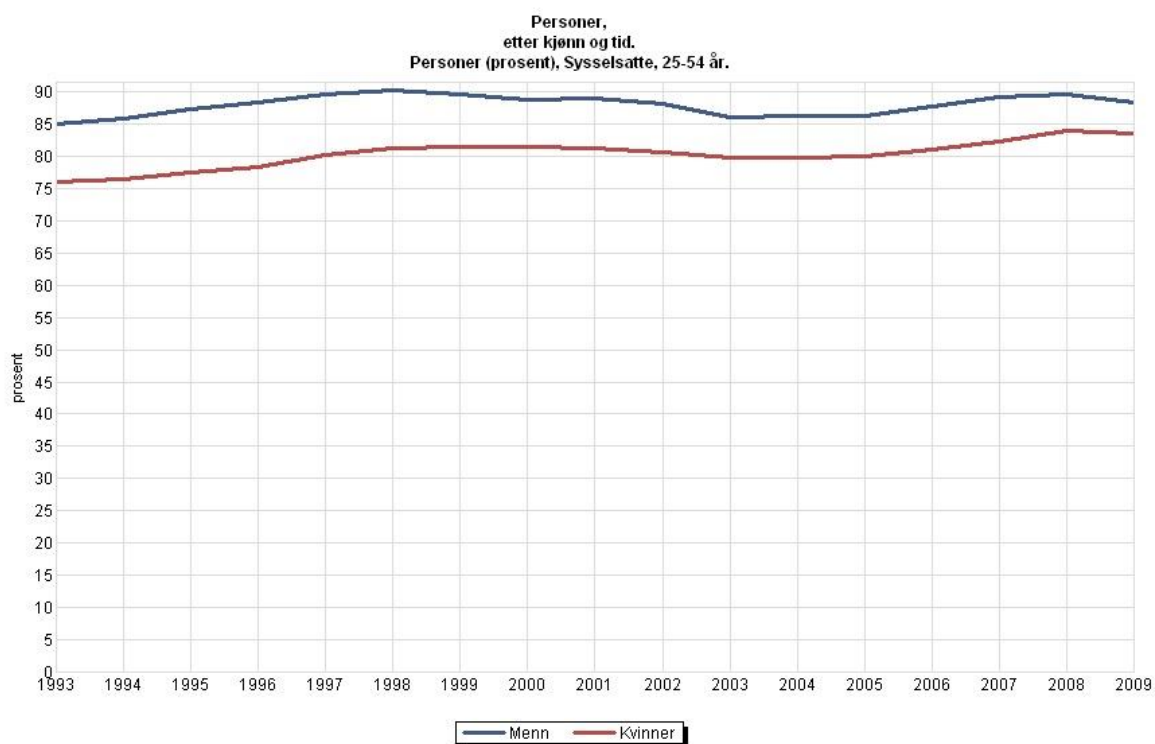
(Kilde: SSB 2014a)

I figur 2.1 ser man utviklingen i andel med kort og lang høyere utdanning etter kjønn i alderen 30-39 år i perioden 1993 til 2009. For det første ser man at det generelle utdanningsnivået har økt. For det andre ser man at det fremdeles er relativt store forskjeller mellom andelene med kort- og andelene med lang høyere utdanning. For det tredje ser man at andelen kvinner med høyere utdanning generelt sett har økt mer enn andelen menn med høyere utdanning. Det indikerer at den relative forskjellen mellom kvinner og menn i utdanningsnivå har minket. Kvinneandelen med kort høyere utdanning er jevnt over høyere gjennom hele perioden, og ved utgangen av perioden er det kun en minimal differanse mellom andelen kvinner og menn med lang høyere utdanning. I alderen 25-29 år er kvinneandelen med lang høyere utdanning høyere

¹³ Dette poenget har jeg fra Harsløf og Ulmestig (2013a: 3).

sammenlignet med andelen menn ved utgangen av perioden (SSB 2014a).¹⁴ Det økte utdanningsnivået blant kvinner relativt til menn tyder på at kvinner sin konkurransevne i arbeidsmarkedet har blitt styrket.

Figur 2.2 - Utvikling i sysselsetting etter kjønn for alder 25-54 år, 1993-2009

(Kilde: SSB 2014b)

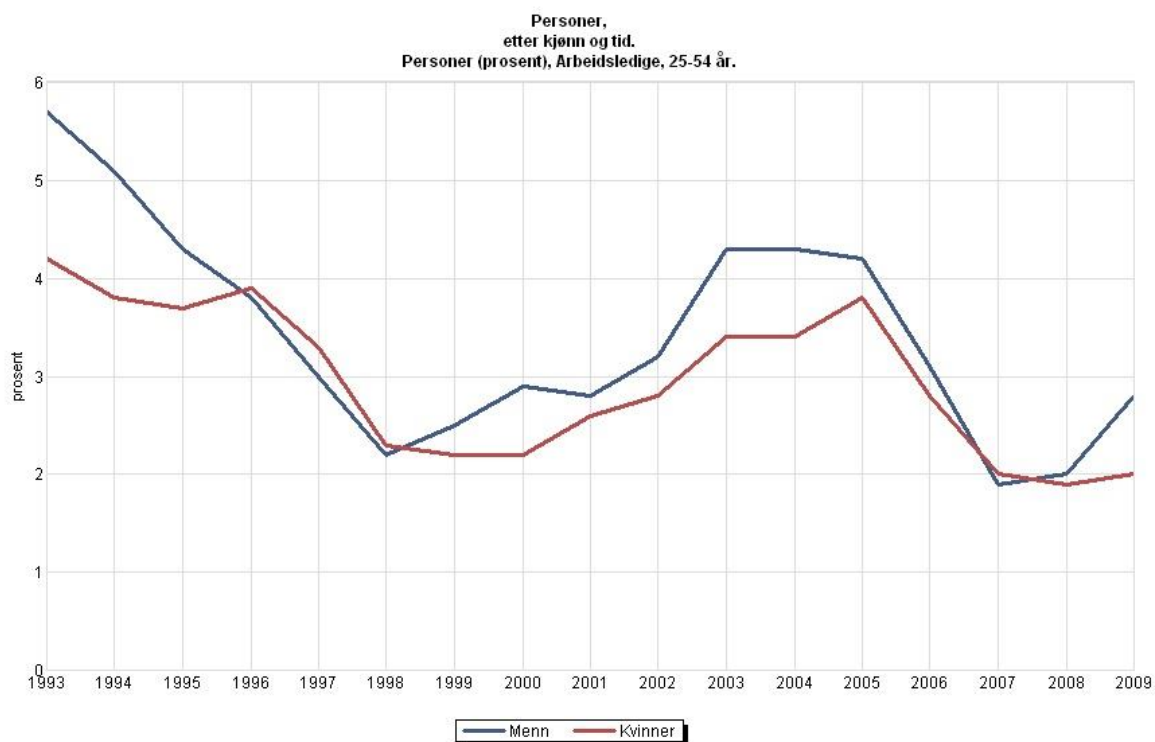
I figur 2.2 kan man se utviklingen i sysselsetting i perioden 1993 til 2009 etter kjønn i alderen 25-54 år. Man ser at sysselsettingsraten mellom kvinner og menn konvergerer utover perioden. Det er viktig å ta i betraktning at AKU-tall ikke skiller studenter eller personer uten fast tilknytning ut fra sysselsettingsstatistikken slik jeg gjør i mine analyser.¹⁵ Ved å skille ut studenter gir tilnærmingen i dette studiet en tydeligere oversikt over hvem som har fast tilknytning til arbeidsmarkedet. I tillegg til utvikling i sysselsetting er utvikling i arbeidsledighet viktig å ta i betraktning. Mens sysselsettingsraten er *medsyklisk* er arbeidsledighetsraten *motsyklisk*

¹⁴ Aldersgruppen 25-29 år er ikke inkludert i grafen siden antallet trendlinjer gjorde grafen uoversiktlig. Man kan se omtalt utvikling ved å følge oppgitt referanse til Statistikkbanken.

¹⁵ Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) baserer seg på et bredt sysselsettingsbegrep som inkluderer alle personer i alderen 16-74 år som har utført minst en time inntektsgivende arbeid uken før intervjuet (Bø og Håland 2002: 7; Hatland 2011a: 113).

(Steigum 2006: 247).¹⁶ I figur 2.3. kan man se utviklingen i arbeidsledighetsraten i alderen 25-54 år etter kjønn i tidsperioden 1993-2009.

Figur 2.3 - Utvikling i arbeidsledighet etter kjønn for alder 25-54 år, 1993-2009

Kilde: Statistisk sentralbyrå

(Kilde: SSB 2014b)

Både internasjonal og nasjonal forskning viser at unge er i en mer utsatt posisjon i arbeidsmarkedet sammenlignet med den eldre delen av arbeidskraften (Nilsen og Reiso 2011; Hammer og Hyggen 2013ab; Grødem et al. 2014: 74). Høyere arbeidsledighet blant unge er ikke nødvendigvis et problem i seg selv siden unge ofte er under utdanning eller opplæring. Et stadig mer anvendt statistisk mål på unge sin arbeidsmarkedstilknytning er NEET, som viser til unge som ikke er i arbeid, utdanning eller opplæring. NEET er en heterogen gruppe som kan romme personer som ikke deltar i utdanning eller i arbeid grunnet varig uførhet, vansker med å få jobb eller ønske om «friår». Et viktig skille i NEET går mellom de som er varig «utmeldt» og de som er «påmeldt». Førstnevnte gruppe er, av ulike årsaker, varig utenfor mens sistnevnte gruppe er midlertidig utenfor (Grødem et al. 2014: 14). I alderen 18-30 år har det vært mellom 90 000

¹⁶ Medsyklisk beskriver størrelser som har tendens til å være høy i høykonjunktur og lav i lavkonjunktur, motsyklisk beskriver omvendt forhold.

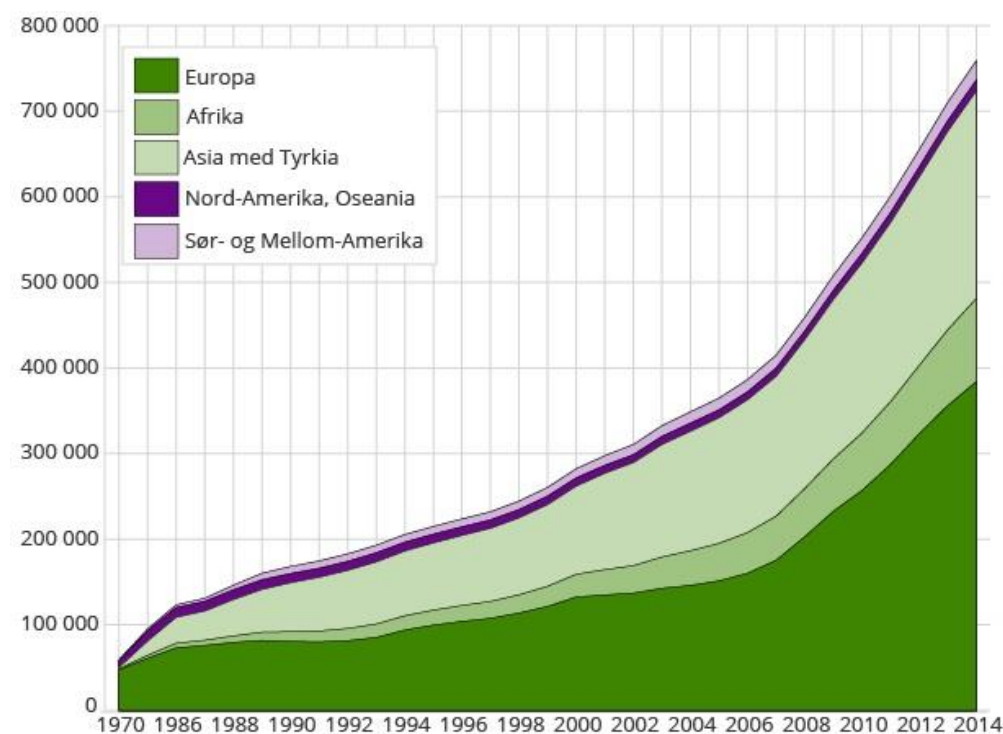

til 120 000 NEET hvert år i perioden 2000-2010, og trenden mot utgangen av perioden er økende. Kvinneandelen har jevnt over vært høyere enn andelen menn (ibid.: 51).

2.2.4. *Innvandring*

Sammensetningen av den norske befolkningen har forandret seg mye i løpet av de siste tjue årene. Denne utviklingen har skapt mye politisk og offentlig debatt. Hatland påpeker at den politiske debatten kjennetegnes av velferdsrelaterte argumenter både blant innvandringstilhengere og –motstandere. På den ene siden blir det argumentert for at innvandrere er viktig arbeidskraft og at Norge har en moralsk forpliktelse til å hjelpe mennesker i nød. På den andre siden blir det argumentert for at innvandringen truer Norge sin økonomiske bærekraft, og iblant blir også argumentert for at de norske velferdsordningene har en magnetisk tiltrekningskraft (2011c: 251). Det sistnevnte argumentet stemmer imidlertid dårlig overens med asylsøkere sin egen begrunnelse for valg av land, som i hovedsak dreier seg om trygghet og familierelasjoner (ibid.: 258). Forskning viser jevnt over at det har vært en stabil reduksjon i nordmenn som mener innvandring er en trussel, og en stabil økning i nordmenn som støtter mangfold i tidsperioden 1993-2009 (Hippe og Berge 2013: 130). Det er flere juridiske restriksjoner som regulerer innvandring, det er derfor ikke fri innvandring til Norge. Det er i hovedsak fire grunner som aksepteres om man ønsker man å bosette seg i Norge: arbeid, beskyttelse, familie og utdanning. Innvandrere som ønsker å bosette seg grunnet arbeid og utdanning har de beste forutsetningene selvstendig forsørgelse (Hatland 2011d: 93; Hatland 2011c: 255-256). Ser man på innvandring etter innvandringsgrunn i perioden 1990-2013 innvandret totalt 206 979 for arbeid, 231 739 for familie, 123 998 grunnet flukt, 66 646 grunnet utdanning og 3 212 av andre grunner. Arbeid og familie utgjør de vanligste årsakene (SSB 2014c). I figur 2.4 ser man utviklingen i antall innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i Norge fra 1970-tallet frem til 2014.

Figur 2.4 - Utvikling i innvandring og norskfødte med innvandrerforeldre, 1970-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

(Kilde: SSB 2014d)

I denne oppgaven blir det fokusert på førstegenerasjonsinnvandrere født utenfor EU-området med etnisk bakgrunn fra det SSB tidligere betegnet ikke-vestlige land. Denne betegnelsen rommer Afrika, Asia med Tyrkia og Sør- og Mellom-Amerika. Grunnet denne avgrensningen gjengir ikke tallene i figur 2.4 den eksakte utviklingen for denne oppgavens fokus, men gir trolig en tydelig indikasjon på trendlinjen. I tabell 2.4 kan man se at omtrent halvparten av innvandrerne (og norskfødte med innvandrerforeldre) i tidsperioden 1993-2009 har etnisk bakgrunn fra de ovennevnte verdensregionene. En stor andel av gruppen er i alderen 20 til 50, og er dermed i yrkesaktiv alder (Hatland 2011c: 253).

2.2.5. Aleneforeldreskap

Over de siste to tiårene har det skjedd store endringer i familiemønster i Norge og vestlige land ellers (Hellevik 2005; Esping-Andersen 2009). Hellevik poengterer at

«[b]lant de viktigste endringene i familie- og samlivsinstitusjonen de siste to tiårene er økningen i yrkesaktivitet for kvinner/mødre og dermed veksten i to-inntekts- og to-karrierefamilier, utbredelsen av samboerskapet, økningen i antall samlivsbrudd og, som en følge, i antall enslige forsørgere, gjengifte og ste-relasjoner» (2005: 16).

Antall aleneforsørgere har steget fra 54 300 i 1980 til 122 800 i 2010 (Hatland 2011b: 150). Det tyder på mer individualisering og økt sårbarhet for enkelte grupper. I denne oppgaven fokuseres det på enslige mødre som ifølge forskningslitteraturen blir omtalt som en vanskeligstilte sosial gruppe i arbeidslivet (Esping-Andersen 2002: 65; Zustavern og Kohli 2010: 182). En relevant indikator på utviklingen av antallet kvinnelige eneforsørgere er antall barn født av enslige mødre. I perioden fra 2002 til 2010 har antallet barn født av enslige mødre økt fra 6753 til 8543 (SSB 2014e).¹⁷ En viktig nyansering er at en del av de enslige mødre kan ha funnet ny partner eller gått tilbake til tidligere partner etter fødsel og at det kan ha implikasjoner for økonomisk- og sosial situasjon. Det er viktig å ta i betraktning at i Norge finnes det velferdsordninger spesielt innrettet mot enslige forsørgere og det har samtidig blitt stadig flere barnehager de siste to tiårene (Hatland 2011b: 162-163). Begge disse faktorene bedrer alenemødre sin situasjon, og det omfattende barnehagetilbudet styrker eneforsørgere sin mulighet til å delta i arbeidsmarkedet.

2.3. Oppsummering

Det norske arbeidsmarkedet har vært kjennetegnet av høy sysselsetting, lav arbeidsledighet og høy reallønnsvekst fra 1990 og fremover. Den norske arbeidslivsmodellen er karakterisert av høy organisasjonsgrad på arbeidstaker- og arbeidsgiverside med staten som en viktig tredjepart, og er velorganisert og velregulert med viktig lov- og avtalefestede arbeidstakerrettigheter. Internasjonale anbefalinger om fleksibilisering og deregulering har ikke blitt fulgt. Perioden har i større grad vært preget av konsolidering av den norske arbeidslivsmodellen ved inngangen av perioden, stabilitet (med ny uro mot slutten av 1990-tallet) og ny turbulens i kjølvannet av finanskrisen i 2007/2008. Det er et tett samspill mellom det norske arbeidslivet og velferdsordninger, noe som er en viktig del av den norske (og nordiske) ambisjonen om å kombinere høy sysselsetting, høy produktivitet og sosial rettferdighet. En politisk nyskapning i møtet mellom arbeids- og velferdspolitikken er arbeidslinja som ble innført ved begynnelsen av 1990-tallet. Formålet er å få flere i arbeid og færre på trygd og sosialhjelp. Dette kan sees i lys av et styrket resiprositetsprinsipp som vektlegger forholdet mellom rettigheter og plikter. Det er flere velferdsordninger som har fått økt innslag av stimulering og innstramming i ytelsesnivå og varighet. Det gjelder bl.a. stønader for enslige forsørgere, arbeidsledighetstrygd, sosialhjelp, sykefravær og midlertidig uførestønad innført i 1994 hvor særlig unge uføre var en målgruppe (Harsløf og Malmberg-Heimonen 2013). Den økte aktiviseringsorienteringen er et mottiltak innført at færre skal faller utenfor, og har trolig vært en betydelig bidragsfaktor til opprettholdelse av

---

¹⁷ Tidsserien går ikke lenger tilbake enn 2002.

at et høyt sysselsettingsnivå som er nødvendig for finansiering av velferdsordninger via skatteinntekter.

Det norske arbeidsmarkedet er blitt mer kunnskapsintensivert og et tydelig uttrykk for utviklingen er den massive økningen i befolkningens utdanningsnivå. Samtidig som det norske arbeidsmarkedet er blant de mest kunnskapsintensiverte arbeidsmarkedene i Europa, er det anslått at det norske arbeidsmarkedet har den laveste andelen jobber for ufaglærte i OECD-området (Harsløf og Ulmestig 2013a; Hammer og Hyggen 2013a). Det tyder på at «flere veier inn i arbeidsmarkedet har blitt stengt og at konkurransen rundt ufaglærte jobber har økt» (Hammer og Hyggen 2013a: 19), og kan være en indikasjon på at unge voksne med ingen eller lav utdanning er i en sårbar posisjon. Et uttrykk for økte vansker med inngang og etablering i arbeidsmarkedet er det økte antallet unge på uførepensjon og unge NEET. Et annet viktig trekk ved utviklingen de siste to tiårene er at kjønnsforskjeller i sysselsetting har minket og kjønnsforskjeller i kort høyere utdanning har økt. Kvinneandelen med kort høyere utdanning har blitt enda høyere relativt til andelen menn, og kjønnsforskjeller i andel med lang høyere utdanning har blitt reversert. Kvinneandelen er blitt høyere enn andelen menn i denne kategorien også. Samtidig har innvandringen vært stabilt økende og ført til et større mangfold i befolkningen. Familiemønsteret har også forandret seg, med en markant økning i antall enslige mødre.

Sett under ett har utviklingen i den norske velferdsstaten på den ene siden vært preget av positive utviklingstrekk i sysselsettings- og arbeidsledighetsrater, befolkningens utdanningsnivå og en fremdeles relativt sjenerøs velferdsstat. På den andre siden er det utviklingstrekk som støtter forskning som viser at den norske velferdsstaten er blitt mer lik andre europeiske velferdsstater der det strammes inn i sosiale ytelser. Det er flere tegn på at den norske velferdsstaten er utfordret av en tendens til at større deler av gruppen vil oppleve sosial eksklusjon enn tidligere. Blant unge voksne er to tydelige utviklingstrekk økningen i unge på uførepensjon og unge som er NEET, noe som kan tyde på at arbeidsmarkedet kan ha blitt tøffere å komme inn i og stå i over lengre tid. Den lave andelen jobber for personer med lav eller ingen utdanning tyder på at lavt utdannede er i en spesielt sårbar posisjon. Innstramminger i velferdsordninger indikerer at de som ikke er integrert i arbeidsmarkedet møter nye og andre former for krav enn tidligere. Lavere ytelsesnivå og varighet kan på en side stimulere til økt arbeidsvilje, men kan også oppleves som tvang og sanksjonering. Den økte aktiviseringsorienteringen kan sees på som et positivt mottiltak, og blir ofte trukket fram som en av grunnene til at nordiske velferdsstater er mer veltilpasset utfordringene som kommer med de nye sosiale risikoene, sammenlignet med andre velferdsstater (Taylor-Gooby 2004; Timonen 2004).

3. Teori og tidligere forskning

3.1. Innledning

I dette kapittelet skal jeg presentere oppgavens teoretiske perspektiver og tidligere forskning på feltet. Først skal jeg klargjøre teorien om nye sosiale risikoer og deretter vil demokratiseringsteorien bli presentert. Så følger en gjennomgang av relevant forskning, hvor det vil bli vist hvordan forskningsspørsmålene som stilles her er knyttet til eksisterende kunnskap og hvordan denne studien kan bidra med ny kunnskap.

3.2. Nye sosiale risikoer

Teorien om nye sosiale risikoer er en tilnærming innenfor arbeids- og velferdsforskning som belyser nye utfordringer vestlige avanserte kapitalistiske velferdsstater står overfor som resultat av sosioøkonomiske endringer. Teorien beskriver hvordan nye sosiale risikostrukturer og risikogrupper har vokst frem som resultat av utviklingen mot postindustrielle arbeidsmarkeder ledsaget av endringer i familiestrukturer og endringer i befolkningssammensetning.

Ordet risiko kan bli forstått som sannsynligheten for at noe inntreffer (Harsløf og Ulmestig 2013a: 12). Begrepet nye sosiale risikoer kan defineres som «risikoene mennesker møter i løpet av deres liv som et resultat av økonomiske og sosiale endringer assosiert med overgangen til et postindustrielt samfunn» (Taylor-Gooby 2004: 2-3, egen oversettelse). Hva skiller nye fra gamle sosiale risikoer? Sosiale risikoer som konjunkturledighet, sykdom, samlivsbrudd, yrkesskader eller uførhet av en eller flere årsaker er på ingen måte nye. De aller fleste av disse risikoene har eksistert i flere århundrer og begrepet nye sosiale risikoer impliserer ikke at de har forvitret (Harsløf og Ulmestig 2013a). Nye sosiale risikoer retter imidlertid fokus på risiko for at vansker i arbeidslivet og i samliv har økt, og en viktig del av utviklingen skyldes fremveksten av nye risikostrukturer som følge av sosioøkonomiske endringer. Nye sosiale risikoer dreier seg i hovedsak om inngang og etablering i arbeidsmarkedet, og er derfor noe som rammer unge i større grad enn eldre (Taylor-Gooby 2004: 8). De nye risikogruppene er unge (ofte lavt utdannede eller ufaglærte), kvinner, aleneforeldre og innvandrere (Taylor-Gooby 2004; Bonoli 2005a; Esping-Andersen 1999, 2009; Zustavern og Kohli 2010; Fritzell et al. 2012). Taylor-Gooby fremhever tre hovedutfordringer nye risikogrupper står overfor i arbeidsmarkedet: 1) problemer med inngang, 2) opprettholdelse av stabilt og sikkert lønnsarbeid og sosiale rettigheter det medfører, og 3) oppnåelse av adekvat kompetanse i et mer fleksibelt arbeidsmarked (2004: 19).

Taylor-Gooby (2004) forklarer hvordan de nye sosiale risikoene har vokst frem gjennom en idealtypisk industriell- og postindustriell velferdsstat. De europeiske velferdsstatene ble utbygget i perioden 1950-1970, en periode som ofte blir omtalt som *The Golden Age* eller *trente glorieuses* (Esping-Andersen 1999; Bonoli 2005a).¹⁸ Den historiske konteksten var kjennetegnet av varig økonomisk vekst, store produksjonssektorer som sørget for stabile jobber (primært for menn), kjernefamilien, regjeringer som sørget for lav arbeidsledighet og sikre lønninger gjennom ny-keynesiansk politikk og politisk konsensus mellom arbeider- og middelklassen på viktige velferdsområder. Dette resulterte i en omfattende velferdsstat som forsørget personer som ikke (av ulike årsaker) maktet å forsørge seg via markedet og som heller ikke kunne støtte seg på familien. Fremveksten av postindustrielle samfunn har imidlertid bydd på nye utfordringer. Svakere og mindre stabil vekst, teknologiske endringer som har redusert jobber i produksjonssektoren, høynet konkurransenivå grunnet økonomisk globalisering, mer fleksible arbeidsmarkeder, økt kvinnelig yrkesdeltakelse, endringer i familiemønster og økt migrasjon har bidratt til fremveksten av nye sosiale risikoer som stiller nye krav til velferdsstaten (Taylor-Gooby 2004: 2; Harsløf og Ulmestig 2013a).

Fremveksten av nye sosiale risikoer er ikke ensrettet, men varierer fra velferdsstat til velferdsstat. Taylor-Gooby argumenterer for at man bør forstå nye sosiale risikoer ved en velferdsregime-basert tilnærming (2004: 13). Denne tilnærmingen beskriver det nordiske velferdsregimet som kjennetegnet av medborgerprinsipp og universell beskyttelse mot sosiale risikoer. Det nordiske velferdsregimet sin utforming gir komparativt gode resultater som lav ulikhet og god beskyttelse av sårbare grupper, sammenlignet med det konservative, liberale og middelhavsorienterte velferdsregimet (ibid.: 13-14). I forskningslitteraturen blir det argumentert for at de nordiske velferdsstatene fremstår som bedre tilpasset håndtering av nye sosiale risikoer enn andre velferdsstater. Forklaringen ligger i tidligere tilpasning til nye risikostrukturer via aktiv arbeidsmarkedspolitikk, satsing på yrkesfaglige utdanninger og svakere «yrkesstraff»¹⁹ for å få barn (Taylor Gooby 2004: 19; Timonen 2004: 104; Bonoli 2005b). Det blir imidlertid poengtert at til tross for en komparativt god situasjon, har ikke nordiske velferdsstater funnet en «magisk» løsning på nye sosiale risikoer. Både økende innvandring og sterkere internasjonal konkurranse med andre land med lavere lønns- og skattenivå fremstår som en utfordring (Timonen 2004:

---

¹⁸ Den moderne velferdsstatens historiske røtter kan imidlertid spores tilbake til de siste to tiårene i det nittende århundre, både i Norge og i Europa ellers (Kuhnle og Sander 2010: 61-74).

¹⁹ Timonen omtaler dette som «employment penalty».

105). Som tidligere påpekt viser også Fritzell et al. (2012) at den norske velferdsstaten (og nordiske velferdsstater ellers) har vansker med å håndtere nye sosiale risikogrupper.

Hovedårsaken til økte vanskeligheter for unge voksne i arbeidsmarkedet blir forklart med teknologisk utvikling i produksjon. For det første har endringer i produksjonsteknikk og organisering ført til færre jobber for ufaglærte i industrien. For det andre har omfanget og intensiteten til internasjonal konkurranse gjort at land med lavere lønnsnivå får konkurransefordeler via komparativt fortrinn, og dette har resultert i at flere foretak har flyttet produksjonen utenlands (Taylor-Gooby 2004: 4). For det tredje har fremveksten av service-baserte økonomier vært ledsaget av en overgang fra stabilitet til fleksibilitet i arbeidsforhold, og dette har slått ulikt ut i arbeidsmarkedet. Det har ikke nødvendigvis medført omfattende vansker for segmentet med høy kompetanse og omstillingsevne, men for segmentet med lav kompetanse har det bl.a. bidratt til et press nedover i lønninger og arbeidsvilkår, mer uønsket deltidsarbeid og mer bruk av 'fixed-term' kontrakter (Clasen og Clegg 2011: 5; Harsløf et al. 2013: 26). Et tydelig resultat av utviklingen er at koblingen mellom utdanning og arbeidsmarkedstilknytning har blitt sterkere, og risikoen for sosial eksklusjon blant lavt utdannede har blitt høyere (Taylor-Gooby 2004: 4).

Teorien om nye sosiale risikoer har blitt møtt med positiv og kritisk respons. Dette er ikke stedet for en omfattende diskusjon av de kritiske innvendingene, men jeg vil likevel løfte frem Crouch og Keune (2012) sin kritikk. De hevder at teorien om nye sosiale risikoer har vært nyttig for å forstå endringene i vestlige velferdsstater de siste tiårene. Men perspektivet gir inntrykk av at velferdsstater må omstille seg etter sosioøkonomiske endringer som i seg selv blir tatt for gitt i den forstand at man overser at endringer kommer som resultat av politiske og internasjonale selskapers beslutninger. Derfor blir også intervensjonspolitikken begrenset til utdannings-, velferds-, og arbeidsmarkedspolitikken. De fremhever for eksempel at internasjonal finansregulering har betydning for velferdsstater, og at dette er et viktig område som ikke er inkludert. Videre hevder de at det vies for mye oppmerksomhet til «markedets gjenoppblomstring» og hvordan man bør tilpasse mennesker til markedet, i stedet for hvordan man kan gjøre mennesker mindre avhengig av markedet. Hvordan selskapers styrkede rolle påvirker vertikale maktforhold og også påvirker utformingen av arbeidskontrakter, mener de krever nærmere undersøkelse (ibid.: 46-47). Når Harsløf og Ulmestig svarer på Crouch og Keune sin kritikk, argumenterer de for at perspektivet fremdeles er viktig og relevant om en vil sammenfatte «de nye utfordringene som tilsynelatende utfordrer de etablerte velferdssystemene på et allment nivå» (2013b: 278, egen oversettelse). Det betyr ikke at omstillinger er overflødige, men heller at omstillinger må til for

å forhindre at flere faller utenfor velferdsstatens sosiale sikkerhetsnett. Både Crouch og Keune og Harsløf og Ulmestig er enige om at teorien om sosiale risikoer kan være problematisk om man ikke inkluderer hvordan sosiale strukturer legger føringer for menneskers livsløp. Som Harsløf og Ulmestig påpeker:

«While individual actions and choices are certainly involved, the influence of the economic, political and cultural settings in which choices are made is critical. If one fails to consider the wider structural setting, then invoking the concept of new social risks may easily end up as an exercise in blaming the victims. Men and women in post-industrial society may make their own biographies – but not under circumstances chosen by themselves» (2013a: 16).

3.3. Demokratisering av sosiale risikoer

Teorien om demokratisering av sosiale risikoer baserer seg på en forståelse av at politiske, økonomiske og sosiale endringer i vestlige samfunn har bidratt til at større deler av befolkningen rammes av vansker i arbeidsmarkedet enn tidligere. I denne oppgaven blir det tatt utgangspunkt i måten de tyske sosiologene Lutz Leisering og Stephan Leibfried og Ulrich Beck har brukt demokratiseringsbegrepet. Leisering og Leibfried påpeker at Beck var den første som formulerte hvordan sosiale risikoer har blitt demokratisert i sin tyske utgivelse av *Risikosamfunnet* i 1986 (1999: 240). Som Snel et al. (2013) poengterer står Beck og Leisering og Leibfried sine arbeider i et gjensidighetsforhold: Leisering og Leibfried bygger på Beck sine teorier (Leisering og Leibfried 1999: 20, 240-245, 279-285), mens Beck flere steder viser til Leisering og Leibfried sine arbeider som empirisk støtte til sine teorier (Beck og Willms 2004: 192; Beck og Beck-Gernsheim 2002: 49). Fordelen med denne teoretiske innfallsvinkelen er at den åpner opp for en diskusjon om betydningen av sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet og hvordan sosiale strukturer legger ulike føringer på menneskers liv over tid. Siden demokratiseringsteorien i hovedsak stammer fra Becks teoretiske arbeider vil presentasjonen spesielt ta for seg de mest relevante delene av hans teori, uten at betydningen av Leisering og Leibfried sine bidrag skal overses.

Ulrich Beck sin samfunnsteori er et oppgjør med og en avvisning av post-prefikser i vår kultur- og samfunnsforståelse. Kritikken mot postmodernistene er at de er mer opptatt av dekonstruksjon *uten* rekonstruksjon, mens det samfunnsvitenskapen behøver er dekonstruksjon *og* rekonstruksjon. Prosjektet til Beck er å utvikle teorier og begreper som skal hjelpe oss å forstå vår

samtid.²⁰ I motsetning til postmodernister sin diskusjon om postmoderne samfunn, argumenterer Beck for at vi lever i en forlengelse av moderne samfunn som blir omtalt som «den andre modernitet» (Beck 1992; Beck et al. 2003). Beck forsøker å forklare og forstå den vestlige og globale samfunnsutviklingen kjennetegnet av endringer i arbeidslivet, velferdsstaten, utdanningssystemet og sosiale strukturer gjennom begrepene «risikosamfunnet», «refleksiv modernisering» og «individualisering». Gjennom disse begrepene argumenterer Beck for at vi forlater den industrielle moderniteten som var dominert av en velstandsakkumulerende logikk, og går over i en annen modernitet kjennetegnet av «refleksiv risiko», et begrep som viser til «en ny fase i moderniseringsprosessen der moderniteten begynner å forholde seg til seg selv og sine egne resultater ikke minst i form av risikoer» (Korsnes 2008: 245). Det kan forstås ut fra Beck sitt argument om at det er et systematisk forhold mellom den sosiale produksjonen av velstand og den sosiale produksjonen av risikoer. Mens økning og omfordeling av velstand overskygget den parallelle utviklingen av risikoer i det industrielle samfunnet, har dette forholdet blitt reversert i risikosamfunnet hvor omfanget av risikoer har blitt så omfattende at utviklingen ikke lenger kan legitimeres som «latente side-effekter» (Beck 1992: 12-13). Mens man i det industrielle samfunnet ble utfordret av naturlige risikoer som for eksempel jordskjelv, sult og epidemier, blir man i risikosamfunnet i tillegg utfordret av menneskeskapte risikoer som et resultat av vår egen sosiale utvikling og vår bruk av vitenskap og teknologi. Dette byr ikke bare på nye utfordringer med hensyn til klima, miljø og helse, det har også betydning for utformingen av arbeidsmarkedet og menneskers forhold til det.

Det viktigste begrepet i Beck sin teori for forståelsen av demokratiseringsteorien er individualiseringsbegrepet. Det er viktig å avklare at begrepet rommer en objektiv dimensjon som viser til endringer i menneskers livsløp som blir vektlagt i denne oppgaven, og en subjektiv dimensjon som viser til endringer i bevissthet og identitet (Beck 1992: 128; Beck og Beck-Gernsheim 2002: 202). For Beck viser individualiseringsbegrepet til en «strukturell, sosiologisk transformasjon av sosiale institusjoner og forholdet individet har til samfunnet» (Beck og Beck-Gernsheim 2002: 202, egen oversettelse). Det har vært en utvikling som har funnet sted i alle velstående vestlige, industrialiserte samfunn (Beck 1992: 92).

Hovedårsaken er den vestlige verden sin velstandsvekst, utbygging av velferdsstaten og ekspansjon av utdanningssystemet. Denne utviklingen har bidratt til et kollektivt løft, omtalt som den kollektive «heis-effekten», som har gitt en generell økning i inntekt, utdanning og mobilitet,

---

²⁰ Siden Beck sine teorier kan strekke seg fra nasjonalt til globalt nivå er det viktig å understreke at presentasjonen begrenser seg til relevante trekk for vestlige velferdsstater.

som igjen har gitt et større mangfold av livssituasjoner og -stiler (Beck 1986, sitert i Joas og Knöbl 2009: 469). Denne transformasjonen har omformet den sosiale strukturen i det industrielle samfunnet og ført til at tradisjonelle tilknytninger og tilskrivende prosesser knyttet til sosiale klasser, sosial stratifikasjon, familie, kjønnsroller og etnisitet har fått mindre betydning for menneskers livsløp (Beck 1992: 87; Beck og Beck-Gernsheim 2002: 22). Det kollektive løftet har bidratt til økte valgmuligheter og –friheter som gjør at mennesker ikke bare kan, men må, ta mer ansvar for seg selv og sine valg. Den tidligere «standardbiografien», kjennetegnet av tradisjonelle sikkerheter og begrensninger, har blitt erstattet av en «valgbiografi» der man på en mer aktiv og refleksiv måte må ta ansvar for seg selv og sine valg.

For Beck utvikler individualisering seg henimot å bli kjennetegnet ved vår tids sosiale struktur:

«To put it in a nutshell – individualization is becoming *the social structure of second modern society itself*. Institutionalized individualism is no longer Talcott Parsons' idea of linear self-reproducing systems; it means the paradox of an 'individualizing structure' as a non-linear, open-ended, highly ambivalent, ongoing process. It relates to a decline of narratives of given sociability. Thus the theoretical collectivisms of sociology ends» (Beck og Beck-Gernsheim 2002: xxii).

Denne samfunnsutviklingen har ikke ført til at sosiale strukturer har mistet sin formasjonskraft når det gjelder sosial ulikhet, men heller at betydningen er blitt svekket. Beck argumenterer for at det for første gang i historien er enkeltpersonen som utgjør den grunnleggende enheten for sosial reproduksjon (ibid.). I dette argumentet ligger en forståelse av at sosial bakgrunn ikke har den samme tilskrivende egenskapen som tidligere, og at det i større grad er opp til enkeltpersonen å plassere seg selv i sentrum for egen livsplanlegging gjennom å forholde seg refleksivt til valg og handlinger.

Beck argumenterer for at kjønnsroller er forandret og at forskjellen mellom kjønnene er mindre nå enn før. En sentral forklaring ligger i utbyggingen av velferdsstaten og ekspansjon av utdanningssystemet som har bidratt til økt kvinnelig utdannings- og yrkesdeltakelse. Dette må også sees i lys av en styrket karrieremotivasjon blant kvinner (1992: 104-111). Her er det relevant å se nærmere på Leisering og Leibfried som bidrar med et spesifikt nordisk fokus i undersøkelsen av livsløpspolitikk i ulike velferdsregimer. De argumenterer for at kombinasjonen av serviceyrker for kvinner i offentlig sektor, aktiv arbeidsmarkedspolitik og sosiale ytelser og –tjenester tilrettelegger for integrering av mødre i arbeidskraften. Det gjør at arbeidskarrierer er blitt normen for begge kjønn (1999: 48-50).

Beck's teori kan være litt uklar når det gjelder etnisitetens betydning for menneskers liv. Han argumenterer for at betydningen av etnisitet er blitt redusert, men fortsatt er etnisitet en relativt stabil skillelinje (Beck 1992: 101; Beck og Beck-Gernsheim 2002: 22). Leisering og Leibfried er derimot mer tydelig på at innvandrere er en ny sosial risikogruppe (1999: 243-247).

Et sentralt poeng i forståelsen av demokratiseringsteorien er at med individualiseringsprosessen kommer også en standardiseringsprosess. De nye valgmulighetene og –frihetene er ledsaget av nye begrensninger satt av de «sekundære institusjonene», et begrep som viser til arbeidsmarkedet, velferdsstaten og utdanningssystemet (Beck 1992: 130-131). Beck ser på arbeidsmarkedet som individualiseringsprosessens motor, og det er også her den nye «klasseløsheten» blir mest tydelig. Argumentet er at de aller fleste er avhengig av å forsørge seg via lønnsarbeid, og arbeidsmarkedet er blitt mer preget av risikoer knyttet til atypiske arbeidsforhold, arbeidsledighet og vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet (ibid.: 89-92). Slik sett er ikke den økende individualiseringen en fullstendig frigjørende prosess fordi tidligere begrensninger er erstattet av nye begrensninger. Objektivt sett er enkeltpersonen avhengig av markeder, økonomiske konjunkturer og sosialpolitikk, men subjektivt sett skapes det forestillinger om individuell kontroll (ibid.: 131). Avhengigheten av makrostrukturelle forhold på den ene siden, og forestillingen om individuell kontroll på den andre siden, har viktige implikasjoner for hvordan livskriser blir oppfattet. Beck argumenterer for at denne utviklingen har skapt en tendens til at sosiale problemer oppleves som individuelle kriser, og dette gir utslag i psykiske problemer som angst, skyldfølelse, konflikter og nevroser (Beck og Beck-Gernsheim 2002: 24).

I demokratiseringsteorien er det primært risiko for arbeidsledighet og fattigdom som blir diskutert. Hovedårsaken til at større deler av befolkningen blir utfordret av disse sosiale risikoene blir sett i sammenheng med at arbeidsmarkedet er blitt mer usikkert og uoversiktlig. Fordi de fleste er avhengig av å forsørge seg via lønnsarbeid, kan både svake og bedrestilte grupper bli rammet (Beck 1992: 89-92, 2000: 1-4). Beck hevder at et sentralt kjennetegn ved vår tids politiske økonomi er spredningen av nye typer arbeidsforhold og mindre forpliktende formaliteter og at dette også er trekk selv i samfunn der full sysselsetting har vært en viktig hjørnestein (2000: 1). Utviklingen er egentlig forårsaket av en uintendert konsekvens av nyliberal frimarkedsideologi som har gjort seg gjeldende innenfor flere samfunnsområder. Et tydelig trekk ved utviklingen mot mer usikkerhet er det politiske mantraet om fleksible arbeidsmarkeder, som blant annet medfører at det blir lettere å avskjedige ansatte. Ifølge Beck fører det til en dreining av risikoer vekk fra staten og økonomien til den enkelte. En slik utvikling bidrar også til en situasjon der usikkerhet preger nesten alle sosiale posisjoner i samfunnet (ibid.: 3-4).

Leisering og Leibfried argumenterer for at det er blitt oversett at teorien om risikosamfunnet deler sentrale trekk med andre begreper og forståelser i nyere policy-debatter, som f.eks. debatten om sosial eksklusjon i Europa og debatten om en underklasse i USA. Den grunnleggende antagelsen er at fattigdom på ny er blitt et strukturelt trekk ved våre samfunn, og at denne utviklingen ikke kun rammer de tradisjonelle marginaliserte gruppene (1999: 280). Leisering og Leibfried hevder at sosiale risikoer er blitt demokratisert, men sosiale ulikheter har ikke forvitret, de har heller blitt mindre tydelig. Forskerne mener at den økte risikoen for arbeidsledighet og fattigdom som nå også rammer den etablerte middelklassen kan forstås som et nytt fenomen, som også kan være et uttrykk for fremveksten av økende sosial usikkerhet (ibid.: 242-245).

Argumentet om at sosiale risikoer er blitt demokratisert har fått variert mottagelse. En rød tråd hos kritikerne har vært manglende empirisk støtte (se f.eks. Joas og Knöbl 2009: 474-475; Biolcati-Rinaldi og Sarti 2015). Mens Leisering og Leibfried sitt studie kan sies å støtte teorien, har Snel et al. sitt studie moderert tidligere funn. En del av kritikken mot risikosamfunnet kan være treffende²¹, men samtidig bærer en del kritikk preg av å være overforenklet. For eksempel innvender Jensen (2006) mot Furlong og Cartmel (1997) og Krange og Øia (2005) sine kritikker at argumentasjonen deres kan gi en for ensidig oppfatning av at hovedpoenget kun handler om en avtagende betydning av sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet. Men man kan også forstå teorien som et forsøk på å diskutere og nyansere betydningen av disse sentrale sosiologiske kategoriene. Selv er Beck tydelig på at individualiseringsbegrepet må skilles fra den nyliberale ideen om et løsrivet, autonomt vesen drevet frem av sin egen individuelle handlingskapasitet (Beck og Beck-Gernsheim 2002: xxi).

Her er det imidlertid på sin plass å påpeke at det er én begrensning i denne oppgavens fremgangsmåte som er viktig å påpeke og som er relatert til demokratiseringsteorien. Både Beck og Leisering og Leibfried argumenterer for at vansker i arbeidsmarkedet har en *tids- og livsfase-spesifikk* dimensjon ved seg. Hverken arbeidsledighet eller fattigdom er en statisk situasjon, men bør bli sett i et *dynamisk* perspektiv som tar høyde for endringer i enkeltpersoners livsløp over lengre tidsrom (Leisering og Leibfried 1999: 239). Denne oppgavens tilnærming tar for seg unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning hvert enkelt år i perioden 1993-2009 i stedet for å følge enkeltpersoner over lengre tidsrom. Det åpner for å undersøke hvorvidt betydningen av sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet har endret seg, men det gir ikke et like godt grunnlag for

---

²¹ Et eksempel er Joas og Knöbl som trekker parallell mellom dikotomiene den første- og andre moderniteten og tradisjonelle- og moderne samfunn, og poengterer at inndelinger av tidsperioder har problematiske trekk ved seg (2009: 474).

å si i hvilken grad det dreier seg om kortvarige eller vedvarende sosiale ulikheter. Det trenger ikke nødvendigvis å bety at oppgavens empiriske resultater ikke er relevant i et livsløpsperspektiv. Samtidig som oppgavens tilnærming fanger opp personer som kan ha vedvarende vansker i arbeidsmarkedstilknytning (som f.eks. uførepensjonerte og langtidsarbeidsledige), vet man fra eksisterende kunnskap at et år hverken i arbeid eller utdanning kan ha betydelige konsekvenser for senere arbeidsmarkedstilknytning (Nilsen og Reiso 2011; Bø og Vigran 2014; Hammer og Hyggen 2013b; Grødem et al. 2014).²² For nyanserte data på vedvarende sosiale ulikheter i et livsløpsperspektiv behøves imidlertid en annerledes metodologisk tilnærming.

3.4. Oppsummering

Teorien om nye sosiale risikoer og demokratiseringsteorien har noen klare fellestrekk. Et tydelig fellestrekk er at større deler av befolkningen har blitt utsatt for sosiale risikoer, og en betydelig del av forklaringen ligger i arbeidsmarkedet. Teorien argumenterer for at spesielt unge, innvandrere, kvinner og aleneforeldre er blitt rammet av endringer som kommer med industriell omstrukturering. Demokratiseringsteorien argumenterer for at tidligere tilskrivende prosesser knyttet til sosial bakgrunn, kjønn, og etnisitet ikke gir samme orientering eller har samme betydning som tidligere. Disse to teoriene ligger til grunn for oppgavens to forskningsspørsmål: 1) Har vansker i arbeidsmarkedet blant unge voksne økt i perioden 1993-2009? 2) Har betydningen av sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet avtatt i samme tidsrom? I lys av disse to forskningsspørsmålene skal relevant forskning på norsk kontekst bli presentert i neste avsnitt.

3.5. Tidligere forskning

Den britiske samfunnsforskeren Anthony B. Atkinson, som er en sentral og viktig bidragsyter i forskning om sosial og økonomisk ulikhet, argumenterer for at arbeidsmarkedet er svært viktig for sosial integrasjon. Han identifiserer to tydelige utviklingstrekk som utfordrer arbeidsmarkedets evne til å skape sosial samholdighet i vår tid, og det er kunnskapsorienterte teknologiske endringer med økte krav til kompetanse og sterkere konkurranse fra nylig industrialiserte land (2013: 8). I et europeisk perspektiv har overgangen til postindustrialiserte og fleksible arbeidsmarkeder økt interessen og forskningen rundt sosiale og økonomiske forklaringsfaktorer på sårbarhet og svak arbeidsmarkedstilknytning (Schwander og Häusermann 2013). Forskningslitteraturen om arbeid og velferd vier mye oppmerksomhet til «sosialt ekskluderte», «utenforstående» og «vanskeligstilte». Davidsson og Naczyk (2009) hevder at slike begreper viser hen til økende sosial og økonomisk ulikhet og vansker på arbeidsmarkedet både i Europa og USA.

---

²² Operasjonalisering vil bli utdypet i metodekapittelet, og referansene blir utdypet i presentasjon av tidligere forskning.

I det følgende skal jeg ta for meg aktuell forskning som diskuterer hvorvidt man kan se tegn til samme utvikling i Norge, og deretter vise hvordan denne oppgavens forskning relaterer seg til forskning på feltet og også hvordan denne studien også bidrar med nye innsikter.

Et tydelig tegn på at unge voksne kan oppleve vansker i arbeidsmarkedet er at det norske arbeidsmarkedet er blant de mest kunnskapsintensiverte i Europa (Harsløf et al. 2013). Det norske arbeidsmarkedet er kjennetegnet av et høyt arbeidstempo. Forskning viser at mellom 34 til 36 prosent melder at de arbeider i høyt tempo i nordiske velferdsstater sammenlignet med OECD19-snittet på 26 prosent, og den selvrapporterte arbeidsintensiteten har økt i perioden 2005-2010 (ibid.: 29).²³ *European Working Condition* undersøkelsen viste i 2010 at 8 av 10 respondenter mente det var nødvendig å jobbe med høy intensitet en fjerdedel av tiden, sammenlignet med 6 av 10 i andre inkluderte EU-land (Olberg 2012: 17). Samtidig er det bare en andel på kun 5 prosent av jobbene i det norske arbeidsmarkedet som ikke stiller krav til utdanning, noe som tyder på at det har blitt færre veier inn i arbeidsmarkedet (Hammer og Hyggen 2013a: 19). Dette bildet forsterkes av at stadig flere foretak flytter produksjonen sin utenlands: i løpet av perioden 2001-2006 hadde i overkant av 14 prosent av norske foretak flyttet deler av sin produksjon utenlands, og ytterligere 3 prosent hadde planer om det frem til 2009 (SSB 2008). Nyere forskning viser at trenden har fortsatt, og reduksjon av lønnskostnader oppgis som en av de vanligste årsakene (SSB 2013).

Forskning har vist at unge voksne er risikoutsatt for fattigdom (Fritzell et al. 2012). Kauppinen et al. (2014) påpeker at dette kan forstås i lys av en forlenget og mindre lineær inngang- og etableringsprosess i arbeidsmarkedet. Denne utviklingen kan være bekymringsverdig fordi adgangskriterier til enkelte sosiale ytelser, som f.eks. arbeidsledighetstrygd, forutsetter tidligere arbeidserfaring. Vansker med inngang og etablering i arbeidsmarkedet kan derfor gi utslag i problemer med adgangskriterier til velferdsordninger. De som ikke oppfyller adgangskriterier til arbeidsledighetstrygd er likevel sikret økonomisk beskyttelse ved sosialhjelp, som blir ansett som velferdsordningenes «innerste lag». Alle med lovlig opphold og som er fast bosatt i Norge har rett på sosialhjelp (Nav 2008). Sosialhjelpsmottakerne sin inntekt har imidlertid ikke fulgt den generelle inntektsutviklingen i nyere tid, noe som kan bety at de har fått en vanskeligere økonomisk situasjon (Harsløf og Malmberg-Heimonen 2013: 33). Det indikerer at unge voksne

---

²³ Bäckman og Kindlund (2007: 39) viser óg til en økning fra under 50 % til omkring 60 % enighet i at arbeidsmengden er svært krevende i tidsperioden 1991-1999 i svensk kontekst.

som ikke er fullt integrert i arbeidsmarkedet kan oppleve ulemper grunnet endringer i sosiale ytelser sine adgangskriterier.²⁴

Et uttrykk for økte vansker i arbeidsmarkedet er økningen i antallet unge på uførepensjon fra 1990 og fremover (Fauske 2011: 43). Uførepensjon er en sosial ytelse som blir gitt ved minst halvert «inntektsevne» (dvs. evne til å utføre inntektsgivende arbeid). For å motta ytelsen må «inntektsevnen» helt eller delvis skyldes helseproblemer (Hatland 2011a: 126).²⁵ Det økte antallet uføre har vært en av de mest sentrale debattene i velferdspolitikken de siste to tiårene (Hippe og Berge 2013: 71). Grødem et al. påpeker at mottakere av uførepensjon blir regnet for å være varig ekskludert fra arbeidsmarkedet. Derfor vil unge mottakere sannsynligvis være varig utenfor arbeidsmarkedet store deler av livsløpet (2014: 35-36). Samtidig som uførepensjonerte kan skyldes en del unge som av en eller flere årsaker opplever vansker med inngang og etablering i arbeidsmarkedet, ligger trolig også en del av forklaringen i medfødte helseproblemer (Brage og Thune 2015). Størsteparten av stønadsmottakere er over 55 år og det henger trolig sammen med at risiko for sykdom og funksjonsnedsettelse stiger med økende alder (Grødem et al. 2014: 36). Det har vært en stabil økning i antall uførepensjonsmottakere i perioden 1992-2012 i aldersgruppen 18-29 og 30-49 år. Det har også vært en tydelig økning i andel i den yngste gruppen, mens utviklingen i den eldre aldersgruppen er preget av stabilitet (ibid.: 36-37). Den økende trenden i uførepensjon blant unge kan sees i sammenheng med en sterk dreining i diagnosemønsteret fra skjelett- og muskeldiagnoser til diagnoser relatert til psykiske lidelser og –plager (Brage og Thune 2009; Hippe og Berge 2013). Hippe og Berge påpeker at psykiske lidelser utgjør omtrent 60 prosent av diagnosene for uførepensjon i alderen 18 til 39 år (2013: 93). Psykiske lidelser er årsaken til omtrent halvparten av tilfellene for uførepensjon i alderen 25-29 år, mens den sterkeste veksten i nyere tid har vært i aldersgruppen 30-39 år (Brage og Thune 2009). Psykisk helse er også blitt en viktig årsak til sykefravær både i aldersgruppen 25-29 og 30-39 år og her har den kraftigste veksten vært i den eldre aldersgruppen (Brage et al. 2012). Blant unge voksne er det spesielt depresjon, angst og atferds- og personlighetsforstyrrelser som utgjør de vanligste årsakene til uførepensjon (Brage og Thune 2009; von Soest og Hyggen 2013).

Uførepensjon fordeler seg ulikt etter kjønn. Flesteparten av uførepensjonerte er kvinner, og kvinneandelen har økt over tid. Blant personer under 30 år har imidlertid den sterkeste veksten

---

²⁴ Lorentzen et al. (2014) finner at færre arbeidsledige unge voksne i nordiske land mottar arbeidsledighetstrygd enn tidligere. Det blir imidlertid påpekt at utviklingen i Norge er mindre tydelig enn i andre nordiske land.

²⁵ Hatland utdyper at uførhet er en funksjonshemming, og at uførepensjon ytes når personen ikke er «før» til å arbeide (2011a: 125).

vært blant menn. Hippe og Berge fremhever at dette kan skyldes ulike arbeidsforhold og at kvinner og menn fordeler seg ulikt i arbeidsmarkedet og i yrkesstillinger, men det kan også bli forklart med forskjellig verdiorientering og atferd (2013: 93-94). Blekesaune (2012b) fremhever imidlertid at det ikke er sikker kunnskap om årsaken til kjønnsforskjeller i uførepensjonsmønster, men at en utbredt forklaring er at kvinner har økt sin yrkesdeltakelse.

Det er også forskjeller i uførepensjon etter etnisk bakgrunn. Hippe og Berge viser til at innvandrere har høyere uførerater enn norskfødte. En del av forklaringen på dette kan være at innvandrere i større grad er ufaglært og arbeider i dårlige betalte jobber. Dette blir utbrodert med at arbeidsmarkedet stiller høye krav til kvalifikasjoner, noe som kan ha gjort arbeidsmarkedet mer utfordrende for ufaglærte (2013: 93-94). Steinkellner viser at det er en høy andel med kun grunnskoleutdanning av innvandrere fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og denne gruppen har jevnt over den svakeste arbeidstilknytningen sammenlignet med innvandrere fra EU og USA og den norske befolkningen ellers (2015: 32). For å integrere innvandrere er arbeidslinja et sentralt verktøy. I denne sammenheng er imidlertid en utbredt utfordring at innvandrere ofte har svake forutsetninger for arbeidsmarkedets integrasjon (Djuve 2014: 82).

En tilnærming til unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning som er blitt stadig mer utbredt i nyere tid er NEET-status. I en forskningsrapport som tar for seg NEET i Norge i perioden 2006-2012 viser Bø og Vigran (2014) at andelen NEET øker med alder. Det er jevnt over flest kvinner som er NEET. Det er også generelt sett flest innvandrere som NEET. De finner også at utdanningsnivået er lavere blant NEET sammenlignet med befolkningen ellers. Et urovekkende trekk er at «personer som er med i NEET et gitt år, jevnt over ser ut til å ha mer varige problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet». Det kan sees i lys av forskning som har vist hvordan det å stå utenfor arbeidsmarkedet i en periode kan ha «scarring effects» (brennemerkseffekter) som påvirker senere arbeidsmarkedstilknytning (Nilsen og Reiso 2011; Hammer og Hyggen 2013b). Det kan være grunnet individuelle årsaker men det kan også bli forklart ved at det sender negative signaler overfor arbeidsgivere (Hammer og Hyggen 2013b: 186).

Perioden 1990-2012 er kjennetegnet av økende inntektsforskjeller målt i Gini-koeffisienten²⁶ (Fløtten et al. 2014: 15). Fløtten et al. hevder at dette er en bekymringsverdig trend i seg selv,

---

²⁶ Gini-koeffisienten er et mål som ofte brukes for å måle inntektsulikheter. Gini-koeffisienten er et statistisk mål som måler ulikhet fra verdi 0 som indikerer at alle innbyggere har lik inntekt og verdi 1 som indikerer at én person har all inntekt. Fløtten et al. sin tabell inkluderer kapitalvinst, som i stor grad konsentrerer seg i øverste delen av inntektshierarkiet.

men at det spesielt er problematisk fordi økende inntektsforskjeller og utbredelse av lavinntekt henger tett sammen (ibid.: 29). Omfanget av lavinntekt i Norge den siste tjueårsperioden er i hovedsak preget av stabilitet. Det er imidlertid sosiale ulikheter i risiko for lavinntekt. Ikke-vestlige innvandrere blir presentert som en av de mest utsatte gruppene, og en viktig del av forklaringen er at de ofte er i lavtlønnede yrker (ibid.: 19).

En hovedtematikk i denne oppgaven er om betydningen av sosial bakgrunn har endret seg for unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning i løpet av de siste to tiårene. Har barn som har vokst opp i vanskeligstilte vilkår høyere sannsynlighet for å havne utenfor? Et relevant studie som tar for seg hvorvidt fattigdom går i arv er gjennomført av Lorentzen og Nielsen (2008). Et hovedfunn er at i perioden 2002-2006 var risikoen for sosialhjelpsmottak «*fire ganger høyere for barn av sosialhjelpsmottakere enn for barn som ikke har foreldre som har mottatt sosialhjelp*» (ibid.: 34). Studiet viser at sosial bakgrunn fremdeles spiller en betydelig rolle for intergenerasjonell overføring av ulemper selv i et egalitært samfunn som Norge hvor sjanselighet er en viktig politisk målsetting. Den sterke koblingen mellom sosial bakgrunn og livssjanser er underbygget av en rekke andre studier som viser lignende forhold mellom sosial bakgrunn og livssjanser i den norske velferdsstaten (se f.eks. Lorentzen et al. 2012; Kauppinen et al 2014; Moisio et al. 2015). Et studie som viser en klar sammenheng mellom sosial bakgrunn (målt i foreldres utdanningsnivå) og arbeidsmarkedssituasjon blant unge voksne er gjennomført av Wiborg og Møberg (2010). Studiet sammenligner unge voksne sin arbeidsmarkedssituasjon i Norge og Danmark fra de er 20 til de er 30 i perioden 1992 til 2003. Studiets empiriske analyser viser at sosial bakgrunn har betydelige direkte effekter selv etter det har blitt kontrollert for barns eget utdanningsnivå, og disse effektene minker ikke med økende alder. Denne trenden er tydelig i begge land. Komparasjonen av det norske og det mer deregulerte danske arbeidsmarkedet indikerer at deregulerte arbeidsmarkeder ikke nødvendigvis medfører mer merittbasert seleksjon. Forfatterne påpeker at merittbasert seleksjon har vært en dominerende strategi for reduksjon av sosial ulikhet etter sosial bakgrunn i nordiske land i etterkrigstiden (se også Wiborg og Hansen 2009; Mastekaasa 2011).

Hvilken betydning sosial bakgrunn har for mennesker står sentralt i forskning på sosial ulikhet i høyere utdanning. Det er en stadig økende etterspørsel etter utdanning i det norske arbeidsmarkedet, og det blir argumentert for at utdanning har fått økt betydning for arbeid, levekår og sosial mobilitet i nyere tid (NOU 2008: 3: 28; NOU 2011: 14: 169). Et hovedfunn i en omfattende gjennomgang av norske forskningspublikasjoner på sosial ulikhet etter sosial bakgrunn i

høyere utdanning i perioden 2002-2012 er at sosial bakgrunn har stabil om ikke økende betydning for utdanningsoppnåelse (Caspersen et al 2012). Det er et tilsynelatende paradoks: Hvordan kan ulikheter ha holdt seg stabil eller økt når den totale andelen med høyere utdanning har økt i samme periode? En forklaring finner man i et studie av Hansen og Wiborg som viser at andelen barn av ufaglærte og fagarbeidere som tar høyere utdanning har økt med 2,5 prosent i perioden 1975-2008, mens andelen akademikerbarn har økt med 10 prosent. Med andre ord har andelen barn med høyere sosial bakgrunn som selv tar høyere utdanning økt mer, sammenlignet med tilsvarende andel med lavere sosial bakgrunn (2010; se også Hansen og Mastekaasa 2006; Hansen 2011). Hansen og Wiborg sitt funn får støtte fra SSB sin utdanningsstatistikk som også viser at «andelen studenter med lav sosial bakgrunn har økt i høyere utdanning, men andelen studenter med høy sosial bakgrunn har økt mer» (Caspersen et al. 2012: 51). Man finner også at det er forskjeller i utdanningslengde etter sosial bakgrunn. Mens personer med lav sosial bakgrunn ofte velger kort høyere utdanning som ingeniør, sykepleier og førskolelærer, velger personer med høy sosial bakgrunn lang høyere utdanning, og denne trenden har blitt styrket de siste tiårene (ibid.). Til tross for at forskning viser et sterkt forhold mellom sosial bakgrunn, utdanningsoppnåelse og arbeidsmarkedssituasjon er det ingen *deterministisk* mekanisme. Det finnes både barn av vanskeligstilte- og bedrestilte familier som bryter med sine forutsetninger (NOU 2011: 14: 171; Hjellbrekke og Korsnes 2012: 178). Forskningen peker imidlertid på det generelle bildet er vedvarende sosial ulikhet i livssjanser etter sosial bakgrunn.

Norge blir ofte presentert som et av verdens mest likestilte land, men samtidig har OECD vist at Norge har et av OECD-landenes mest kjønnsdelte arbeidsmarkeder (NOU 2008: 18: 57). Dette omtales ofte som «det norske paradokset». I en rapport av Jensberg et al. som tar for seg arbeidsmarkedet i Norge i perioden 1990-2010 blir det konkludert at det har vært svært små endringer i horisontal kjønnssegregering. Perioden har vært kjennetegnet av stabilitet i kjønnsforskjeller i næring. Rapporten viser at kvinneandelen har vært høy i helse og sosial, tjenesteyting og undervisning, og andelen menn har vært høy i olje, industri og bergverk, bygg og anlegg, og jordbruk. Ser man på sektor har kjønnsforskjeller økt, med flere menn i privat sektor og flere kvinner i offentlig sektor. Den sterkeste utjevningen i kjønnsforskjeller har vært i yrker som krever høyt utdanningsnivå (2012; se også Reisel og Brekke 2013: 24-30). I utredningen *Fagopplæring for fremtida* (NOU 2008: 18, 59) blir utdanningsvalg presentert som en viktig forklaring på kjønnsforskjeller i arbeidsmarkedet. Samtidig som det store bildet er preget av stabilitet, er det også tydelige tegn på endringer. Det er først og fremst fordi stadig flere kvinner velger studier som tidligere var dominert av menn, slik som medisin, jus, økonomi og realfag

(ibid.; se også Bakken 2009: 80-82). Det er også forskjeller i utdanningsnivå etter etnisk bakgrunn. Støren (2010: 32) påpeker at det er en betydelig forskjell i deltakelse i høyere utdanning mellom førstegenerasjonsinnvandrere og etnisk norske. Den økte innvandringen til Norge har bidratt til mer oppmerksomhet om innvandreres arbeidstilknytning. Forskning tyder på at unge voksne innvandrere, spesielt de med ikke-vestlig bakgrunn, har større utfordringer i arbeidsmarkedet enn norskfødte (Støren 2013). Lorentzen et al. (2012) poengterer at problemer kan knytte seg til språkferdigheter, diskriminering og begrenset adgang til uformelle rekrutteringskanaler i arbeidsmarkedet.

Et tydelig tegn på endringer i familiemønster over de siste tiårene er økningen i antall aleneforeldre (Hatland 2011b). Aleneforeldre blir fremhevet som en ny sosial risikogruppe (Fritzell et al. 2012). Strand (2012) påpeker at alenemødre opplever en dobbelbyrde som kan gjøre dem til en ekstra utsatt gruppe. Dobbelbyrden består i at kvinner ofte får omsorgsansvar etter partnerbrudd samtidig som de oftere har svakere arbeidstilknytning. Strand finner at de økonomiske konsekvensene av partnerbrudd i en norsk kontekst ikke er spesielt skjevfordelt, i motsetning til funn som er presentert i internasjonal forskningslitteratur. Det blir forklart med den norske velferdsstaten sine omfattende velferdsordninger.

Denne gjennomgangen av forskningen på feltet løfter fram viktige utviklingstrekk og peker på viktige forklaringer som skal anvendes i analysekapittelet. Det har ikke vært gjennomført tidligere studier som viser hvordan risiko for NEET fordeler seg etter sosial bakgrunn i norsk kontekst de siste to tiårene. Det har heller ikke blitt gjennomført mange studier som ser på arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne som benytter SELMA-modellen, den lineære sannsynlighetsmodellen og et longitudinelt design. Dermed bidrar dette studiet til ny kunnskap på feltet. Studien er også interessant fordi NEET er en tydelig indikator på en vanskeligstilt arbeidsmarkedssituasjon. Noe som kan bety at oppgaven kan utvide forståelsen av hvilken betydning sosial bakgrunn har for arbeidsmarkedstilknytning i dagens Norge.

4. Data, variabler og metode

4.1. Innledning

Dette studiet baserer seg på den kvantitative metoden og forskningsspørsmålene vil bli besvart gjennom undersøkelse av registerdata som dekker unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning over et tidsrom på 16 år (1993-2009). Tidsdimensjonen er en viktig og ofte brukt metodologisk tilnærming innenfor arbeids- og velferdsstatsforskning. Det er en tilnærming som kan gi viktig kunnskap om hvordan generelle trekk har utviklet seg og er samtidig nyttig for undersøkelse av

hypoteser og utvikling av nye hypoteser (Amenta og Hicks 2010; Ragin og Amoroso 2011). Ragin og Amoroso fremhever at den kvantitative metoden er velegnet for mange av samfunnsforskningens grunnleggende mål. Det er spesielt to styrker ved den kvantitative metoden som er relevant for forskningsspørsmålene i dette studiet. For det første er den kvantitative metoden velegnet for identifisering av mønstre, for det andre er den behjelpelig ved testing av teorier (2011: 165). Kunnskap om generelle mønstre er viktig og kan være behjelpelig for endring og bedring av samfunnsforhold, som kan bli sett i lys av rollen kunnskap har i utforming av velferds- og arbeidslivspolitik. Denne formen for kunnskap er også viktig i forhold til samfunns-teori, siden forskning som viser til generelle mønstre kan brukes til forbedring og ekspansjon av eksisterende kunnskapsgrunnlag (ibid.: 37-38). Den metodiske fremgangsmåten er kjennetegnet av at hypoteser blir utledet av teorier, som dermed blir undersøkt gjennom relevant data. Det er denne tilnærmingen som ligger til grunn for dette studiet. Dette studiet baserer seg på den deduktive metoden på den måten at forskningsspørsmålene har blitt utledet fra teorien om nye sosiale risikoer og demokratiseringsteorien.

Denne oppgaven undersøker sosial endring over tid og innebærer derfor et longitudinelt design med data som strekker seg over 16 år. Siden formålet først og fremst er analysing av hvordan arbeidsmarkedstilknytning har endret seg blant unge voksne i lys av eksisterende teori og forskning, tar studiet for seg kategorier av mennesker hvert enkelt år fremfor samme enkeltpersoner over tid. Dette studiet inngår i det som kan bli kalt «operasjonaliseringstradisjonen»²⁷. I denne tradisjonen står spesifisering av begreper og variabler for forskningsspørsmål sentralt. Det er en tradisjon som har historiske røtter tilbake til Émile Durkheims banebrytende arbeider (Blaikie 2010: 113-115). I dette studiet utgjør arbeidsmarkedstilknytning avhengig variabel, mens sosial bakgrunn, kjønn, etnisk bakgrunn, alder, sivilstatus og hvorvidt man har barn eller ikke utgjør de viktigste uavhengige variablene. Dette kapittelet beskriver de grunnleggende trekkene ved datamaterialet oppgaven baserer seg på, hvilke variabler som anvendes, hvordan de er operasjonalisert og hvilken analysemetode som ligger til grunn for studiet.

4.2. Datamateriale

Datamateriale for analysene mine er basert på datasettet forløpsdatabasen trygd 20 prosent (FD-Trygd - 20 prosent). Datasettet er et 20 prosent tilfeldig utvalg trukket fra Statistisk sentralbyrås trygdeforløpsdatabase FD-trygd. Denne databasen dekker inntekt, sysselsetting, de aller fleste

---

²⁷ Blaikie bruker uttrykket «operationalization tradition».

trygdeområder, utdanning og demografi. Databasens statistiske enhet er enkeltpersoner, og informasjonen består av registreringer av hendelser i enkeltpersoner sitt livsløp fra og med 1992. Det blir forsikret at datasettet til enhver tid utgjør 20 prosent av Norge sin befolkning via årlig oppdatering, det er for å ta hensyn til nye tilganger som resultat av f.eks. fødsler, innvandring, utvandring og dødsfall. Datasettet sine registreringer kan bli satt sammen til hendelse- og forløpshistorier, og kan også bli aggregert over en større gruppe eller populasjon (NSD 2014).

Til mitt forskningsformål var et 10 prosent tilfeldig utvalg av FD-Trygd 20 prosent tilgjengelig. Datamaterialet mitt inneholder personer mellom 18 til 40 år i perioden 1993 til 2011. På grunn av mangler ved data for yrkesinntekt i 1992 og uførepensjon for 2010 og 2011 har tidsperioden blitt avgrenset til 1993-2009. Datasettet rommer totalt 59,687 enkeltpersoner. Opplysninger som endres fortløpende (forløpsvariabler) måles per 1/1, det gjelder f.eks. sivilstatus og barn, mens variabler som sykefravær og arbeidsledighet summeres i antall dager årlig. Som anonymiseringstiltak har enkelte variabler blitt verdiaggregert slik at man ser på grupper av individer med en eller flere fellestrekk. Det gjelder f.eks. studiets variabel for landbakgrunn der verdiene har, med unntak for Norge, blitt aggregert til verdensregioner.

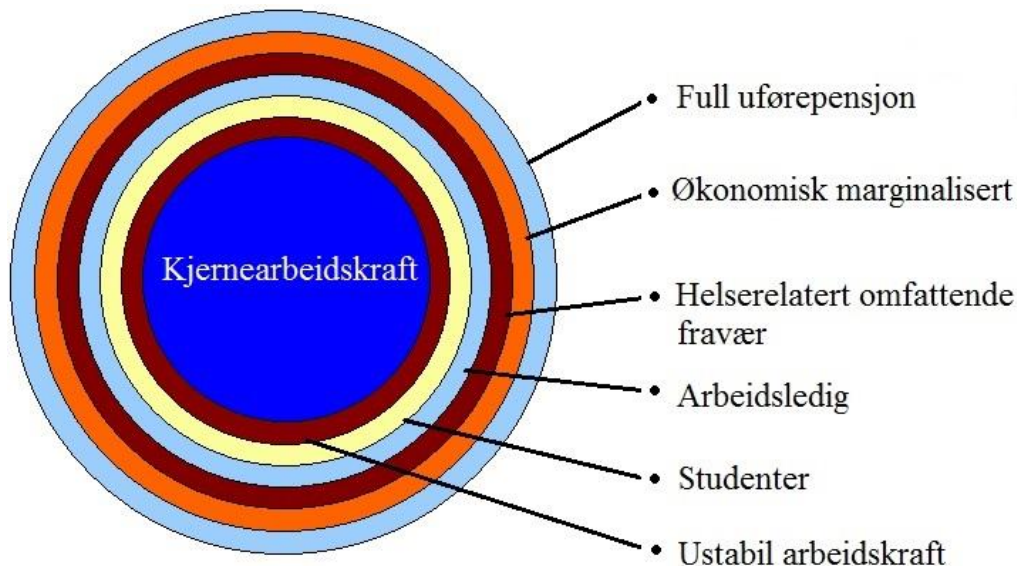
Det er flere fordeler ved bruk av datasettet FD-Trygd. For det første inneholder datasettet relevant informasjon på individnivå tilbake til 1992, det gjør at oppgavens forskningsspørsmål kan besvares med å se på utvikling over lengre tid. For det andre baserer datasettet seg på offentlige registre. Det sikrer høy kvalitet, reliabilitet og representativitet. Registerdata er ikke avhengig av selvrapportering. Det gjør at man unngår utfordringer knyttet til feilrapportering og manglende respons. Bäckman et al. (2011: 20) påpeker at manglende respons ofte er en utfordring man møter i studier av sosial eksklusjon, men problematikken blir unngått i denne oppgaven. Samlet fremstår registerdata som spesielt velegnet for dette studiet. Det er imidlertid en svakhet ved registerdata. Som Vignes fremhever er datainformasjon avgrenset til registreringer i offentlige registre (2011: 46). For dette studie var foreldres inntekt en relevant indikator som opprinnelig skulle bli inkludert i operasjonaliseringen av sosial bakgrunn, men som ikke har blitt inkludert grunnet manglende datainformasjon. FD-Trygd hadde imidlertid data på foreldre sitt utdanningsnivå, som er en sterk indikator. Denne tematikken vil bli utdypet i beskrivelse av sosial bakgrunn i avsnitt 4.3.2.

4.3. Operasjonalisering av variabler

4.3.1. Avhengige variabler

Operasjonaliseringen av arbeidsmarkedstilknypning og –eksklusjon er basert på *Social Exclusion and Labour Market Attachment-modellen* (SELMA). SELMA-modellen er en inntektsbasert forsørgelsesmodell utarbeidet av Kindlund og Biterman (2002), Bäckman og Franzén (2007) og Bäckman et al. (2011).²⁸ Modellen baserer seg på inntektskilder fra registerdata som brukes til å kategorisere personer sin posisjon i arbeidsmarkedet etter deres distanse til kjernearbeidskraften (Bäckman et al 2011: 18). Siden modellens formål er 1) å undersøke i hvilken grad personer kan forsørge seg selv gjennom arbeidsmarkedet, og 2) hvorvidt personer er integrert eller ekskludert i arbeidsmarkedet, fremstår deltakelse i kjernearbeidskraften som en viktig målestokk. I tabell 4.1 kan man se de grunnleggende trekkene ved modellen.²⁹

Figur 4.1 - SELMA-modellen

SELMA-modellens ytterpunkter er kjernearbeidskraft og full uførepensjon. Mellom disse er status som ustabil arbeidskraft, student, arbeidsledig, helse relatert omfattende fravær og økonomisk marginalisert. Bäckman et al. understreker imidlertid at modellen sin mest omfattende

²⁸ Denne oppgaven har benyttet en syntaks som konstruerer SELMA-kategoriene laget av Thomas Lorentzen. Det har blitt gjort justeringer for å tilpasse syntaksen til dette studiets datamateriale og forskningsspørsmål.

²⁹ Denne figuren tar utgangspunkt i Bäckman et al. sin figur (2011: 19), men har blitt tilpasset SELMA-modellen slik den blir benyttet i denne oppgaven.

versjon kan inkludere 11 forskjellige kategorier. Kategorier kan legges sammen og det kan legges til nye så lenge de følger modellens prinsipper. På denne måten er SELMA-modellen justerbar til mange forskjellige formål.

SELMA-modellen i denne oppgaven operasjonaliserer arbeidsmarkedstilknytning ut fra yrkesinntekt, uførepensjon, sykefraværsdager, arbeidssøkerdager og studentstatus (se tabell 4.1.). Det har blitt benyttet to komponenter for å måle inntekt: yrkesinntekt (målt i grunnbeløp) og uførepensjon. Yrkesinntekt er summen av yrkesinntekt og netto næringsinntekt. Denne variabelen har blitt omkodet slik at den blir målt i grunnbeløp. Dette har blitt gjort ved å følge fremgangsmåten til Bäckman et al. (2011). SELMA-modellen var opphavelig utarbeidet for kategorisering av personer etter inntektskilder i svensk kontekst. Et viktig begrep i konstruksjonen av den svenske versjonen var grunnbeløpet (PBA)³⁰, som brukes ved utregning av sosiale ytelser. PBA var begrenset til svensk kontekst, og var derfor ikke kompatibel med Bäckman et al. (2011) sitt studie som omfattet flere nordiske land. Derfor ble det utviklet en tilnærming som tar utgangspunkt i et nordisk grunnbeløp (NBA)³¹ som er relevant på tvers av nordiske land. NBA blir benyttet i denne oppgaven.

Grensen til NBA-beløpet er satt ved 25 prosent av medianen til årlig bruttoinntekt. Denne grensen tilsvarer omtrent 1 G. For å regne ut NBA har bruttoinntektsmål blitt benyttet, dette målet inkluderer både arbeidsinntekt og sosiale ytelser. Det har blitt tatt utgangspunkt i median fordi man da unngår ekstremverdier som kan trekke gjennomsnitt opp. NBA har en klar fordel sammenlignet med PBA: PBA baserer seg på konsumprisindeksen, dermed vil antall timer krevd for å oppnå én PBA avta med økende realinntekt. NBA baserer seg i stedet for på median av bruttoinntekt og unngår samme utvikling over tid (ibid.: 19). Det er et viktig poeng for dette studiet som tar for seg utvikling over et lengre tidsrom.

NBA har blitt konstruert ved bruk av SSB sine tall på median av pensjonsgivende inntekt (SSB 2014f). Disse inntektstallene er ikke begrenset til aldersgruppene som blir undersøkt, men i praksis er differansen svært liten. Det har blitt kontrollert for ved sammenligning med registerdata. Konstruksjonen av NBA har blitt gjort på følgende måte: Først har grunnbeløp for hvert enkelt år i tidsperioden 1993-2009 blitt laget ved å multiplisere årlig median av pensjonsgivende

---

³⁰ Price base amount (PBA). Grunnbeløp tilsvarer basbelopp i Sverige (Nav 2008).

³¹ Nordic base amount (NBA).

vende inntekt med 0,25. Deretter har grunnbeløpene for hvert enkelt år blitt dividert med yrkesinntekt for tilsvarende år. Denne fremgangsmåten gjør at yrkesinntekt blir målt i antall grunnbeløp.

For eksempel settes grensen for kjernearbeidskraften ved 3,5 NBA eller høyere. Med utgangspunkt i median for pensjonsgivende inntekt i 2009 gir det følgende fremgangsmåte. Først regner man ut grunnbeløp:

$$318\,400 \text{ kr} \cdot 0,25 = 79\,600 \text{ kr}^{32},$$

Grunnbeløpet blir deretter multiplisert med det aktuelle antallet NBA for gitt kategori, i denne sammenheng 3,5 for kjernearbeidskraft:

$$79\,600 \text{ kr} \cdot 3,5 = 278\,600 \text{ kr}$$

Basert på denne fremgangsmåten vil personer med inntekt på 278 600 kr eller høyere bli operasjonalisert som i kjernearbeidskraften i 2009. Alle beregninger er gjennomført i Stata IC13. Her er kun én utregning for et enkelt år vist for å illustrere fremgangsmåten. I tabell 4.1. kan man se hvordan de gjensidig utelukkende SELMA-kategoriene har blitt operasjonalisert.

---

³² Grunnbeløpet i folketrygden var til sammenligning 72 881 kr i 2009 (Skatteetaten 2014).

Tabell 4.1 - SELMA-kategorier

1. Kjernearbeidskraft	Defineres som yrkesinntekt lik 3,5 G eller høyere.
2. Ustabil arbeidskraft	Defineres som yrkesinntekt mellom lik 0,5 G eller høyere, og lavere enn 3,5 G.
3. Student	Defineres som registrert med pågående utdanning gitt år. Siden det er normalt at studenter jobber ved siden av studiene tas det høyde for inntekt over 1 G, men ikke inntekt lik 3,5 G eller høyere.
4. Arbeidsledig	Defineres som personer som (I) har vært arbeidsledig 6 mnd. eller mer (182 arbeidssøkerdager eller mer), og (II) er registrert som økonomisk marginalisert.
5. Helserelatert omfattende fravær	Defineres som (I) personer med yrkesinntekt lik 0,5 G eller høyere og uførepensjon høyere enn 1 G, og (II) sykefravær på mer enn 90 dager.
6. Økonomisk marginalisert	Defineres som yrkesinntekt mindre enn 0,5 (G).
7. Full uførepensjon	Defineres som yrkesinntekt under 0,5 G og uførepensjon høyere enn 1 G.

Denne oppgaven baserer seg på to avhengige variabler som tar utgangspunkt i SELMA-kategoriene: Kjernearbeidskraft og NEET. Kjernearbeidskraft gjør det mulig å undersøke endringer for personer som forsørger seg selv via arbeidsmarkedet, mens NEET gjør det mulig å se på endringer for personer som av en eller flere årsaker ikke gjør det. Disse to variablene gir et mål på sosial inklusjon og et mål på sosial eksklusjon. Det har blitt tatt utgangspunkt i kjernearbeidskraft, slik kategorien er definert i tabell 4.1. Kjernearbeidskraft er definert som de som er i kjernearbeidskraft og som *ikke* er i ustabil arbeidskraft, i utdanning, er økonomisk marginalisert, arbeidsledig, har omfattende helserelatert fravær eller er uførepensjonert. I den årlige versjonen av SELMA-modellen blir kjernearbeidskraft regnet som personer som mottar yrkesinntekt som samsvarer relativt godt med årlig inntekt for de laveste betalte jobbene. Dermed er grensen for deltakelse i kjernearbeidskraft relativt lav, men det er samtidig blitt tatt i betraktning at beløpet skal være tilstrekkelig for å forsørge en person over ett år (Bäckman et al 2011: 18).

NEET-variabelen tar også utgangspunkt i kategoriene i tabell 4.1, men er imidlertid mer sammensatt. Det er en pågående diskusjon om hvordan NEET skal bli operasjonalisert, men det er enighet om at målgruppen er personer hverken i arbeid eller under utdanning (Bäckman et al. 2011; Grødem et al. 2014). I denne oppgaven blir det tatt utgangspunkt i Bäckman et al. (2011: 20-21) sin konstruksjon av NEET. Operasjonaliseringen har blitt tilpasset denne oppgavens datamateriale. NEET blir operasjonalisert som personer som ikke deltar i arbeidsmarkedet fordi de er uførepensjonert, har omfattende helserelevante problemer, er arbeidsledig eller økonomisk marginalisert. Samtidig deltar de *ikke* i kjernearbeidskraften eller i ustabil arbeidskraft, og de er heller ikke i utdanningssystemet. Som Bäckman et al. argumenterer kan omfattende helserelevante fravær og uførepensjon bli tolket som inklusjon i arbeidsmarkedet i seg selv grunnet opp-tjeningskrav. Det blir imidlertid poengtert at det er relevante mål å inkludere i NEET fordi konsekvenser av å være uførepensjonert eller oppleve helserelevante problemer i ung alder kan få ufordelaktige konsekvenser for fremtidig arbeidsmarkedstilknytning. Det kan blant annet sees i lys av brennemerkeeffekter diskutert i avsnitt 3.5. I denne sammenheng ser man også relevansen av Grødem et al. (2014: 36) sitt argument om at mottakere av uførepensjon blir regnet for å være varig ekskludert fra arbeidsmarkedet, og unge mottakere vil trolig være varig utenfor arbeidslivet i store deler av livsløpet.

4.3.2. Uavhengige variabler

Sosial bakgrunn

Sosial bakgrunn er en nøkkelvariabel for denne oppgavens forskningsspørsmål. Hvorvidt betydningen av sosial bakgrunn har endret seg over tid et sentralt aspekt som vil bli sett i lys av Hernes (1973) sin beskrivelse av sjanselighet, hvor alle medlemmer av en gruppe skal ha samme sannsynlighet til å nå ulike statusposisjoner som medlemmer av andre grupper.

I denne oppgaven blir sosial bakgrunn operasjonalisert som foreldres utdanningsnivå da personen var 16 år. Variabelen kategoriserer foreldres utdanningsnivå etter fire verdier, og tar utgangspunkt i den av foreldrene som har høyest utdanning. Sosial bakgrunn har blitt omkodet til fire dummyvariabler etter verdi 1 til 4 presentert i tabell 4.2.

Tabell 4.2 - Sosial bakgrunn (foreldres utd.)

	Foreldre sitt utdanningsnivå	Frek.	Prosent
1	Mor, far eller begge har lang universitets- eller høyskoleutdanning	3,725	6,24
2	Mor, far eller begge har kort universitets- eller høyskoleutdanning	9,575	16,04
3	Mor, far eller begge har utdanning på videregående skolenivå	25,265	42,33
4	Mor, far eller begge har enten ingen utdanning eller utdanning på grunnskolenivå	10,164	17,03
.	Missing	18,36	18,36
	Total	59,687	100,00

I presentasjonskapittelet vil deskriptiv statistikk for utvikling i arbeidsmarkedstilknytning etter alle foreldre sitt utdanningsnivå bli presentert. De multivariate analysene for utviklingen for spesifikke sosiale grupper i tidsperioden 1993-2009 tar utgangspunkt i sammenligning av personer fra hjem hvor 'mor, far eller begge har lang universitets- eller høyskoleutdanning' og personer fra hjem hvor 'mor, far eller begge har enten ingen utdanning eller utdanning på grunnskolenivå'. For enkelhets skyld vil dette skillet bli omtalt som 'høyere-' og 'lavere sosial bakgrunn' i resten av oppgaven.

Moisio et al. gir en kort beskrivelse av hvordan sosial ulikhet etter sosial bakgrunn kan forstås:

«At a very general level, the intergenerational transmission of social status can be explained as better off families passing on wealth, human and social capital, as well as values and aspirations to their children, and the children therefore directly inheriting better social positions or at least having better odds when competing for them» (2015: 73).

I dette ligger en forståelse av at sosial bakgrunn virker inn både gjennom overføring av materielle ressurser, men også gjennom kulturelle ressurser i form av kunnskaper, verdier og aspirasjoner. Det er flere som har argumentert for at foreldre sitt utdanningsnivå fremstår som den viktigste enkeltstående variabelen for sosial bakgrunn. Det impliserer imidlertid ikke at andre faktorer ikke er viktig og blir tatt i betraktning (Bourdieu 2002; Esping-Andersen 2004). I utredningen *Bedre integrering* (NOU 2011: 14, 171) blir det fremhevet at foreldre sitt utdanningsnivå fremstår som viktigere enn foreldre sin økonomiske posisjon, spesielt med hensyn til barns egen utdanningsoppnåelse. En viktig del av forklaringen er at foreldre sin utdanning trolig har større direkte effekt på «unges interesse for det faglige i skolen, og deres fortrolighet med abs-

trakt tenkning enn det økonomien gjør» (ibid.). Dette er et viktig poeng å ta i betraktning, spesielt med hensyn til forskning som viser at det norske arbeidsmarkedet er blant de mest kunnskapsintensive arbeidsmarkedene i Europa (Harsløf et al. 2013: 30-31).

Det sosiale læringsmiljøet i barns hjem har trolig stor betydning for de forutsetninger barn får i møte med utdanningssystemet og andre sosiale arenaer i senere alder. På denne måten kan sosiale ulikheter som har betydning for senere livssjanser spores tilbake til tidlig barndom. Som påpekt tidligere har forskning innenfor sosiologi, økonomi og utviklingspsykologi fremhevet viktigheten av de første leveårene for utvikling av kognitive evner, utdanningsoppnåelse og senere arbeidsmarkedstilknytning (Brooks-Gunn et al. 1997; Heckman 2006, 2013; Esping-Andersen 2004, 2009). Denne forskningen underbygger den franske sosiologen Pierre Bourdieu sin innvendelse mot økonomer som har hatt tendens til å forklare sosiale ulikheter med økonomiske ressurser og pengeinvesteringer i utdanning. Et for snevert fokus på penger sin betydning kan føre til at man går glipp av «den best skjulte og sosialt sett mest determinerende utdanningsinvesteringen, nemlig overføringen av kulturell kapital i hjemmet» (2002: 282, egen oversettelse). Kulturell kapital er et begrep som viser til ikke-materielle trekk som kunnskap, estetiske preferanser, verbale evner og utdanningskvalifikasjoner. Disse kan konverteres inn i velstand og penger (økonomisk kapital) (Applerouth og Edles 2011: 449). Esping-Andersen poengterer at sosiologer er klar over at foreldre sin inntekt er av betydning, men at det samtidig blir gitt mer oppmerksomhet til andre faktorer som betydningen av familiens sosiale miljø i enkeltpersoners barndom og ungdom (som f.eks. familiestabilitet, fattigdom og kulturelle ressurser) (2004: 294).

Som det fremgår av de overnevnte poengene er sosial bakgrunn en flerdimensjonal forklaringsfaktor, men foreldre sitt utdanningsnivå står sentralt. Et viktig poeng er hvorvidt sosial bakgrunn har en *direkte* eller *indirekte* effekt for arbeidstilknytning. Eksisterende kunnskap gjør det ikke urimelig å anta at en betydelig del av ulikheten i arbeidsmarkedstilknytning skyldes ulikheter i utdanningsoppnåelse. Årsaken kan være at personer med høyere sosial bakgrunn har høyere sannsynlighet og bedre forutsetninger for å ta høyere utdanning, derfor får de også bedre forutsetninger i arbeidsmarkedet enn personer med lavere sosial bakgrunn. I denne oppgaven skulle det opprinnelig bli kontrollert for enkeltpersoner sitt utdanningsnivå for å undersøke direkte og indirekte effekter. Grunnet problemer med multikolaritet som oppsto med inkludering av utdanningsvariabel har det imidlertid ikke blitt gjort. Multikolaritet oppstår når to uavhengige variabler måler samme effekt på y-verdi, dermed har nok problemet en metodolo-

gisk forklaring idet en betydelig del av effekten av sosial bakgrunn for arbeidsmarkedstilknytning går via utdanningsoppnåelse. En tilnærming som kunne løst denne problematikken hadde vært å basere seg på en to-steps analyse fremfor en-steps analyse (se f.eks. stianalyse i Skog 2013: 320-323). Det er imidlertid en stor mengde eksisterende kunnskap om sosiale ulikheter i utdanningsoppnåelse i norsk kontekst som vil bli tatt i betraktning i analysene av sosiale ulikheter i arbeidsmarkedstilknytning etter sosial bakgrunn.

Kjønn

Hvilke endringer man kan spore i kjønnsforskjeller i arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne i perioden 1993-2009 står sentralt i denne oppgaven. Har for eksempel kvinner med høyere sosial bakgrunn blitt sterkere «beskyttet» mot sosial eksklusjon i arbeidsmarkedet enn menn med høyere sosial bakgrunn? Har menn med lavere sosial bakgrunn blitt mer risikoutsatt for sosial eksklusjon i forhold til kvinner med lavere sosial bakgrunn? Det har blitt argumentert for at fremveksten av nye sosiale risikostrukturer blant annet har gjort kvinner mer risikoutsatt (Taylor-Gooby 2004: 8; Zustavern og Kohli 2010: 182). Hvorvidt dette gjelder i norsk kontekst er usikkert og vil bli nærmere undersøkt i denne oppgaven. For å undersøke betydningen av kjønn har jeg konstruert en dummyvariabel, og gjennomført separate analyser for kvinner og menn.

Alder

I denne oppgaven er det inkludert en aldersvariabel som dekker personer fra 18 til 40 for hvert enkelt år i tidsperioden 1993-2009. Denne variabelen er inkludert i studiets multivariate analyser. I de multivariate analysene som kontrollerer for individuelle faktorer har alder blitt avgrenset til 25-, 30- og 35 år for å undersøke spesifikke aldersgrupper sin arbeidsmarkedstilknytning. Det har blitt gjennomført separate analyser for hver enkelt aldersgruppe. Denne tilnærmingen gjør at man kan undersøke hvilken betydning alder har for spesifikke sosiale typer sin arbeidsmarkedstilknytning, noe som er nyttig med hensyn til forskning som viser at unge er mer sårbar i arbeidsmarkedet sammenlignet med eldre, og i lys forskning som viser at helseproblemer har en viktig aldersdimensjon.

Etnisk bakgrunn

Innvandrere fra området utenfor EU blir presentert som en av de nye sosiale risikogruppene. Hvordan innvandrere sin arbeidsmarkedssituasjon har endret seg over tid er dermed et aspekt

som har blitt inkludert i denne oppgaven. Etnisk bakgrunn blir inkludert gjennom et sett dummyvariabler som tar utgangspunkt i to variabler: 'innvandrerkategori' som rommer verdier for hvor man er født og hvorvidt foreldre er norsk eller ikke, og 'fødeland' som rommer verdier for verdensregioner. Basert på disse to variablene har jeg konstruert dummyvariabler for hvorvidt man er fra Norge, Norden, Vest-Europa ellers med Nord-Amerika og Oseania, Øst-Europa, og Afrika, Asia med Tyrkia og Sør- og Mellom-Amerika. Norsk er kodet med verdi 'uten innvandrerbakgrunn' og fødeland 'Norge'. Resten av dummy-variablene er kodet med verdi 'førstegenerasjonsinnvandrere' og aktuell verdensregion som etnisk bakgrunn. Operasjonaliseringen er avgrenset på den måten at begge foreldre av innvandrergrupper også har ikke-norsk bakgrunn, og begge foreldre av nordmenn er etnisk norsk. Alle innvandrergrupper er inkludert i analysen. Det er imidlertid førstegenerasjonsinnvandrere fra verdensregionene Afrika, Asia med Tyrkia og Sør- og Mellom-Amerika som det blir vektlagt i analysene. Det er fordi det er denne innvandrergruppen som ifølge forskningslitteraturen er mest utsatt for vansker i arbeidsmarkedstilknytning. Siden det primært er denne innvandrergruppen denne oppgaven tar for seg, vil dette skillet for enkelthets skyld bli referert til som nordmenn og innvandrere, eller forskjeller etter etnisitet enkelte steder.

Disse to gruppene viser til to heterogene grupper. Etnisitet er et flerdimensjonalt begrep som kan forstås som grupper av individer som deler et sett felles karakteristikk som skiller dem fra andre grupper i samfunnet (Scott og Marshall 2009: 226). Basert på denne forståelsen blir begrepet «etnisk bakgrunn» anvendt for å vise til forskjellen mellom nordmenn og førstegenerasjonsinnvandrere fra Afrika, Asia med Tyrkia og Sør- og Mellom-Amerika. Dermed viser ikke forskjeller etter etnisk bakgrunn til mer enn at nordmenn er født i Norge og innvandrergruppen som det fokuseres på er født i en verdensregion utenfor EU. Grunnen til at det blir fokusert på verdensregioner fremfor spesifikke land er fordi det av NSD er blitt foretatt en verdiaggregering av variabel for fødeland. Selv om det trolig er store variasjoner på tvers av landbakgrunn innad denne innvandrergruppen, kan det tenkes at de deler en del felles utfordringer som kan slå ut i vansker med arbeidsmarkedstilknytning. Valget av førstegenerasjonsinnvandrere baserer seg på at forskningslitteraturen om nye sosiale risikoer, der det blir presisert at innvandrergrupper født utenfor EU i gjennomsnitt er i en svakere økonomisk og sosial posisjon enn innvandrergrupper født innenfor EU (Fritzell et al. 2012: 177).

Alenemødre

Hvorvidt norske alenemødre sin arbeidsmarkedstilknytning har endret seg i forhold til norske kvinner ellers blir undersøkt. Alenemødre har blitt operasjonalisert som ugifte kvinner med ett

barn under 18 år. Det har blitt laget dummyvariabler for sivilstatus for hvert enkelt år med verdi 'ugift', 'gift, separert eller registrert partner' og 'skilt, enke(mann), gjenlevende partner'. For å separere alenemødre fra andre sosiale grupper har det blitt kontrollert for sivilstatus og hvorvidt man har barn eller ikke i alle sosiale grupper. Et usikkerhetsmoment er at samboerskap, familiegruppen som har økt mest de siste tiårene (Hatland 2011b: 150), ikke er registrert i sivilstatus. Det var imidlertid ikke tilgjengelig relevant data med en slik nyansering. Med dette i mente kan likevel ugifte kvinner med et barn under 18 år være en meningsfull indikator som gir komparasjonsgrunnlag. Det har blitt gjennomført separate analyser for norske alenemødre på 25-, 30- og 35 år.

4.4. Analysemetoder

4.4.1. Valg av lineær sannsynlighetsmodell

Denne oppgaven sammenligner utvikling i arbeidsmarkedstilknytning i forskjellige sosiale grupper. Tilnærmingen baserer seg på to avhengige variabler. Den ene avhengige variabelen indikerer hvorvidt man er i kjernearbeidskraften eller ikke, og den andre avhengige variabelen indikerer hvorvidt man er NEET eller ikke. Det finnes flere alternativer til analyser med diktomt utfall. Den vanligste tilnærmingen i samfunnsvitenskap er logistisk regresjon (Skog 2013: 350). I nyere tid har det imidlertid blitt rettet flere innvendelser mot logistisk regresjon og kritikken berører punkter som er spesielt viktig for denne oppgavens forskningsspørsmål. Mood (2010) framhever at sosiologer nærmest automatisk vender seg til logistisk regresjon ved studier av binære utfall, som f.eks. ved forskning på sosial eksklusjon hvor mål som arbeidsledighet og mottakelse av sosiale ytelser er viktig. Hun påpeker at til tross for metodens popularitet er logistisk regresjon mer kompleks enn mange sosiologer er klar over. Hovedargumentet er at i motsetning til estimer i lineær regresjon, blir estimer i logistisk regresjon påvirket av utelatte variabler. Problemet dreier seg om uobservert heterogenitet, dvs. variasjon i avhengig variabel forårsaket av utelatte variabler.

Mood peker på tre kritiske punkt ved logistisk regresjon. For det første er det «problematisk å fortolke log-odds rater eller oddsrater som substansielle effekter, siden effektmålene samtidig reflekterer uobservert heterogenitet». For det andre er det «problematisk å sammenligne log-odds rater eller oddsrater på tvers av modeller med forskjellige uavhengige variabler, siden den uobserverte heterogeniteten sannsynligvis vil variere på tvers av modeller». For det tredje er det «problematisk å sammenligne log-odds rater eller oddsrater på tvers av utvalg, grupper innad utvalg eller over tid selv når man bruker modeller med samme uavhengige variablene

fordi den uobserverte heterogeniteten kan variere over sammenlignede utvalg, grupper eller over tid» (ibid., egen oversettelse).

Alle disse tre punktene er viktig å ta i betraktning i dette studiet som tar for seg flere sosiale grupper, modeller og utvikling over tid. Siden forskningsspørsmålene baserer seg på sammenligning av ulike sosiale grupper over tid har jeg derfor valgt å basere meg på den lineære sannsynlighetsmodellen som ikke er heftet med samme problemer. Mood trekker frem den lineære sannsynlighetsmodellen som et godt alternativ til studier av dikotome utfall. Hellevik (2009) har óg argumentert for at det er flere gode grunner til å foretrekke lineær sannsynlighetsmodell fremfor logistisk regresjon. Det er imidlertid viktig å påpeke at Mood påpeker tre generelle problemer med den lineære sannsynlighetsmodellen. For det første blir muligheten for å få predikerte sannsynligheter høyere enn 1 og lavere enn 0 trekket frem. For det andre kan heteroskedastisitet og uvanlige residualer føre til ugyldige standardfeil. For det tredje kan mistilpasset funksjonell forme medføre problemer.

Det første problemet er ikke alvorlig så lenge det ikke er mange predikerte verdier lavere enn 0 eller høyere enn 1. Hellevik (2009) kommenterer óg at dette ikke er et problem så lenge man er klar over problematikken. Det andre poenget mener Mood man lett kan korrigere for ved å bruke heteroskedastitet-robuste standardfeil. Denne tilnærmingen har jeg benyttet ved hjelp av Stata sin robust-kommando. Robust-kommandoen for estimering av standardfeil benytter seg av 'Huber-White sandwich' estimatorer. Disse robuste standardfeilene kan håndtere problemer som blant annet relaterer seg til normalitet og heteroskedastitet (IDRE 2014). Det tredje poenget dreier seg om at det «ofte er teoretisk plausibelt at binære utfallsvariabler er relatert til uavhengige variablene på en ikke-lineær måte». Med andre ord kan det ofte være slik at sammenhengen mellom avhengig og uavhengig variabel følger en S-formet kurve. Mood argumenterer for at dette ikke er et problem så lenge feilspesifiseringen ikke i betydelig grad endrer konklusjonene for spørsmålene som blir stilt. Et siste poeng som er viktig å fremheve er at både Hellevik og Mood argumenterer for at den lineære sannsynlighetsmodellen er mer intuitiv å forholde seg til, dermed minker sannsynligheten for feiltolkning for forskere og forståelsen øker blant lesere.

Alt i alt gir den lineære sannsynlighetsmodellen mulighet til sammenligning av estimater på tvers av grupper, modeller, utvalg og over tid, mens dette blir problematisert ved oddsrater og log-oddsrater grunnet uobservert heterogenitet. Siden disse aspektene er grunnleggende for dette studiet baserer jeg meg på den lineære sannsynlighetsmodellen. Den lineære sannsynlig-

hetsmodellen blir tatt i bruk sammen med margins-kommandoen som gjør at Stata IC13 beregner predikert verdi for spesifiserte grupper over tid, gitt alle andre faktorer holdt konstant. Det er disse utregningene som ligger til grunn for grafene som vil bli presentert i neste kapittel (avsnitt 5.3 og 5.4).

4.4.2. Den lineære sannsynlighetsmodellen

Den metodiske tilnærmingen oppgaven baserer seg på er den lineære sannsynlighetsmodellen. Den lineære sannsynlighetsmodellen er en multippel regresjonsmodell med en binær avhengig variabel. Multippel regresjonsmodell er velegnet for å besvare dette studiets forskningsspørsmål fordi metoden gir mulighet til å spesifisere sosiale grupper og studere utvikling i arbeidsmarkedstilknytning for hver enkelt gruppe over tid. Gjennom å holde individuelle faktorer konstant kontrollerer man samtidig for at resultatene ikke skyldes sammensetningseffekter. Ved å holde individuelle faktorer konstant hvert enkelt år i tidsperioden 1993-2009 vil endringer ikke skyldes faktorer som blir holdt konstant, følgelig må man se på utenforliggende forklaringer. Først skal noen generelle trekk ved den multiple regresjonsmodellen bli presentert, deretter vil særtrekket ved den lineære sannsynlighetsmodellen bli beskrevet.

Den multiple regresjonsmodellen gjør at man kan «analysere den avhengige variabelen i lys av mange uavhengige variabler samtidig» som er noe man ofte ønsker siden «de fleste sosiale fenomener har mange årsaker og er påvirket av en rekke ulike faktorer» (Skog 2013: 258). Den multiple regresjonsmodellen sin fremgangsmåte baserer seg i korte trekk på at man forsøker å forklare avhengig variabel (y) med et sett uavhengige variabler (x). Man ønsker en predikert verdi, som kan forstås som «gjennomsnittlig y -verdi i gruppen som består av alle som har den gitte x -verdien» (ibid.: 218). Når man ønsker å predikere en y -verdi ut fra gitte verdier på inkluderte uavhengige variabler, kan man ta utgangspunkt i følgende ligning:

$$\hat{y} = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k$$

Parameterne³³ i denne modellen kan tolkes på følgende måte: β_0 (konstantleddet) viser til gjennomsnittlig y -verdi blant alle enheter i populasjonen som har verdi null på samtlige uavhengige variabler. β_1 viser til hvor mye y øker ved én enhets økning i x_1 , gitt alle andre uavhengige variabler holdt konstant. β_k og x_k tyder på at tilsvarende fremgangsmåte gjelder for resterende inkluderte uavhengige variabler i ligningen (ibid.: 262). Den lineære sannsynlighetsmodellen

---

³³ En parameter kan bli forstått som «en egenskap ved populasjonen som i de fleste tilfeller er ukjent for oss, men som vi ønsker å få informasjon om» (Skog 2013: 134), mens hatt-symbol (f.eks. $\hat{y}$) betegner en estimator av en sann parameter.

er en versjon av den multiple regresjonsmodellen der avhengig variabel er dikotom. Det innebærer at avhengig variabel er binær og kodet med verdien null og verdien én, hvor ofte verdi null viser til å *ikke* ha egenskapen og verdi én viser til å ha egenskapen. Wooldridge poengterer at et nøkkelpoeng når y er en binær variabel med verdiene null og én, er at «sannsynligheten for «suksess» – dvs. sannsynligheten for at $y=1$ – er den samme som predikert y -verdi» (2013: 239, egen oversettelse). I stedet for at predikert verdi viser til gjennomsnittlig y -verdi i gruppen av spesifikke x -verdier, slik den gjør i multippel regresjonsanalyse når avhengig variabel ikke er dikotom, viser predikert verdi i den lineære sannsynlighetsmodellen til den gjennomsnittlige sannsynligheten for at $y=1$ i prosent for gruppen spesifikke x -verdier. Wooldridge poengterer at følgende ligning er viktig i denne sammenheng:

$$P(y = 1 \mid \mathbf{x}) = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k,$$

Ligningen beskriver at sannsynligheten for at $y=1$ er en lineær funksjon av x_j ³⁴. Mens $P(y = 1 \mid \mathbf{x})$ er en betegnelse for sannsynligheten til $y=1$ basert på inkluderte x -variabler. Wooldridge påpeker at dette er et eksempel på en «binær responsmodell», og at $P(y=1 \mid \mathbf{x})$ ofte betegnes som «respons-sannsynligheten». Modellen har betegnelsen lineær sannsynlighetsmodell fordi respons-sannsynligheten er lineær i parameterne β_j ³⁵ (ibid.). Med andre ord måler β_j endringen i sannsynligheten for «suksess» når x_j endrer seg en enhet, gitt alle andre faktorer holdt konstant. Den estimerte ligningen for den lineære sannsynlighetsmodellen kan skrives slik:

$$\hat{y} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_1 + \dots + \hat{\beta}_k x_k$$

Forskjellen fra ligningen til den multiple regresjonsmodellen er at $\hat{y}$ nå viser til predikert sannsynlighet for at $y=1$. Følgelig viser $\hat{\beta}_0$ til den predikerte sannsynligheten for suksess når hver enkelt x_j er satt til null, mens $\hat{\beta}_1$ viser til den predikerte endringen i sannsynligheten for suksess når x_j øker med én enhet (ibid.).

De to avhengige variablene kjernearbeidskraft og NEET er kodet slik at verdien én viser til å ha egenskapen (å være NEET/i kjernearbeidskraften), mens verdien null viser til å ikke ha egenskapen. De to avhengige variablene kjernearbeidskraft og NEET anvendes sammen med den lineære sannsynlighetsmodellen for å undersøke endringer i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft og sannsynlighet for å være NEET blant unge voksne i Norge i perio-

³⁴ x_j viser at den lineære funksjonen gjelder hver x -verdi (Comrey og Lee 2007: 24).

³⁵ β_j viser til j -ende kategori for gjeldende egenskap, dvs. β ($j=1,2, \dots, k$) (Awasthi 2013: 218).

den 1993-2009. Siden oppgaven fokuserer på sosiale grupper vektlegges forskjellige sammensetninger av x -verdier blant uavhengige variabler. Forskningsspørsmålene som ønskes besvart gjør at predikert verdier for grupper blir vektlagt mer enn koeffisienter. Et viktig skille i tolkning av β -verdier (variablenes effekt på y) og predikerte verdier («resultatene» av disse effektene) er at β -verdiene viser til den generelle effekten en variabel (x) har på en annen variabel (y). Et hypotetisk eksempel kan være at hvis sosial bakgrunn målt i foreldres utdanningsnivå stiger fra grunnskole til videregående, avtar sannsynligheten for å være NEET med 0,05 prosent. Predikert verdi viser derimot til hvilken konkret predikert verdi ($\hat{y}$) en gruppe enheter har, gitt en bestemt kombinasjon x -verdier. Her kan et hypotetisk eksempel være at norske menn på 30 år har 70 prosent sannsynlighet for å delta i kjernearbeidskraften. Ved å basere seg på predikerte verdier for forskjellige grupper kan man undersøke relative forskjeller mellom ulike, men fremdeles konkrete, grupper. Gjennom margins-kommandoen spesifiserer man aktuelle verdier for de uavhengige variablene som inngår i modellen etter hvilken gruppe man er vil ha predikert verdi for. For å undersøke utvikling over tid har det blitt spesifisert identiske verdier for uavhengige variabler etter sosiale grupper for hvert enkelt år fra 1993 til 2009. Predikerte verdier har blitt plottet inn i «Excel 2013» som har blitt benyttet for presentasjon av resultater.

5. Presentasjon av resultater

5.1. Innledning

I dette kapitlet blir resultatene fra studiets empiriske analyser presentert. Presentasjonen er todelt. I den første delen blir deskriptiv statistikk presentert for å gi en systematisk beskrivelse av sammensetningen og utviklingen av teoretisk relevante populasjoner. Gitt at datamaterialet dekker totalt 16 år har presentasjonen av pragmatiske hensyn blitt avgrenset til årene 1993, 2001 og 2009. Det har blitt kontrollert for andre år rundt utvalgte år for å undersøke at presentasjonen gir en korrekt fremstilling av utviklingen. Hovedfunn fra deskriptiv statistikk blir sammenfattet før presentasjonens del to. I den andre delen blir empiriske resultater av oppgavens multivariate analyser presentert, denne delen utgjør oppgavens viktigste empiriske grunnlag. Deskriptiv statistikk gir en generell oversikt, men det er ikke tilstrekkelig for å si noe om endringer i spesifikke sosiale grupper sin arbeidsmarkedstilknytning. Den lineære sannsynlighetsmodellen løser denne problematikken ved å muliggjøre spesifisering av sosiale grupper. Dermed kan man kontrollere for individuelle faktorer i perioden og på denne måten utelukke at endringer skyldes sammensetningsfaktorer. Fremgangsmåten gir en predikert verdi som tilsvarende gjennomsnittlig y -verdi i gruppen som består av alle som har gitt x -verdi, gitt alle andre

faktorer holdt konstant. Gjennom spesifisering av samme gruppe hvert enkelt år i perioden 1993-2009 kan endringer i arbeidsmarkedstilknytning over tid bli undersøkt. I avsnitt 5.3 og 5.4 blir de empiriske resultatene av beregning av predikerte verdier for å være NEET og for å være i kjernearbeidskraft blant ulike sosiale grupper i tidsperioden 1993-2009 presentert. I avsnitt 5.5 vil hovedfunn bli oppsummert.

5.1.1. Deskriptive analyser

Først vil deskriptiv statistikk for SELMA-kategoriene for aldersgruppene 25-, 30- og 35 år bli presentert i tabell 5.1. Deretter vil deskriptiv statistikk som ser på forholdet mellom kjernearbeidskraft og NEET og forklaringsvariablene sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet og status som alenemor bli presentert i tabell 5.2, 5.3, 5.4 og 5.5.

Tabell 5.1 - SELMA for aldersgruppene 25-, 30- og 35-år, 1993-2009

SELMA	1993		2001		2009	
	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent
25 år						
Kjernerarbeidskraft	643	46,70	491	43,18	438	37,15
Ustabil arbeidskraft	246	17,86	196	17,24	243	20,61
Helserelatert omfattende fravær	29	2,11	35	3,08	53	4,50
Arbeidsledig	39	2,83	16	1,41	37	3,14
Full uførepensjon	5	0,36	10	0,88	8	0,68
Økonomisk marginalisert	108	7,84	69	6,07	77	6,53
Student	307	22,29	320	28,14	323	27,40
Total	1,377	100,00	1,137	100,00	1,179	100,00
30 år						
Kjernerarbeidskraft	796	61,75	848	61,05	743	58,83
Ustabil arbeidskraft	227	17,61	248	17,85	223	17,66
Helserelatert omfattende fravær	32	2,48	53	3,82	53	4,20
Arbeidsledig	26	2,02	22	1,58	59	4,67
Full uførepensjon	17	1,32	19	1,37	14	1,11
Økonomisk marginalisert	111	8,61	105	7,56	86	6,81
Student	80	6,21	94	6,77	85	6,73
Total	1,289	100,00	1,389	100,00	1,263	100,00
35 år						
Kjernerarbeidskraft	849	65,81	905	64,37	890	65,15
Ustabil arbeidskraft	196	15,19	198	14,08	214	15,67
Helserelatert omfattende fravær	34	2,64	84	5,97	73	5,34
Arbeidsledig	31	2,40	26	1,85	41	3,00
Full uførepensjon	22	1,71	26	1,85	26	1,90
Økonomisk marginalisert	122	9,46	115	8,18	71	5,20
Student	36	2,79	52	3,70	51	3,73
Total	1,290	100,00	1,406	100,00	1,366	100,00

Kjernerarbeidskraft

For det første kan man se at andelen 25-åringer i kjernerarbeidskraft har minket betydelig. Fra 1993 til 2009 minket andelen 9,55 prosentpoeng.³⁶ Man kan se en svakere nedgang blant 30-åringer, mens for 35-åringer er situasjonen i hovedsak preget av stabilitet. Det har samtidig vært

³⁶ Som kontroll for utslag av finanskrisen i 2007/2008 har andelene i 2006 og 2007 blitt undersøkt. Andelene i respektive år var 37,37 og 39,33 som er noe men ikke stort høyere.

en økning i andel i ustabil arbeidskraft og i studenter blant 25-åringer. Det kan tyde på en sammensatt forklaring for nedgang i andel i kjernearbeidskraft i denne aldersgruppen: Nedgangen kan dels skyldes at flere velger å studere lenger, dels at arbeidsmarkedet har blitt tøffere å komme inn og etablere seg på i tidlig alder. For det andre kan man se at andelen i kjernearbeidskraft steg betydelig med økende alder i 1993, 2001 og 2009. Det støtter tidligere presentert forskning som tilsier at eldre er mer integrert i arbeidsmarkedet enn yngre.

NEET-kategorier

Full uførepensjon

Andelen i full uførepensjon er relativt lav i forhold til andre kategorier. Mens utviklingen blant 25- og 30-åringer er preget av opp- og nedgang, tyder utviklingen blant 35-åringer på en lav, stabil stigning. Andelen i uførepensjon blant 25- og 35-åringer er på sitt høyeste ved utgangen av tidsperioden.³⁷ Man ser at andelen i full uførepensjon steg med økende alder i 1993, 2001 og 2009. Det indikerer at eldre opplever høyere risiko for å bli uførepensjonert enn yngre. Det støtter tidligere presentert forskning som tilsier at eldre utgjør flesteparten av de uførepensjonerte, og en viktig forklaring er at uførepensjon er en absorberende velferdsordning der de som først mottar uførepensjon generelt sett forblir ytelsesmottagere resten av sitt liv.

Arbeidsledig

Andelen arbeidsledige er på sitt høyeste ved utgangen av tidsperioden både for 25-, 30- og 35-åringer. Det indikerer at flere var arbeidsledig ved utgangen av tidsperioden sammenlignet ved inngangen av perioden. Hvis man kontrollerer for perioden forut for finanskrisen var imidlertid andelen noe lavere.³⁸ Den høyeste andelen arbeidsledige ved utgangen av perioden er blant 30-åringer i 2009. Det er tydelig at andelen arbeidsledige stiger med alder: I 1993 og 2001 gjelder dette fra 25 til 35 år mens i 2009 var andelen høyest blant 30-åringer etterfulgt av 25-åringer.

Helserelatert omfattende fravær

Andelen i helserelatert omfattende fravær har omtrent blitt doblet i alle aldersgrupper fra inngangen til utgangen av perioden. Den høyeste andelen er blant 35-åringer, etterfulgt av 25-åringer. Det fremgår at andelen stiger med økende alder. Det ser man både i 1993 og 2001,

---

³⁷ Andelen i 2006, 2007 og 2008 1,01 %, 0,67 % og 0,94 %.

³⁸ For 25-åringer: 1,42 % i 2007 og 1,79 % i 2008; 30-åringer: 1,39 % i 2007 og 2,31 % i 2008; 35-åringer: 1,77 % i 2007 og 2,85 % i 2008.

mens i 2009 er andelen høyest blant 35-åring etterfulgt av 25-åring. Den høyeste andelen er blant 35-åring i 2001 og 2009.

Økonomisk marginaliserte

Andelen som er økonomiske marginalisert har minnet fra 1993 til 2009 både blant 25-, 30- og 35-åring. Den tydeligste nedgangen har vært blant 35-åring som har gått fra å ha den høyeste til å ha den laveste andelen. I både 1993 og 2001 stiger andelen økonomisk marginaliserte med økende alder, mens i 2009 er andelen lavest blant 35-åring etterfulgt av 25-åring.

Presentasjonen vil nå ta for seg studiet sine to avhengige variabler sammen med ulike forklaringsvariabler. I tabell 5.2, 5.3, 5.4 og 5.5 har alder blir avgrenset til alderen 25-35 år. Denne avgrensningen er gjort av hensyn til plass, samtidig har relevansen for aldersgruppene 25-, 30- og 35 år blitt tatt i betraktning.

Tabell 5.2 - NEET og kjernearbeidskraft etter sosial bakgrunn for alder 25-35 år, 1993-2009

	1993		2001		2009	
	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent
NEET						
Lang høyere utd.	51	3,07	70	4,16	89	5,80
Kort høyere utd.	141	8,48	208	12,37	298	19,43
Videregående	841	50,57	940	55,89	843	54,95
Grunnskole	630	37,88	464	27,59	304	19,82
Total	1,663	100,00	1,682	100,00	1,534	100,00
Kjernearbeidskraft						
Lang høyere utd.	461	5,49	582	7,06	653	9,39
Kort høyere utd.	1,039	12,38	1,476	17,91	1,753	25,22
Videregående	4,717	56,22	4,865	59,05	3,785	54,45
Grunnskole	2,173	25,90	1,316	15,97	760	10,39
Total	8,390	100,00	8,239	100,00	6,951	100,00

Tabell 5.2 viser en oversikt over sammensetning av NEET og kjernearbeidskraft etter sosial bakgrunn for alder 25-35 år. Man kan se at sammensetningen av NEET og kjernearbeidskraft etter sosial bakgrunn har endret seg for flere grupper i tidsperioden 1993-2009. Andelen NEET blant unge voksne med foreldre med lang- og kort høyere utdanning og videregående har økt, mens andelen NEET blant unge voksne med foreldre med grunnskole- eller ingen utdanning har minnet kraftig. Det er betydelige forskjeller i andel NEET blant unge voksne med foreldre med høyere utdanning og unge voksne med foreldre med grunnskole- eller ingen utdanning ved utgangen av perioden. Skifter man fokus til kjernearbeidskraft ser man at unge voksne med foreldre med lang- og kort høyere utdanning sin andel har steget, mens andelen unge voksne i

kjernerarbeidskraft med foreldre med videregående eller grunnskole- eller ingen utdanning har minket betydelig. Man ser også vedvarende forskjeller ved utgangen av perioden i denne sammenheng. Et tydelig trekk i begge grupper er at andelen personer i NEET og i kjernerarbeidskraft med foreldre med lang høyere utdanning har steget, mens tilsvarende andel blant personer med grunnskole- eller ingen utdanning har minket. Siden det ikke er kontrollert for individuelle faktorer er det vanskelig å si noe om hvorvidt disse utviklingstrekkene skyldes sammensetningsfaktorer eller endringer i forhold for sosiale grupper. En del av forklaringen på de økte andelene i NEET og i kjernerarbeidskraft blant unge voksne med foreldre med høyere utdanning på den ene siden, og de reduserte andelene blant unge voksne med foreldre med grunnskole eller ingen utdanning på den andre siden, ligger trolig i at det totale utdanningsnivået i befolkningen peker mot flere med høyere utdanning og færre med grunnskoleutdanning (SSB 2014g). I tabell 5.2. får man et generelt bilde av NEET og kjernerarbeidskraft etter sosial bakgrunn, samtidig kommer fordelene ved å benytte lineær sannsynlighetsmodell som tillater spesifisering av spesifikke grupper klart frem.

Tabell 5.3 - NEET og kjernerarbeidskraft etter kjønn for alder 25-35 år, 1993-2009

	1993		2001		2009	
NEET	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent
Mann	760	36,80	745	35,77	871	40,49
Kvinne	1,305	63,20	1,338	64,23	1,280	59,51
Total	2,065	100,00	2,083	100,00	2,151	100,00
Kjernerarbeidskraft						
Mann	5,305	60,92	5,288	60,98	4,726	60,33
Kvinne	3,403	39,08	3,384	39,02	3,108	39,67
Total	8,708	100,00	8,672	100,00	7,834	100,00

I tabell 5.3 kan man for det første se at menn utgjør jevnt over den laveste andelen NEET og den høyeste andelen i kjernerarbeidskraft. For det andre kan man se at andelen NEET blant menn er på sitt høyeste i 2009 mens andelen NEET blant kvinner er på sitt laveste i 2009, sammenlignet med 2001 og 1993. Det indikerer avtagende kjønnsforskjeller i NEET, mens blant kjernerarbeidskraft er utviklingen jevnt over preget av stabilitet.

Tabell 5.4 - NEET og kjernearbeidskraft etter etnisk bakgrunn for alder 25-35 år, 1993-2009

	1993		2001		2009	
	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent
NEET						
Norge	1,535	78,80	1,517	77,68	1,301	65,54
Norden ellers	24	1,23	26	1,33	36	1,81
Vest-Europa, Nord-Amerika, Oseania	53	2,72	54	2,76	41	2,07
Øst-Europa	88	4,52	51	2,61	175	8,82
Afrika, Asia med Tyrkia, Sør- og Mellom-Amerika	248	12,73	305	15,62	432	21,76
Total	1,948	100,00	1,953	100,00	1,985	100,00
Kjernearbeidskraft						
Norge	7,938	96,15	7,670	93,95	6,338	85,90
Norden ellers	95	1,15	136	1,67	176	2,39
Vest-Europa, Nord-Amerika, Oseania	57	0,69	67	0,82	150	2,03
Øst-Europa	16	0,19	75	0,92	352	4,77
Afrika, Asia med Tyrkia, Sør- og Mellom-Amerika	150	1,82	216	2,65	362	4,91
Total	8,256	100,00	8,164	100,00	7,378	100,00

I tabell 5.4 kan man se utvikling i sammensetningen av NEET og kjernearbeidskraft etter etnisk bakgrunn for alder 25-35 år. Man kan se at nordmenn jevnt over utgjør den største andelen NEET og kjernearbeidskraft, mens innvandrere fra Afrika, Asia med Tyrkia, Sør- og Mellom-Amerika utgjør jevnt over den neststørste andelen. Et tydelig utviklingstrekk er at andelen NEET og andelen i kjernearbeidskraft blant nordmenn har minket, mens andelen NEET og andelen i kjernearbeidskraft blant innvandrere har økt. Denne utviklingen kan trolig sees i sammenheng med økt innvandring (se figur 2.4).

Tabell 5.5 - NEET og kjernearbeidskraft blant alenemødre for alder 25-35 år, 1993-2009

	1993		2001		2009	
	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent	Frek.	Prosent
NEET	120	15,00	140	14,27	152	16,59
Total	800	100,00	981	100,00	916	100,00
Kjernearbeidskraft						
	355	44,38	444	45,26	404	44,10
Total	800	100,00	981	100,00	916	100,00

I tabell 5.5 kan man se utvikling i andel NEET og kjernearbeidskraft blant alenemødre. Utvikling i andel i kjernearbeidskraft indikerer på en side stabilitet, på en annen side tyder økning i andel NEET på økte vanskeligheter i arbeidsmarkedet for unge voksne alenemødre.

5.1.2. Oppsummering av deskriptive analyser

Som en sammenfatning viser utviklingen i tabell 5.1. en redusert deltakelse i kjernearbeidskraft blant 25- og 30-åringene. Blant kategoriene som inngår i NEET ser man før det første en svak økning i tidsperioden i andel i *full uførepensjon* blant 25- og 35-åringene. Her er det også slik at andelen stiger med økende alder. For det andre ser man at andelen *arbeidsledige* har steget, og at dette er tydeligst blant 30-åringene etterfulgt av 25-åringene. For det tredje ser man at andelen i *omfattende helse relatert fravær* har omtrent blitt doblet i alle aldersgrupper, også her ser man en stigende andel med økende alder. For det fjerde har andelen økonomisk marginaliserte minnet i alle aldersgrupper, men andelen stiger med økende alder både i 1993 og 2001, mens i 2009 stiger andelen 25 til 30 år, deretter avtar den til 35 år.

I tabell 5.2 kan man se at sammensetningen av NEET og kjernearbeidskraft etter sosial bakgrunn har endret seg betydelig i tidsperioden 1993-2009. Oversikten gir kun et generelt bilde, og viser styrken ved kontrollering av individuelle faktorer. I tabell 5.3 indikerer utviklingen at kjønnsforskjeller i NEET har minnet, mens kjønnsforskjeller i kjernearbeidskraft har vært vedvarende. Av tabell 5.4 fremgår det at nordmenn utgjør den største andelen NEET og den største andelen i kjernearbeidskraft, mens innvandrere fra Afrika, Asia med Tyrkia og Sør- og Mellom-Amerika utgjør den neststørste gruppen. I tabell 5.5 ser man at andelen alenemødre i kjernearbeidskraft har vært stabil, mens andelen NEET blant alenemødre har økt. Presentasjonen av deskriptiv statistikk har gitt et generelt overblikk, men ikke grunnlag for å si noe om utviklingen av de spesifikke sosiale gruppene som denne undersøkelsen tar for seg.

5.2. Multivariate analyser og predikerte sannsynligheter

Det er de multivariate analysene og de predikerte sannsynlighetene som utgjør hovedgrunnlaget for oppgavens empiriske analyser. Anvendelsen av den lineære sannsynlighetsmodellen er viktig fordi den tillater spesifisering av sosiale grupper og undersøkelse av utvikling over tid. Den deskriptive statistikken fanger ikke opp sammensetningseffekter og gjør det dermed vanskelig å si noe om hvor stor grad utviklingstrekk skyldes variasjoner blant sosiale grupper. F.eks. hvis et mål kun tar for seg sysselsetting og ikke tar i betraktning kjønn og innvandring og resultatene viser økende sysselsetting, gjør ikke fremgangsmåten det mulig å si noe om hvorvidt endringer skyldes økt yrkesdeltakelse fra kvinner eller økt arbeidsinnvandring eller et samspill av begge faktorer. Ved kontrollering for individuelle faktorer via spesifisering av sosiale grupper løser man denne problematikken. Fremgangsmåten gjør at man kan undersøke hvorvidt endringer i arbeidsmarkedet, familiemønster og befolknings sammensetning har bidratt til endringer i arbeidsmarkedstilknytning blant ulike sosiale grupper over tid. Gjennom spesifisering av verdier på uavhengige variabler i samsvar med oppgavens forskningsspørsmål for hvert enkelt år i tidsperioden 1993-2009 kan man undersøke utviklingen i sosiale grupper sin arbeidsmarkedstilknytning, gitt alle andre faktorer holdt konstant. Det blir fokusert på et sett sosiale typer. De sosiale typene som blir vektlagt i dette studiet er norske menn, kvinner og alenemødre med høyere og lavere sosial bakgrunn, og innvandrer menn og -kvinner med høyere og lavere sosial bakgrunn. Det har blitt gjennomført separate analyser for hver enkelt gruppe for alderen 25-, 30- og 35 år for å inkludere aldersdimensjonen for arbeidsmarkedstilknytning. Denne tilnærmingen gjør det mulig å undersøke utvikling i arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne, og inkludere sosiale ulikheter etter kjønn, sosial bakgrunn, etnisitet og status som alenemor.

For innvandrer kategorien kan det sies at jeg *ideelt* sett ønsker å undersøke samme kategori gjennom hele perioden, men siden datagrunnlaget ikke dekker landbakgrunn er det trolig variasjoner innad denne kategorien. I *praksis* blir imidlertid samme innvandringskategorier undersøkt hvert enkelt år i dette studiet. I avsnitt 5.3 og 5.4 presenteres grafer for utviklingen i sannsynlighet for å være NEET og i kjernearbeidskraft etter sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet, alder og status som alenemor i tidsperioden 1993-2009. Siden de empiriske analysene har resultert i et stort antall grafer basert på mange predikerte verdier (én predikert verdi for hver enkelt gruppe hvert enkelt år i en 16-årsperiode) har presentasjonen en pragmatisk utforming der de mest relevante funnene for forskningsspørsmålene blir vektlagt.³⁹ Først presenteres utviklingen

---

³⁹ Alle grafer som ikke er inkludert i avsnitt 5.3 og 5.4. er inkludert i appendiks.

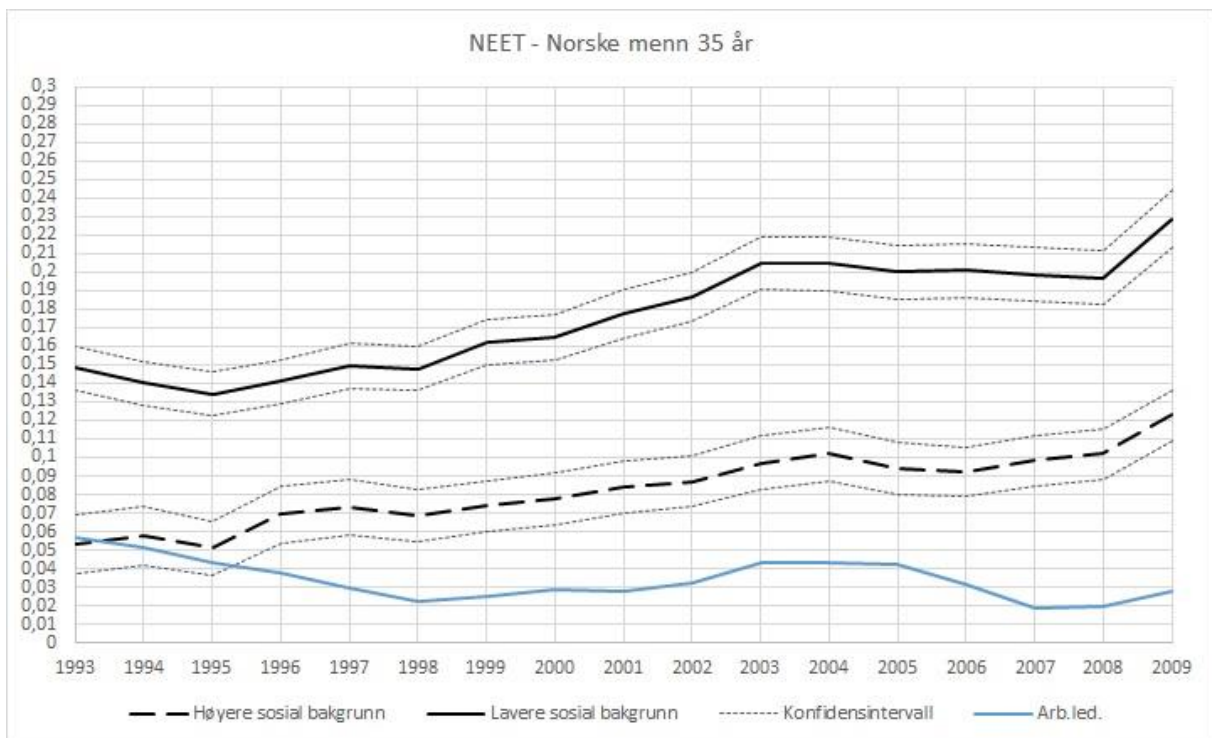
i sannsynlighet for å være NEET, deretter utviklingen i sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraften. I avsnitt 5.5 blir hovedfunnene oppsummert.

5.3. NEET

Norske menn og kvinner

I figur 5.1. kan man se utviklingen i sannsynlighet for å være NEET blant norske menn på 25 år fra 1993 til 2009 sammen med arbeidsledighetsraten blant menn i aldersgruppen 25 til 54 år, som er regnet som kjernen av arbeidskraften av SSB (Barth og von Simson 2012). Forskjeller etter sosial bakgrunn har blitt tydeliggjort i grafene ved bruk av ulike trendlinjer, der sorte stippled linjer viser til unge voksne med høy sosial bakgrunn og sorte hele linjer viser til unge voksne med lav sosial bakgrunn.⁴⁰

Figur 5.1 - NEET blant norske menn 35 år, 1993-2009

For det første kan man se at sannsynligheten for å være NEET har økt fra inngangen til utgangen av tidsperioden for både menn med høyere og lavere sosial bakgrunn.⁴¹ Den jevnt over sterkeste økningen er blant 35-åringene, etterfulgt av 30-åringene og 25-åringene (se appendiks for 30- og 25-åringene). For det andre ser man at sannsynligheten for å være NEET er jevnt over høyere

⁴⁰ En beskrivelse av merkelapper er inkludert under grafen i hver enkelt graf.

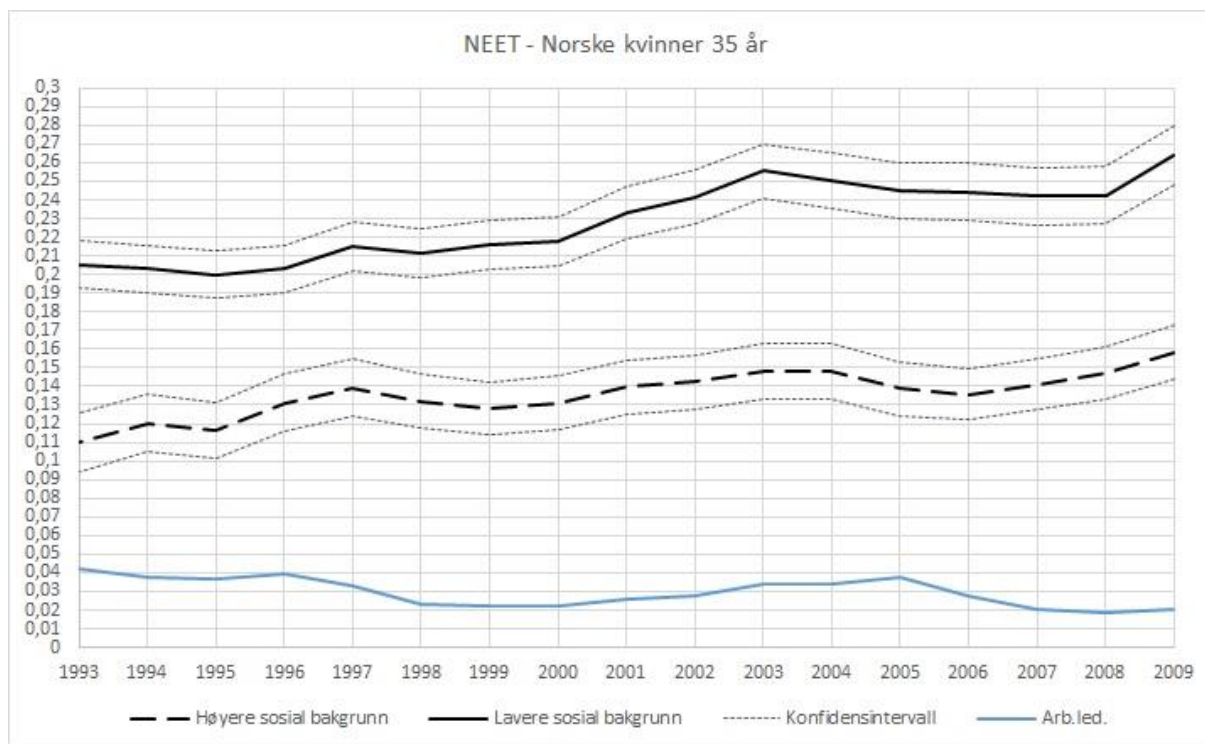
⁴¹ Konfidensintervaller blir tatt i betraktning i samtlige presenterte resultater.

blant de med lavere sosial bakgrunn. Det er også denne gruppen som har erfart sterkest økning. Fra inngangen til utgangen av perioden har sannsynligheten for å være NEET økt 8,03 prosentpoeng blant menn med lavere sosial bakgrunn, og 6,97 blant menn med høyere sosial bakgrunn. Blant 30-åringene har økningen vært 6,12 prosentpoeng blant de med lavere sosial bakgrunn, og 5,07 blant de med høyere sosial bakgrunn. Blant 25-åringene har økningen vært 4,15 prosentpoeng blant førstnevnte gruppe, og 3,15 i sistnevnte gruppe. Det tyder på en økende forskjell i arbeidsmarkedstilknytning etter sosial bakgrunn, der de med lavere sosial bakgrunn har erfart sterkest økning i risikoutsatthet.

For det andre kan man se at utviklingen i risiko for å være NEET ikke nødvendigvis har samsvart med utviklingen i den generelle arbeidsledigheten. Det er spesielt tydelig blant 35-åringene fra 2005 og utover, der den generelle arbeidsledigheten har minket mens risikoen for å være NEET har økt. Det indikerer at utvikling i risiko for å være NEET ikke nødvendigvis er direkte medsykklisk.

I figur 5.2 kan man se sannsynligheten for å være NEET blant norske kvinner på 35 år sammen med arbeidsledighetsraten for norske kvinner i aldersgruppen 25-54 år.

Figur 5.2 - NEET blant norske kvinner 35 år, 1993-2009

I figur 5.2 kan man for det første se at økningen i sannsynlighet for å være NEET på tvers av sosial bakgrunn går igjen blant kvinner, og at økningen har vært gjennomgående sterkest blant

kvinner med lavere sosial bakgrunn. Man ser óg, i likhet med menn på 35 år, at arbeidsledighetsraten minker mens sannsynligheten for å være NEET øker fra 2005. Den sterkeste økningen har vært blant 35-åringene, der økningen har vært 5,88 prosentpoeng blant de med lavere sosial bakgrunn og 4,82 blant de med høyere sosial bakgrunn. Blant 30-åringene har økningen vært 3,97 blant førstnevnte gruppe og 2,9 blant sistnevnte gruppe. Blant 25-åringene overlapper konfidensintervaller ved inngangen og utgangen av perioden for begge grupper, det indikerer stabilitet eller minimal endring.

Siden overlappende konfidensintervaller er aktuelt flere steder er det verdt å nevne at det generelt sett er to ting som forklarer overlappende konfidensintervaller: Det kan enten skyldes små utvalg eller så kan det skyldes at det ikke er en reell forskjell mellom sammenligningsgruppene. Små utvalg som fører til at reelle endringer ikke fanges opp er trolig relevant for innvandrergruppene i dette studiet, hvor det kan ha vært tydeligere endringer enn det som fremkommer i oppgavens analyser. Dette ville sannsynligvis ha kommet klarere frem ved et større utvalg som minker usikkerhetsmarginer (Skog 2013: 132). Cumming og Finch poengterer at det første fokuset ved fortolkning bør være en meningsfylt, kunnskapsbasert fortolkning av gjennomsnittet (eller punkttestimatet) i lys av teoretiske prediksjoner, og dette bør følges opp av en vurdering av konfidensintervaller. En generell forståelse av et konfidensintervall er at gjennomsnittet er innad den øvre og nedre grensen ved en gitt sikkerhet (2005; se også Tan og Tan 2010). Tolkning av konfidensintervaller baserer seg på overnevnte punkter.

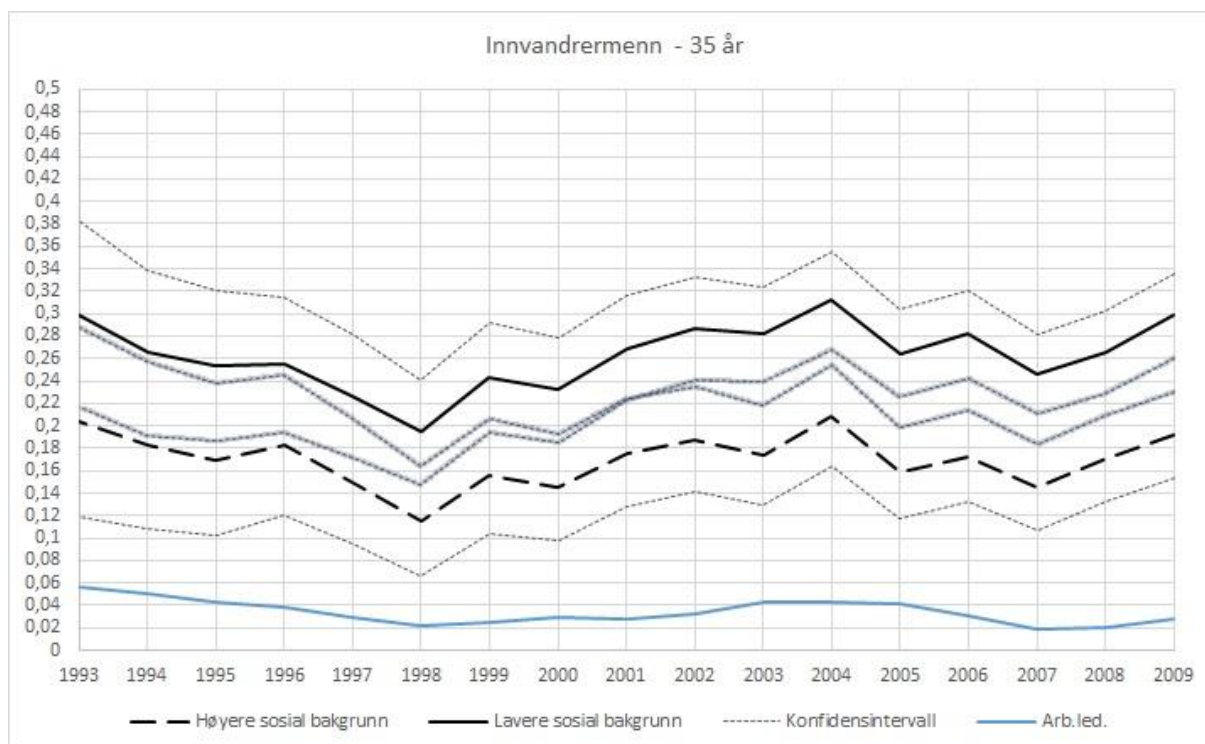
Den jevnt over svakere økningen i sannsynlighet for å være NEET blant kvinner sammenlignet med menn, tyder på avtagende kjønnsforskjeller. Det er imidlertid fremdeles kjønnsforskjeller ved utgangen av tidsperioden. For menn var predikert verdi blant 35-åringene ved utgangen av perioden 22,86 blant de med lavere sosial bakgrunn og 12,27 blant de med høyere sosial bakgrunn. Blant 30-åringene var tilsvarende predikert verdi 20,31 blant menn med lavere sosial bakgrunn, og 9,72 for de med høyere sosial bakgrunn, tilsvarende predikert verdi blant 25-åringene var 17,79 i førstnevnte gruppe og 7,16 i sistnevnte gruppe. For kvinner var predikert verdi blant 35-åringene ved utgangen av perioden 26,41 for de med lavere sosial bakgrunn og 15,82 for de med høyere sosial bakgrunn. Blant 30-åringene var predikert verdi 23,86 blant de med lavere sosial bakgrunn og 13,26 blant de med høyere sosial bakgrunn, hos 25-åringene var tilsvarende predikert verdi 21,30 blant de med lavere sosial bakgrunn og 10,71 blant de med høyere sosial bakgrunn.

Det er spesielt fire hovedfunn jeg vil trekke frem ved utvikling i NEET for norske menn og kvinner. Det første hovedfunnet er økning i sannsynlighet for å være NEET på tvers av sosial

bakgrunn (med unntak for norske kvinner på 25 år). Det andre hovedfunnet er at økningen har vært klart sterkest blant menn og kvinner med lavere sosial bakgrunn. Det tyder på økte forskjeller i risikoutsatthet for å være NEET etter sosial bakgrunn. Det tredje hovedfunnet er at det er tydelige aldersforskjeller, ved utgangen av perioden er kvinner på 35 år med lavere sosial bakgrunn den mest utsatte gruppen. Den minst utsatte gruppen er menn på 25 år med høyere sosial bakgrunn. Det fjerde hovedfunnet er at økningen har vært jevnt over sterkest blant menn. Den sterkeste økningen har vært blant menn på 35 år med lavere sosial bakgrunn. Kvinner på 25 år med høyere sosial bakgrunn kommer best ut, da deres situasjon har vært kjennetegnet av stabilitet. Utviklingen blant menn og kvinner tyder på avtagende kjønnsforskjeller i risikoutsatthet, situasjonen ved utgangen av perioden indikerer at forskjeller fremdeles ikke er utjevnet.

Innvandrer menn og -kvinner

Figur 5.3 - NEET blant innvandrer menn 35 år, 1993-2009

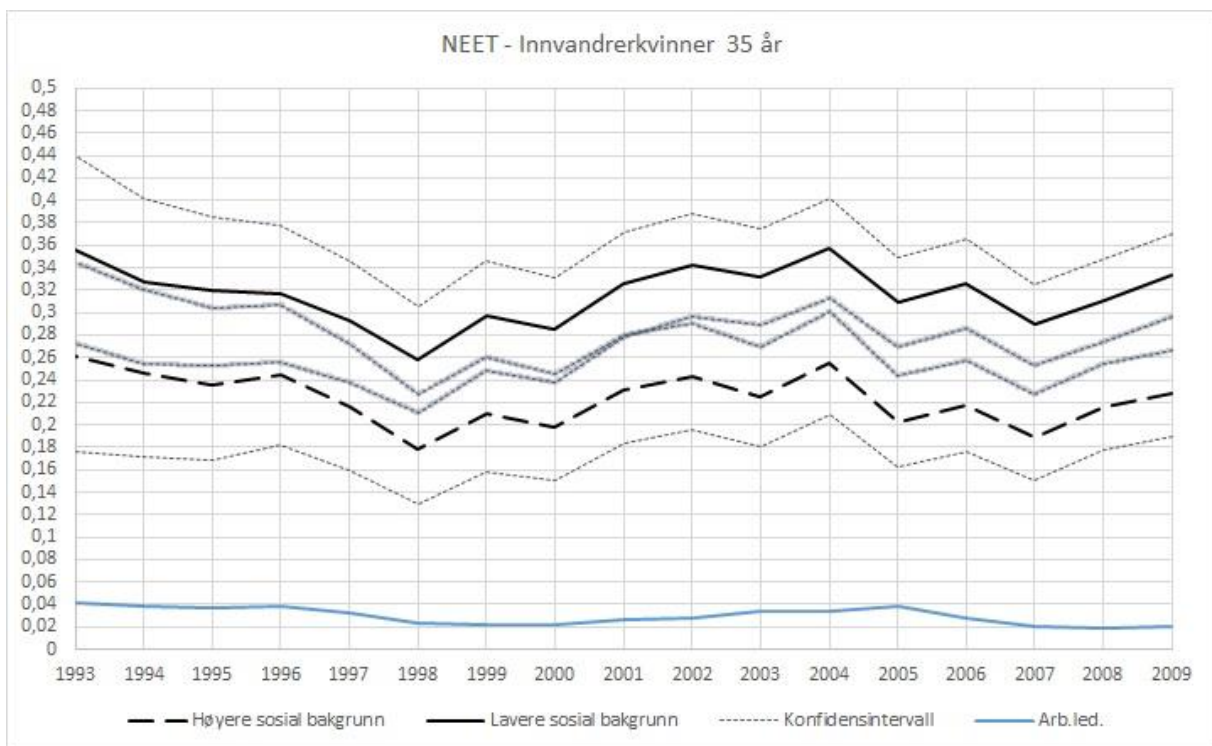

I figur 5.3 ser man utviklingen i innvandrer menn på 35 år sin sannsynlighet for å være NEET i perioden 1993 til 2009, sammen med den generelle arbeidsledighetsraten for menn i aldersgruppen 25-54 år. Grunnet overlappende konfidensintervaller en del år har minimums- og maksimumsgrenser blitt tydeligere markert for å gjøre grafen enklere å lese. Størrelsen på usikkerhetsmarginene for årene frem til 1998 er rimelig stor, derfor tar jeg i hovedsak utgangspunkt i perioden fra 1998 og fremover.

For det første kan man se at sannsynligheten for å være NEET har steget med 10,37 prosentpoeng fra 1998 til 2009 for innvandrer menn på 35 år med lavere sosial bakgrunn. For 30-åringer har det vært en økning på 9,86, og blant 25-åringer har det vært en økning på 9,35. Blant de med høyere sosial bakgrunn er det relativt store overlapp i konfidensintervall som gjør det mer problematisk å utlede endringer over tid.

For det andre ser man at det er klare forskjeller i sannsynlighet for å være NEET etter sosial bakgrunn, det er spesielt tydelig fra 2001 og fremover da konfidensintervaller ikke lenger overlapper. Ved utgangen av perioden er predikert verdi blant 35-åringer 29,80 for de med lavere sosial bakgrunn, og 19,21 for de med høyere sosial bakgrunn. Blant 30-åringer er predikert verdi 27,25 for de med lavere sosial bakgrunn, og 16,60 blant de med høyere sosial bakgrunn, og blant 25-åringer er predikert verdi 24,70 for førstnevnte gruppe og 14,10 for sistnevnte gruppe. Det er betydelig høyere sammenlignet med norske menn.

Figur 5.4 - NEET blant innvandrerkvinner 35 år, 1993-2009

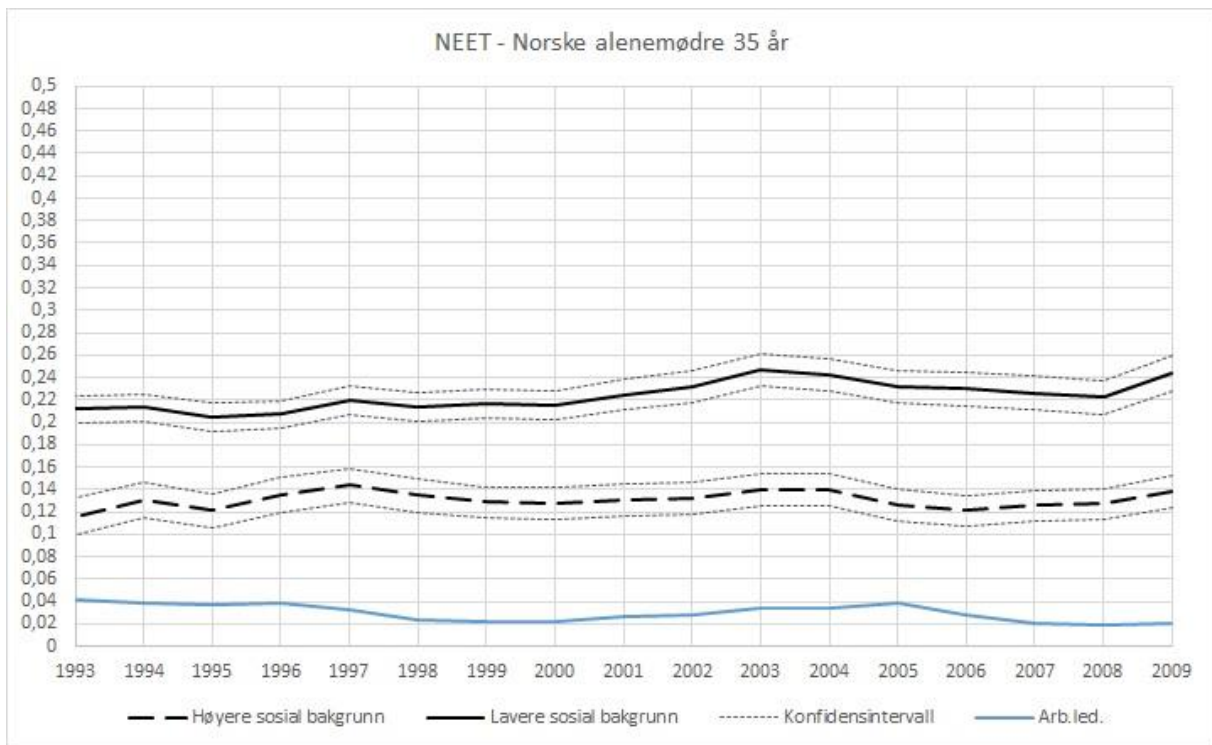
I figur 5.4 kan man se utvikling i sannsynlighet for å være NEET blant innvandrerkvinner på 35 år i perioden 1993 til 2009 sammen med den generelle arbeidsledighetsraten for kvinner i aldersgruppen 25-54 år. Blant innvandrerkvinner er det relativt store overlapp i konfidensintervaller for inngangen og utgangen av perioden, og det er i motsetning til blant innvandrer menn fremdeles betydelige overlapp ved utgangspunkt i perioden 1998 og fremover. Det er imidlertid tydelige funn med hensyn til forskjeller etter sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet.

For det første kan man se at det er forskjeller i sannsynlighet for å være NEET etter sosial bakgrunn, det er særlig tydelig fra 2002 og fremover da konfidensintervaller ikke lenger overlapper. For det andre er predikert verdi blant innvandrerkvinner jevnt over høyere sammenlignet med innvandrer menn og norske kvinner ellers. Ved utgangen av perioden er predikert verdi blant de med lavere sosial bakgrunn 33,35 og for de med høyere sosial bakgrunn er predikert verdi 22,76. Blant 30-åring er predikert verdi i førstnevnte gruppe 30,80 og for sistnevnte gruppe er predikert verdi 20,20, mens blant 25-åring er predikert verdi 28,24 i førstnevnte gruppe og 17,65 i sistnevnte gruppe.

Alenemødre

Figur 5.5 - NEET blant norske alenemødre 35 år, 1993-2009

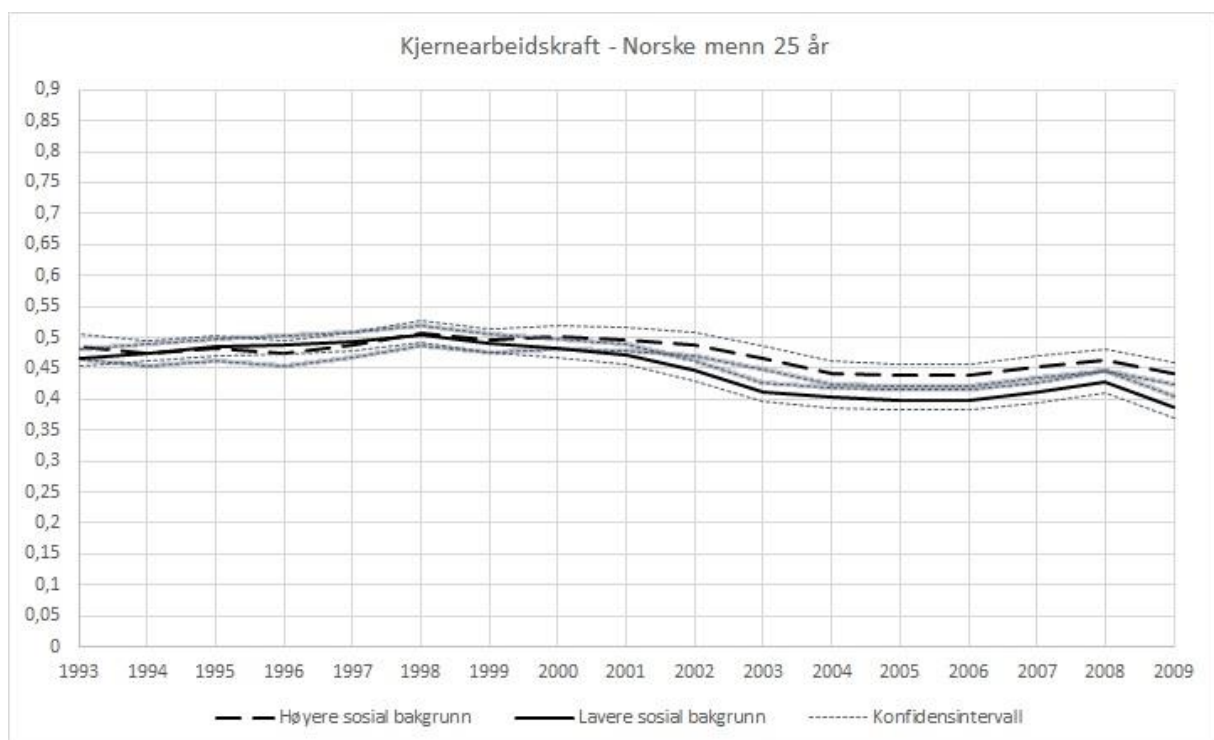
I figur 5.5. kan man for det første se at utviklingen i sannsynlighet for å være NEET blant alenemødre i hovedsak er kjennetegnet av stabilitet. Man kan spore en økning på 1,98 prosentpoeng blant alenemødre med lavere sosial bakgrunn, mens blant de med høyere sosial bakgrunn er utviklingen preget av stabilitet. Utviklingen blant 30- og 25-åring er óg karakterisert av stabilitet, uavhengig av sosial bakgrunn. Disse empiriske analysene tyder på at alenemødre sin risikoutsatt har minket i forhold til norske kvinner ellers. For det andre går forskjeller etter sosial bakgrunn igjen blant alenemødre, og det samme gjelder betydning av alder. Ved utgangen av perioden var predikert verdi blant alenemødre på 35 år 24,38 blant de med lavere sosial bakgrunn og 13,78 blant de med høyere sosial bakgrunn. Blant 30-åring var predikert verdi

21,82 blant førstnevnte gruppe og 11,23 blant sistnevnte gruppe, tilsvarende predikert verdi for 25-åringer var 19,27 blant førstnevnte gruppe og 8,68 blant sistnevnte gruppe. Det tyder på at eldre alenemødre er mer utsatt for å være NEET enn yngre alenemødre. Sammenlignet med norske kvinner ellers ved utgangen av perioden er predikert verdi omtrent lik, hvilket tyder på at alenemødre ikke er spesielt mer risikoutsatt for å være NEET.

5.4. Kjernearbeidskraft

Norske menn og kvinner

Figur 5.6 - Kjernearbeidskraft blant norske menn 25 år, 1993-2009

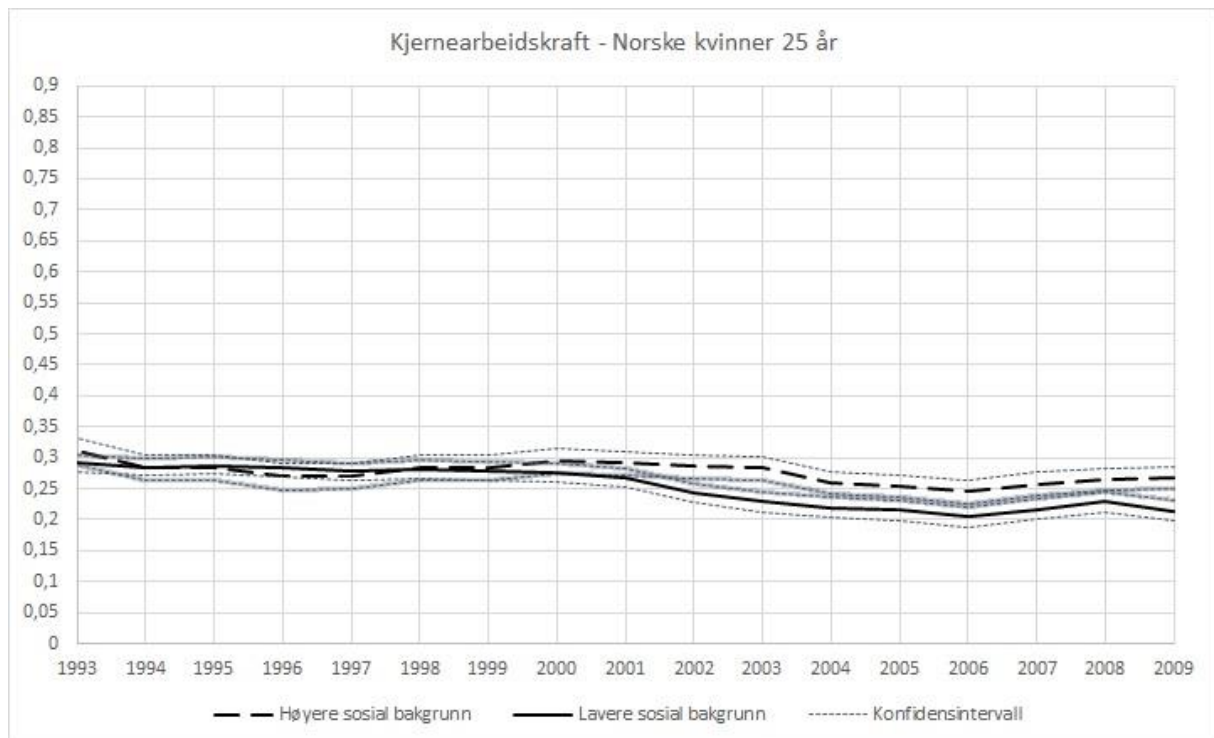

I figur 5.6 kan man for det første se at sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraft blant menn på 25 år har minnet på tvers av sosial bakgrunn. For 25-åringer med lavere sosial bakgrunn har sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft minnet 7,93 prosentpoeng, for de med høyere sosial bakgrunn har sannsynligheten minnet 4,48 prosentpoeng. Reduksjonen kan, som tidligere vist ved utvikling i SELMA-kategorier (tabell 5.1), sees i sammenheng med økning i andelen studenter blant 25-åringer. Det var derimot en langt lavere andel (og langt svakere økning i andel) studenter blant 30- og 35-åringer (se appendiks for 30- og 35-åringer). Blant 30-åringer har sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraft minnet 6,71 blant de med lavere sosial bakgrunn og 3,25 blant de med høyere sosial bakgrunn (her er det imidlertid en

marginal overlapp i konfidensintervaller). Blant 35-åringene har det vært en nedgang på 5,47 blant de med lavere sosial bakgrunn, mens situasjonen blant de med høyere sosial bakgrunn er kjennetegnet av stabilitet. Det er tydelig at reduksjon i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft har jevnt over vært sterkere blant de med lavere sosial bakgrunn enn de med høyere sosial bakgrunn.

For det andre er det, i tråd med tidligere presentert statistikk og forskning, tydelige aldersforskjeller. Ved utgangen av perioden var predikert verdi for 25-åringene med lavere sosial bakgrunn 38,73 og 44,03 for de med høyere sosial bakgrunn. Blant 30-åringene var predikert verdi 55,58 blant de med lavere sosial bakgrunn og 60,89 blant de med høyere sosial bakgrunn, blant 35-åringene var predikert verdi 72,44 i førstnevnte gruppe og 75,79 i sistnevnte gruppe.

Figur 5.7 - Kjernearbeidskraft blant norske kvinner 25 år, 1993-2009

I figur 5.7 kan man se utvikling i sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraft blant kvinner på 25 år. I likhet med utviklingen blant menn er utviklingen blant kvinner preget av reduksjon i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft. For kvinner på 25 år med lavere sosial bakgrunn har sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraft minket 7,76 prosentpoeng, blant kvinner med høyere sosial bakgrunn har nedgangen vært 4,3 prosentpoeng. Blant 30-åringene har nedgangen vært 6,52 blant de med lavere sosial bakgrunn og 2,9 blant de med høyere sosial bakgrunn. Blant 35-åringene har nedgangen vært 5,29 for de med lavere sosial bakgrunn, mens situasjonen har vært kjennetegnet av stabilitet blant de med høyere sosial bakgrunn. Man ser det

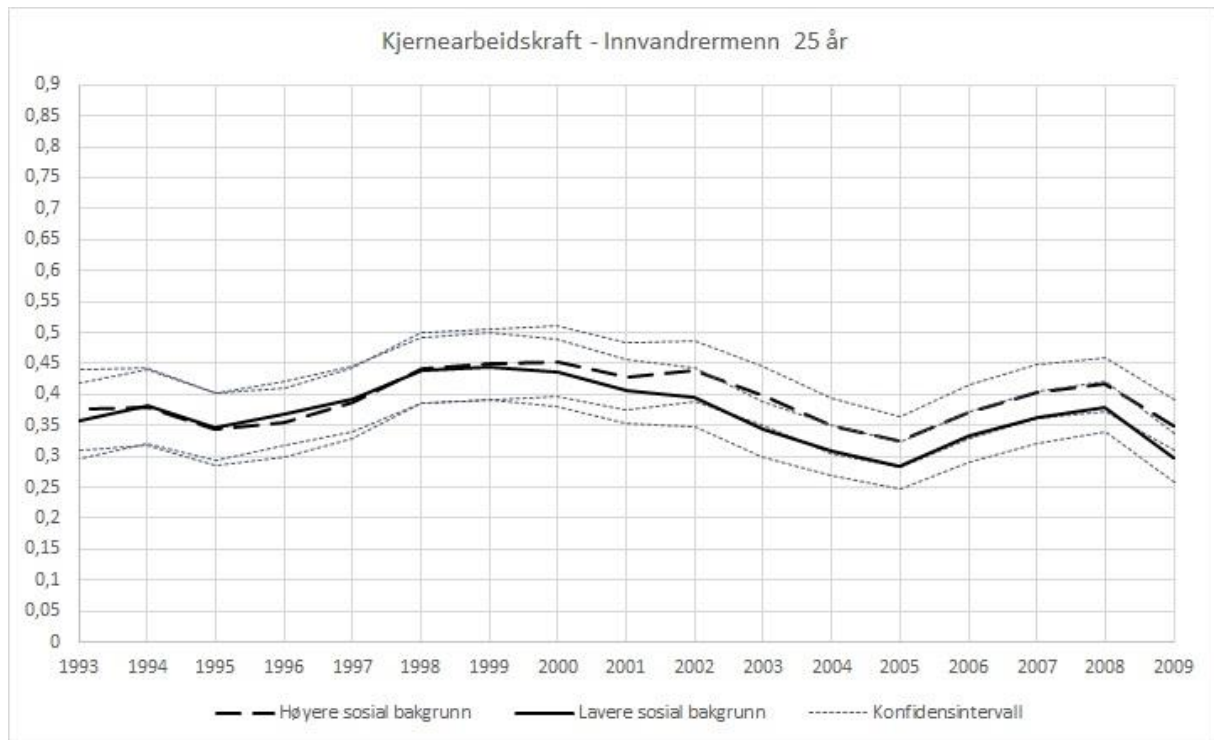
samme mønsteret blant kvinner som blant menn; den sterkeste reduksjonen har vært blant de med lavere sosial bakgrunn.

Det er, som forventet, tydelig at sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraften stiger med økende alder blant kvinner også. Ved utgangen av perioden var predikert verdi for 25-åringer med lavere sosial bakgrunn 21,39, blant de med høyere sosial bakgrunn var den 28,46. Blant 30-åringer var predikert verdi 38,25 for de med lavere sosial bakgrunn, og 43,55 for de med høyere sosial bakgrunn. Blant 35-åringer var predikert verdi 55,10 for førstnevnte gruppe og 60,41 for sistnevnte gruppe.

Det er særlig tre hovedfunn jeg vil fremheve. Det første hovedfunnet er reduksjon i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft for norske menn og kvinner i aldersgruppene 25- 30- og 35 år. Et viktig poeng er at blant 25-åringer (der reduksjonen har vært sterkest) har det samtidig vært en tydelig økning i andel studenter (se tabell 5.1). Blant 30- og 35-åringer er imidlertid andelen studenter langt lavere (og økningen over tid langt svakere), det tyder på at andre forklaringsfaktorer kan ligge til grunn for endring. Det andre hovedfunnet er at reduksjonen har vært klart sterkere blant de med lavere sosial bakgrunn, det tyder på økende forskjeller i tilknytning til kjernearbeidskraften etter sosial bakgrunn. Det tredje hovedfunnet er at reduksjonen har vært sterkest blant menn med lavere sosial bakgrunn, dernest kvinner med lavere sosial bakgrunn. Den sterkere nedgangen blant menn tyder på avtagende kjønnsforskjeller. Det er imidlertid fremdeles tydelige kjønnsforskjeller ved utgangen av perioden.

Innvandrer menn og -kvinner

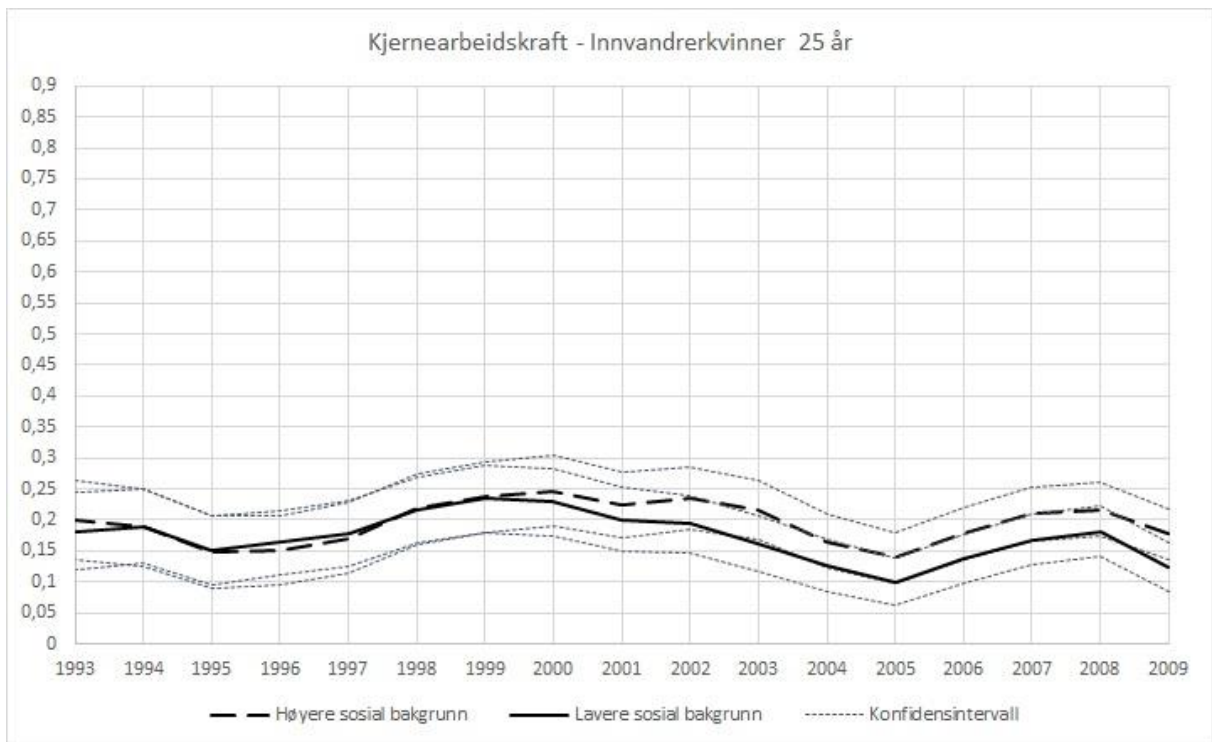
Figur 5.8 - Kjernearbeidskraft blant innvandrer menn 25 år, 1993-2009

Innvandrere sin tilknytning til kjernearbeidskraften skiller seg noe fra nordmenn. I figur 5.8 kan man se sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraft blant innvandrer menn på 25 år. Det er tydelig at overlappende konfidensintervaller er et gjennomgående trekk både etter tid og sosial bakgrunn, dette gjelder også blant innvandrerkvinner. Det vil derfor bli lagt mest vekt på forskjeller i kjønn og etnisitet målt ved utgangen av perioden.

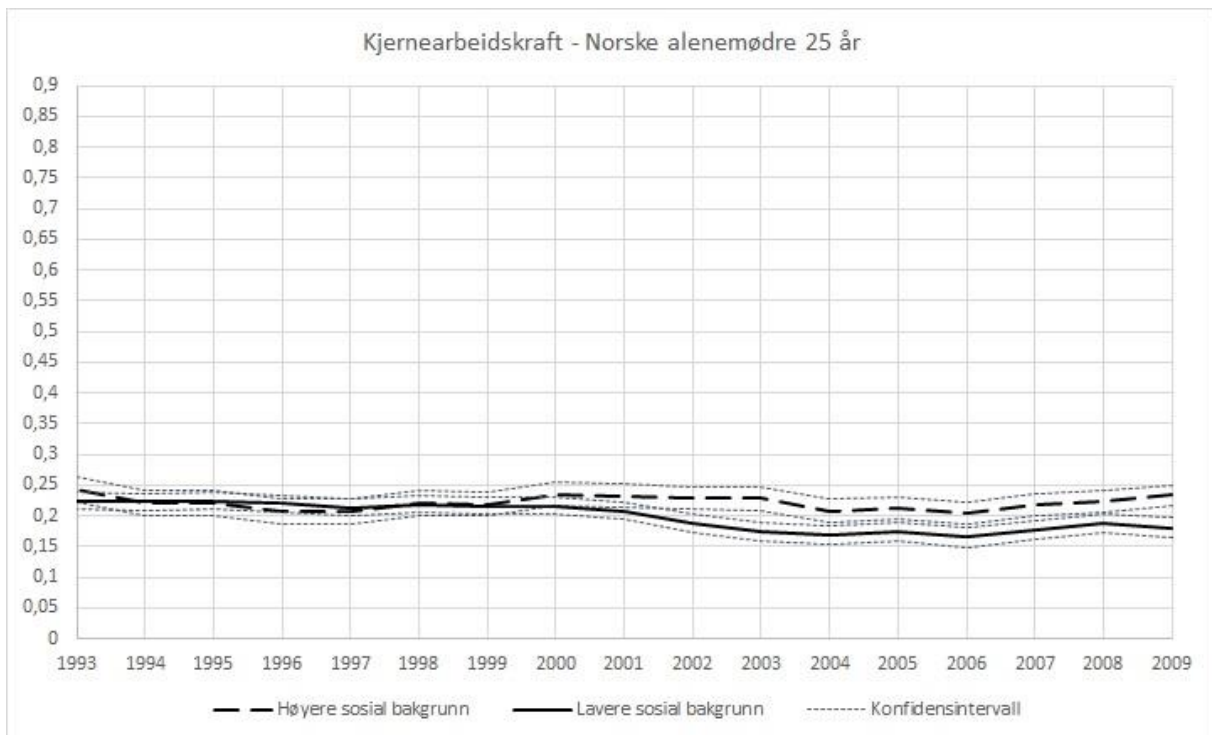
Ved utgangen av perioden var predikert verdi for 25-åring med lavere sosial bakgrunn 29,73 og for de med høyere sosial bakgrunn var predikert verdi 35,04. Blant 30-åring med lavere sosial bakgrunn var predikert verdi 46,59 og for de med høyere sosial bakgrunn 51,90, mens blant 35-åring var predikert verdi 68,75 i førstnevnte gruppe og 63,45 i sistnevnte gruppe. Det er gjennomgående lavere sammenlignet med norske menn.

Figur 5.9 - Kjernearbeidskraft blant innvandrerkvinner 25 år, 1993-2009

I figur 5.9 kan man se utviklingen i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft blant innvandrerkvinner på 25 år. Ved utgangen av perioden er predikert verdi for 25-åringene med lavere sosial bakgrunn 12,40 og for de med høyere sosial bakgrunn 17,70. For 30-åringene er predikert verdi for de med lavere sosial bakgrunn 29,25 og 34,56 for de med høyere sosial bakgrunn, og blant 35-åringene var predikert verdi 46,11 for førstnevnte gruppe og 51,42 for sistnevnte gruppe. Det er jevnt over betydelig lavere enn blant innvandremenn.

Figur 5.10 - Kjernearbeidskraft blant norske alenemødre 25 år, 1993-2009

I figur 5.10 kan man se sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraft for norske alenemødre på 25 år. For det første kan man se en nedgang på 4,41 prosentpoeng blant de med lavere sosial bakgrunn, mens blant de med høyere sosial bakgrunn kan man ikke spore endring. Blant 30-åringene kan man spore en nedgang på 3,18 prosentpoeng blant alenemødre med lavere sosial bakgrunn, mens situasjonen til alenemødre med høyere sosial bakgrunn er preget av stabilitet. Blant 35-åringene kan man ikke spore endring i noen av de sosiale gruppene. Det tyder på økende forskjell i tilknytning til kjernearbeidskraft etter sosial bakgrunn blant 25- og 30-åringene. Ved utgangen av perioden er predikert verdi for 25-åringene 18,06 blant de med lavere sosial bakgrunn og 23,36 blant de med høyere sosial bakgrunn. Blant 30-åringene er predikert verdi 34,97 blant førstnevnte gruppe og 40,22 blant sistnevnte gruppe, mens blant 35-åringene er predikert verdi 51,77 blant førstnevnte gruppe og 57,08 blant sistnevnte gruppe. Det er jevnt over noe lavere enn sammenlignet med norske kvinner ellers.

5.5. Oppsummering av multivariate analyser

Denne sammenfatningen er rettet mot de empiriske resultatene presentert i avsnitt 5.3 og 5.4. Først vil hovedfunn for nordmenn bli oppsummert, deretter vil hovedfunn for innvandrere bli oppsummert. Det er spesielt tre hovedfunn jeg vil trekke frem for nordmenn. Det første hovedfunnet er at sannsynligheten for å være NEET har jevnt over økt på tvers av sosial bakgrunn for

nordmenn (med unntak for norske kvinner på 25 år). Samtidig har sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraft minket på tvers av sosial bakgrunn for nordmenn (med unntak for menn og kvinner på 35 år med høyere sosial bakgrunn).

Det andre hovedfunnet er at den sterkeste økningen i NEET og den sterkeste nedgangen i kjernearbeidskraft har vært blant nordmenn med lavere sosial bakgrunn. Det indikerer økte forskjeller i arbeidsmarkedstilknytning etter sosial bakgrunn i tidsperioden 1993-2009. Den sterkeste økningen i NEET har imidlertid vært blant 35-åringer, mens den sterkeste nedgangen i kjernearbeidskraft har vært blant 25-åringer. En økt andel studenter blant 25-åringer er trolig en viktig del av forklaringen for nedgangen i kjernearbeidskraft i denne gruppen (se tabell 5.1), men samtidig har 25 åringer sin risiko for å være NEET økt. Det tyder på at det også ligger andre forklaringer til grunn. Blant 30- og 35-åringer har andelen studenter vært relativt stabil, det tyder på at andre forklaringer utover utdanning virker inn. Sammenligningen av NEET med den generelle arbeidsledighetsraten har gitt et interessant funn som kommer tydelig frem ved norske menn på 35 år: i perioden 2005-2007 går arbeidsledighetsraten ned, mens sannsynligheten for å være NEET går opp. Det indikerer at risikoen for å være NEET ikke nødvendigvis er direkte medsyklisk.

Det tredje hovedfunnet er at endringen i NEET og i kjernearbeidskraft har vært sterkere blant norske menn sammenlignet med norske kvinner. Det tyder på at kjønnsforskjeller har minket i tidsperioden. Det er imidlertid fremdeles tydelige skiller i arbeidsmarkedstilknytning etter kjønn ved utgangen av tidsperioden. Det fjerde hovedfunnet er at norske alenemødre sin sannsynlighet for å være NEET eller i kjernearbeidskraften ved utgangen av tidsperioden ikke skiller seg betydelig fra norske kvinner ellers.

Det er spesielt tre hovedfunn jeg vil trekke frem blant de empiriske analysene for innvandrergruppene. Det første hovedfunnet er at sannsynligheten for å være NEET har økt blant innvandrer menn med lavere sosial bakgrunn fra 1998 til 2009, her har den sterkeste økningen vært blant 35-åringer. Grunnet overlappende konfidensintervaller er det mer problematisk å utlede lignende tidsmessige utviklingstrekk blant innvandrer kvinner, og generelt for utviklingstrekk ved kjernearbeidskraft. Tydeligere utviklingstrekk ville trolig ha kommet frem ved et større utvalg. Til tross for at usikkerhetsmarginer problematiserer utledning av relativt sikre endringer over tid, gir de empiriske analysene andre relevante funn for forskningsspørsmålene med hensyn til forskjeller i arbeidsmarkedstilknytning etter sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet og alder.

Det andre hovedfunnet er at det er tydelige forskjeller i sannsynlighet for å være NEET etter sosial bakgrunn blant innvandrer menn og innvandrer kvinner, det er spesielt tydelig fra 2002 og fremover. Man kan ikke spore sikre endringer over tid i denne sammenheng grunnet overlappende konfidensintervaller, men de empiriske analysene indikerer relativt stabile forskjeller. Det tredje hovedfunnet er at ved utgangen av perioden er det fremdeles betydelige forskjeller i sannsynlighet for å være NEET og sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft etter etnisitet, kjønn og alder. Innvandrer kvinner på 35 år med lavere sosial bakgrunn har den høyeste risikoen for å være NEET, mens innvandrer kvinner på 25 år med lavere sosial bakgrunn har den laveste sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraft.

6. Analyse

6.1. Innledning

I dette kapitlet blir de empiriske resultatene drøftet i lys av studiets teoretiske innfallsvinkler og tidligere forskning. Forskningsspørsmålene tar utgangspunkt i endringer over tid, og siden de tydeligste empiriske resultatene er blant nordmenn blir disse funnene vektlagt mest. I avsnitt 6.2 blir hovedfunnene sett i lys av teorien om nye sosiale risikoer. Siden uførepensjon og helse er koblet til hverandre, vil endringer i NEET bli sett i lys av medisinske årsaker i avsnitt 6.3. I avsnitt 6.4 vil de empiriske resultatene bli diskutert i lys av demokratiseringsteorien.

6.2. Større vansker i arbeidsmarkedet blant unge voksne?

Det første forskningsspørsmålet dette studiet har ønsket å besvare er følgende: Har omfanget av vanskeligheter i arbeidsmarkedet blant unge voksne økt de siste to tiårene? Det er to hovedfunn som viser en generell trend mot større vansker i arbeidsmarkedet blant unge voksne i tidsperioden 1993-2009. Det første hovedfunnet er at risikoen for å være NEET har jevnt over steget, og det andre hovedfunnet er at sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraften generelt sett har minket. Disse to hovedfunnene gir empirisk støtte til Kuhnle og Kildal (2011: 36) sitt argument om at den norske velferdsstaten er utfordret av en generell tendens mot at større deler av befolkningen vil oppleve sosial eksklusjon, riktig nok med avgrenset relevans til unge voksne. Det er viktig å ta i betraktning at disse to hovedfunnene ikke er resultat av sammensetningseffekter siden det har blitt kontrollert for individuelle faktorer som har blitt holdt stabil gjennom hele tidsperioden.

De to hovedfunnene kan i lys av teorien om nye sosiale risikoer forklares som en konsekvens av teknologisk utvikling i produksjon. For det første har endringer i produksjonsteknikk og -organisering ført til færre jobber for ufaglærte i industrien. Et tydelig tegn på dette trekket sin

relevans i norsk kontekst er at det norske arbeidsmarkedet er komparativt sett blant de mest kunnskapsintensive i Europa, samtidig som Norge angivelig har den laveste andelen jobber for ufaglært arbeidskraft i OECD-området, der kun 5 prosent ikke stiller krav til utdanning. Det norske arbeidsmarkedet er også karakterisert av økt intensitetsnivå og en generelt høy turnover⁴² målt i andel ansatt i mindre enn ett år (OECD 2008; Harsløf et al. 2013: 29-31). For det andre har omfanget og intensiteten til internasjonal konkurranse tillatt land med lavere lønnsnivå å tiltrekke seg foretak via komparativt fortrinn som har resultert i at flere foretak flytter produksjonen sin utenlands (Taylor-Gooby 2004: 4). Som påpekt i tidligere forskning er det stadig flere foretak som flytter produksjonen sin utenlands, og reduksjon av lønnskostnader oppgis som en av de vanligste årsakene (SSB 2008, 2013). For det tredje har den industrielle omstillingen vært ledsaget av en dreining fra stabilitet til fleksibilitet i arbeidsforhold og det slår ulikt ut i arbeidsmarkedet: Segmentet med høy kompetanse og omstillingsevne opplever ikke vansker i samme grad som segmentet med lav kompetanse, som bl.a. opplever mer press nedover i lønninger og arbeidsvilkår, mer uønsket deltidsarbeid og 'fixed-term' kontrakter (Esping-Andersen 2002: 22; Clasen og Clegg 2011: 5; se også Davidsson og Emmenegger 2012: 208). En tydelig konsekvens av disse utviklingstrekkene er at koblingen mellom utdanning og arbeidsmarkedstilknytning har blitt styrket, og risikoen for sosial eksklusjon blant unge voksne med lav utdanning har økt (Taylor-Gooby 2004: 4; Hammer og Hyggen 2013a: 19). Det norske arbeidsmarkedet fremstår ikke som et unntak i en mer generell trend som ifølge teorien om nye sosiale risikoer øker vansker med inngang og etablering i arbeidsmarkedet blant unge voksne.

Et interessant funn som indikerer at den økte risikoen for å være NEET ikke kun kan forklares direkte ut fra økonomiske konjunkturer kom tydelig frem i figur 5.1. og 5.2. Disse figurene viser at risikoen for å være NEET økte mens den generelle arbeidsledighetsraten avtok i perioden 2005-2007. Denne utviklingen var spesielt fremtredende blant menn på 35 år. Denne utviklingen sammenfaller med en sterk økning i nye personer med uføreytelser i perioden 2005-2007, som var en periode preget av høykonjunktur (Brage og Thune 2009). Dette eksempelet illustrerer hvordan økte vanskeligheter i arbeidsmarkedet blant unge voksne ikke nødvendigvis er konsistent med økonomiske konjunkturer. Den økonomiske utviklingen kan imidlertid ha indirekte effekt. Et studie av Blekesaune (2012a) tar for seg den tradisjonelle disiplineringshypotesen som tilsier at jobbusikkerhet bidrar til lavere sykefravær grunnet frykt for å miste job-

---

⁴² Turnover er ikke en entydig refleksjon av vansker i arbeidsmarkedet siden målet inkluderer både ufrivillig og frivillig skifte av jobb.

ben og stressteori som tilsier at jobbusikkerhet øker sykefravær. Studiet viser at den mest dominerende effekten er stressteori som tilsier at jobbusikkerhet øker mentalt stressnivå og dette slår ut i høyere sykefravær. Dette trekket kan være mer fremtredende i høykonjunktur fordi konjunkturoppgang kan bidra til økt aktivitet i bedrifter, som kan slå ut i økt stress og belastning (Nossen 2008, 2009). Det har blitt påpekt at disiplineringshypotesen og sammensetningshypotesen generelt sett er mer dominerende forklaringer enn stressteori (Nossen 2008), derfor kan det være viktig å modere med at stressteori *kan* være en forklaring, men at det også kan være andre faktorer som forklarer dette funnet.

De empiriske resultatene viser at den sterkeste nedgangen i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft har vært blant 25-åringene. En viktig del av forklaringen er trolig den parallelle økningen i andel studenter i samme aldersgruppe, som vist i tabell 5.1. Dermed er nok en viktig delforklaring at flere velger å være lenger i utdanningssystemet enn tidligere, i tråd med forskning som tilsier at overgangen fra utdanning til arbeidsmarkedet har blitt forlenget for mange (Fauske 2011: 42-43). De deskriptive analysene viser at andelen studenter blant 30- og 35-åringene i langt større grad er preget av stabilitet, det indikerer at andre forklaringer ligger til grunn. Bildet av arbeidsmarkedstilknytningen blant 25-åringene blir imidlertid mer komplekst når man tar i betraktning at de empiriske analysene også viser at mannlige 25-åringene sin risiko for å være NEET har økt. Et interessant unntak er at kvinner (uavhengig av sosial bakgrunn) sin situasjon har vært preget av stabilitet gjennom tidsperioden. En viktig forklaring på dette kan være at andelen kvinner med høyere utdanning har steget mer sammenlignet med andelen menn i samme tidsperiode (som vist i figur 2.1.).

Forskjeller etter sosial bakgrunn

Et hovedfunn er at den sterkeste trenden mot økt risiko for å være NEET og svekket sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraften har vært blant unge voksne med lavere sosial bakgrunn. En viktig forklaring ligger trolig i samspillet mellom et mer kunnskapskrevende arbeidsmarked og få tegn til avtagende sosial ulikhet i utdanningsoppnåelse etter sosial bakgrunn. Konklusjonen av en omfattende gjennomgang av forskningslitteraturen om sosial ulikhet i høyere utdanning viser til vedvarende eller økte forskjeller i utdanningsoppnåelse etter sosial bakgrunn (Caspersen et al. 2012). Utviklingen mot økt ulikhet i en periode preget av stadig høyere generelt utdanningsnivå i befolkningen kan forklares ved at andelen akademikerbarn av som tar høyere utdanning har økt mer enn andelen barn av ufaglærte og fagarbeidere som tar høyere utdanning (Hansen og Wiborg 2010). En plausibel forklaring kan derfor være at høyere krav til dokumen-

terte kvalifikasjoner i arbeidsmarkedet og vedvarende eller styrket betydning av sosial bakgrunn i utdanningsoppnåelse slår ut i ulike forutsetninger i arbeidsmarkedet etter sosial bakgrunn.

De eneste sosiale gruppene som ikke har opplevd minket sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraften er norske menn og kvinner på 35 år med høyere sosial bakgrunn. Det indikerer at eldre unge voksne med høyere sosial bakgrunn har vært mest skjermet for reduksjon i tilknytning til kjernearbeidskraften. Alderseffekten er i tråd med Wiborg og Møberg (2010) sitt studie som viser at betydningen av sosial bakgrunn for arbeidsmarkedstilknytning ikke avtar med alder. Tvert om tyder studier på at sosial bakgrunn sin betydning for lønnsinntekter stiger med økende alder (Jonsson et al. 2011; Lorentzen et al. 2012): personer med lavere sosial bakgrunn har jevnt over høyest inntekt i begynnelsen av 20-årene, men omkring 25-årsalderen reverseres forholdet, deretter fortsetter forskjeller å stige med økende alder.

Kjønnsforskjeller

Et av hovedfunnene er at økningen i risikoen for å være NEET og nedgangen i sannsynligheten for å være i kjernearbeidskraften har vært sterkest blant menn, sammenlignet med kvinner. Det tyder på avtagende kjønnsforskjeller, men det er imidlertid fremdeles kjønnsforskjeller i arbeidsmarkedstilknytning ved utgangen av perioden som indikerer vedvarende ulikhet.

Denne utviklingen kan sees i lys av en lengre, dyptgripende samfunnsutvikling bort fra «male-breadwinner» modellen og mot økonomisk uavhengighet for kvinner. Dette skiftet er spesielt tydelig i norden der kvinners kamp for likestilling og økonomisk uavhengighet har stått sterkt i etterkrigstiden. Forbedringen av kvinners økonomiske posisjon har, med Piketty, «sannsynligvis vært den mest spektakulære omfordelingen som noensinne har hendt» og utviklingen skyldes hverken fiskal- eller økonomisk politikk men endringer i oppfatninger og mentale holdninger (2000: 472, egen oversettelse). En viktig del av forklaringen ligger i utbyggingen av velferdsstaten og en sterkere dreining mot en service-basert økonomi. Selv om den industrielle omstruktureringen har medbragt nye jobber (bl.a. innenfor IT) er en stor andel av de «nye» jobbene tidligere ulønnet arbeid utført innad familien og jobber utført i fabrikker (Esping-Andersen 2009: 6-7). Jobber utført i familien, som omsorg, mat, rens og vask, har i stor grad blitt omgjort til offentlige tjenester og lønnsarbeid. I tillegg har arbeid gjort i fabrikker som design, markeds- og regnskapsføring blitt flyttet ut fra fabrikker og skapt flere jobber (Esping-Andersen 2009: 6-7; Hatland 2011b: 153). Hatland argumenterer for at velferdsstaten har blitt en «sysselsettingsmaskin» for kvinner. I 2009 var det 490 000 sysselsatt i helse- og sosialtjenester som

inkluderer sykehus, sykehjem, hjemmetjenester for eldre og funksjonshemmede og barnehager, og 82 prosent var kvinner (Hatland 2011b: 152-153).

En annen viktig del av forklaringen på de empiriske resultatene som viser at kvinner sin posisjon har blitt styrket relativt til menn, ligger trolig i den sterke økningen i andelen kvinner med høyere utdanning relativt til menn. Som vist i figur 2.1. har kvinneandelen med kort høyere utdanning vært jevnt over høyere enn andelen menn i perioden, i tillegg har kvinneandelen økt i forhold til andelen menn. Andelen kvinner med lang høyere utdanning har også økt mer enn tilsvarende andel menn, og ved utgangen av tidsperioden ble andelen menn med lang høyere utdanning forbigått av andelen kvinner. Kjønnede skiller i valg av utdanning har også blitt svekket. I dag dominerer kvinner utdanninger som tidligere var dominert av menn, som f.eks. medisin, jus og økonomi. En viktig delforklaring kan være at sosial bakgrunn betyr mindre for jenter enn for gutter. Et studie av Kristensen og Bjerkedal (2010) viser at jenter har høyere sannsynlighet for å ta høyere utdanning enn gutter med lav sosial bakgrunn. Samlet gir disse utviklingstrekkene flere forklaringer på de empiriske resultatene som viser at kvinner sin arbeidsmarkedstilknytning har blitt styrket sammenlignet med menn. Analysene viser imidlertid at det er vedvarende kjønnsforskjeller ved utgangen av perioden. Det kan være et resultat av kjønnsforskjeller i stillinger: Svært få menn har redusert arbeidstid, mens mange kvinner jobber deltid, i alderen 25-39 år var det jevnt over flere kvinner sammenlignet med menn i midlertidige stillinger i perioden 1996-2009 (Holter et al. 2008; Lunde og Sandes 2009; SSB 2015).⁴³ Vedvarende kjønnsforskjeller i risiko for å være NEET kan også skyldes forskjeller i mønster i uførepensjon og helserelatert fravær, som vil bli kommentert i avsnitt 6.3.

Et interessant funn var at alenemødre sin arbeidsmarkedstilknytning ikke skilte seg betydelig fra norske kvinner ellers, hverken ved risiko for NEET eller ved tilknytning til kjernearbeidskraften. En plausibel forklaring på at alenemødre ikke utgjør en spesielt utsatt risikogruppe er at den norske velferdsstaten har en familievennlig utforming med velferdsordninger som muliggjør full yrkesdeltakelse blant alenemødre (Taylor-Gooby 2004: 19; Timonen 2004: 84). Til tross for at endringer i familiemønster – der økningen i alenemødre er et av de tydeligste uttrykkene – i Norge de siste to tiårene indikerer de empiriske resultatene ikke at alenemødre utgjør en betydelig sosialpolitisk utfordring. En viktig årsak er utbygging av barnehager og et sett velferdsordninger rettet mot enslige forsørgere. Det støtter opp under Esping-Andersen sitt

---

⁴³ Statistikk på midlertidige stillinger er i AKU-tall, der studenter ikke er ekskludert.

argument om at nordiske velferdsstater er de fremste på utforming av sosialpolitikk som maksimerer kvinners økonomiske uavhengighet (Esping-Andersen 1999: 45; Hatland 2011b: 154-155, 162-163).

Etniske forskjeller

De empiriske resultatene har generelt sett ikke gitt mulighet til å spore klare trender over tid blant innvandrere. Hovedfunnet er, i tråd med eksisterende kunnskap, at unge voksne førstege-nerasjonsinnvandrere utenfra EU-området opplever større vanskeligheter i arbeidsmarkedet enn nordmenn ellers. De empiriske analysene viser at innvandrere har jevnt over høyere risiko for å være NEET og lavere sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraften sammenlignet med nordmenn. Det er flere forklaringer på dette, som f.eks. språkproblemer, diskriminering (f.eks. arbeidsgiver foretrekker ansettelse av personer fra majoritets- i stedet for minoritetsbefolkningen), begrenset adgang til uformelle rekrutteringskanaler i arbeidsmarkedet, og lite kjennskap til den norske arbeidslivskulturen (Brekke 2008; Lorentzen et al. 2012).

6.3. Medisinske årsaker

Den økte risikoen for å være NEET kan være forårsaket av endringer i arbeidslivet, velferds-systemet og helsetilstanden. De empiriske analysene har ikke inkludert variabler som gir en finmasket analyse av årsaker til økningen i NEET, men siden uførepensjon og omfattende helserelatert fravær inngår i målet er medisinske årsaker viktig å ta i betraktning. Et viktig poeng i denne sammenheng er at helsetilstanden må bli sett i sammenheng med arbeidsmarkedets krav, som Hatland påpeker: «Det er samspillet mellom den enkeltes helse og inntektsevne på den ene siden, og de *jobbkrav* han eller hun møter på den andre siden, som avgjør om vedkommende kan fungere i jobben» (2011a: 129-130).

Den økte risikoen for NEET kan bli sett i lys av at flere unge voksne opplever helserelaterte årsaker til vansker i arbeidsmarkedet enn tidligere (Brage og Thune 2009; Brage og Thune 2015). En av de viktigste forklaringene på økningen i NEET er trolig den betydelige økningen i antall unge voksne på uføreytelser⁴⁴ og i sykefravær de siste to tiårene. Dette kan bli sett i lys av dreiningen mot psykiske lidelser og –plager som dominerende diagnose for uførepensjon blant unge voksne. Som fremhevet tidligere er psykiske lidelser årsaken til 60 prosent av uførediagnosene i alderen 18-39 år. I alderen 25-29 år utgjør psykiske lidelser omtrent halvparten

---

⁴⁴ Uføreytelser viser til varig uførepensjon og tidsbegrenset uførestønad (Brage og Thune 2009).

av diagnosene, mens den sterkeste veksten har vært i alderen 30-39 år.⁴⁵ En parallell utvikling har vært vekst i lettere psykiske lidelser som årsak til sykefravær innenfor samme alder (Brage og Thune 2009; Nossen og Thune 2009; Brage et al. 2012; Hippe og Berge 2013). Det er spesielt angst, depresjon og atferds- og personlighetsforstyrrelser som utgjør de vanligste årsakene til uførepensjon blant unge voksne (Brage og Thune 2009; von Soest og Hyggen 2013).

Den økte hyppigheten av medisinske årsaker til vansker i arbeidsmarkedet er neppe et resultat av en forverret folkehelse. Forskning viser at folkehelsen har blitt bedret de siste to tiårene (Hatland og Øverbye 2011: 73). Det er uenighet i hvor stor grad utviklingen skyldes et mer brutalisert arbeidsliv og i hvor stor grad det skyldes diagnostiseringspraksis (OECD 2010; Hatland og Øverbye 2011; Hippe og Berge 2013; Hatland 2011a: 129-132). Det har blitt forsket mye på veksten i unge voksne som uførepensjonerer seg grunnet psykiske lidelser eller –plager og det finnes flere forklaringer på utviklingen. En forklaring er at arbeidsmarkedet ikke nødvendigvis har blitt mer brutalisert men at det stiller økte krav til kommunikasjon og samhandling, men også høyere krav til produktivitet, effektivitet og omstillingsevne for den enkelte arbeidsgiver (Brage et al. 2012; von Soest og Hyggen 2013). Berg og Thorbjørnsrud (2009) fremhever at personer med psykiske lidelser kan oppleve spesielt store vansker med å tilpasse seg høyere krav om samhandling. Det er flere forklaringer på den økende trenden i psykiske lidelser og –plager⁴⁶ blant unge. En forklaring er at arbeidsmarkedet ikke nødvendigvis har blitt mer brutalisert men at det stilles økte krav til samhandling, mestring av mellommenneskelige forhold og omstillingsevne (Brage og Thune 2009). En annen forklaring er at Norge har en noe mer liberal diagnostiseringspraksis enn andre OECD land (Hippe og Berge 2013: 94). von Soest og Hyggen peker også på et sett andre forklaringer som f.eks. Beck sin teori om økt individualisering hvor tradisjonelle roller og forventninger har blitt svekket og gitt unge mer valgfrihet på den ene siden, men økt presset på den enkelte og bidratt til en oppfatning av nederlag som et personlig anliggende på den andre siden. Den økende trenden kan også forklares av økte utdanningsambisjoner, høyere antall samlivsbrudd som kan ha implikasjoner for barns psykiske helse, mer sosial isolasjon grunnet endringer i medie- og kommunikasjon (med utbredelse av PC og spillkonsoller), og problemer relatert til rusmiddelbruk, vekt og fysisk aktivitet (2013:

---

⁴⁵ Det bør også bli tatt i betraktning at en del har medfødte helseproblemer som psykisk utviklingshemning, kromosomavvik og misdannelser som fører til uførepensjon fra tidlig alder (Brage og Thune 2015).

⁴⁶ von Soest og Hyggen beskriver psykiske lidelser ut fra definerte psykiske lidelser i diagnosesystemet, mens psykiske plager viser til problemer som er «plagsomme og reduserer livskvaliteten og funksjonsnivået, men som ikke nødvendigvis er tilstrekkelig til å stille en diagnose» (2013: 89).

101-105). Bjørnstad (2006) forklarer at økt sykefravær ikke nødvendigvis tyder på mer utstøting i arbeidsmarkedet. Det kan indikere et mer inkluderende arbeidsmarked siden en omfattende sykefraværsordning tillater yrkesdeltakelse blant personer som ikke tidligere hadde mulighet til å delta. De presenterte forklaringene er ikke nødvendigvis konkurrerende, de kan være komplementære og indikere at den generelle økningen i risiko for å være NEET skyldes et komplekst samspill av flere faktorer.

De empiriske resultatene viser at økningen i risiko for å være NEET har vært sterkest blant 35-åringer, i tillegg viser de deskriptive analysene at 35-åringer generelt sett har hatt den høyeste andelen i full uførepensjon og omfattende helserelatert fravær (se tabell 5.1). Alderseffekten kan trolig skyldes at kvalifisering til full uførepensjon er en tidkrevende prosess, som involverer flere steg i stønadssystemet rettet mot reintegrering i arbeidsmarkedet. På 1990-tallet var en respons på økende uførepensjonering innstramming i form av krav om forsøkt attføring før innvilgning av uførepensjon (Hippe og Berge 2013: 92).⁴⁷ En viktig del av forklaringen har nok også sitt grunnlag i naturlige årsaker, som at risikoen for helseproblemer stiger med økende alder (Grødem et al. 2014: 35-36).

Helseforskjeller etter sosial bakgrunn

En forklaring på den generelt sterkere økningen i sannsynligheten for å være NEET blant unge voksne med lavere sosial bakgrunn kan trolig være at helse fordeler seg ulikt etter sosial bakgrunn og utdanning. Bambra fremhever at en av de store diskusjonene i epidemiologisk forskning dreier seg om hvorfor det er betydelige helseulikheter i nordiske velferdsstater, til tross for at de er kjennetegnet av å være dekommodifiserende, universelle velferdsstater med komparativt små inntektsforskjeller (2012: 156). Forskning har vist at barn og unge av foreldre med lav utdanning og svak arbeidsmarkedstilknytning er mer utsatt for utvikling av psykiske helseproblemer (Næss et al. 2007). Det er også et nært forhold mellom utdanning og helse: personer med lav utdanning er mer risikoutsatt for belastningsskader, arbeidsulykker og tunge løft i ubekvemme stillinger sammenlignet med grupper med høy utdanning (Næss et al. 2007: 65). Samtidig er det et tydelig forhold mellom utdanning og uførepensjon, som Hatland påpeker: «Jo lavere utdanning, jo høyere risiko for å bli uførepensjonist» (2011a: 130). En del av forklaringen er at personer med høyere utdanning havner i næringer og yrker med lavere risiko for uførepensjon, og at lavt utdannede ofte får lite fleksible jobber som forutsetter god fysisk og psykisk

---

⁴⁷ Attføring har i nyere tid blitt erstattet av arbeidsavklaringspenger (AAP) som er enda mer aktiviseringsorientert, med hovedregel for varighet på fire år, i enkelte tilfeller lenger. Omleggingen skjedde imidlertid i 2010, dermed er ikke dette relevant å inkludere i denne diskusjonen.

helse (Hatland 2011a: 130; Grødem et al. 2014: 75). I et noe eldre studie gjennomført av SSB i 1998 fremgår det at «menn og kvinner med lav utdanning hadde mer enn dobbelt så høy forekomst av betydelige psykiske plager sammenlignet med de med høy utdanning» (Næss et al. 2007: 33). Disse forklaringene kan samlet gi en økt forståelse av de empiriske resultatene, og det er trolig slik at funnene må sees i lys av at unge voksne med ulik sosial bakgrunn har ulikt utdanningsnivå, og utdanning er nært knyttet til helseforskjeller.

Helseforskjeller etter kjønn

De empiriske resultatene viser at den sterkeste økningen for å være NEET har vært blant menn, men det er fremdeles kvinner som har høyest risiko ved utgangen av tidsperioden. Den *avtatte* kjønnsforskjellen kan være et resultat av at kvinner har økt sitt utdanningsnivå relativt til menn, som har gjort at flere kvinner har kommet inn i yrker og næringer der risikoen for helseplager og uførepensjon er lav. Den *vedvarende* kjønnsforskjellen i risiko for å være NEET kan bl.a. sees i lys av at kvinner fremdeles utgjør størsteparten av uførepensjonerte og at kvinneandelen har økt over tid (Hippe og Berge 2013: 93). Hippe og Berge argumenterer for at vedvarende forskjeller i uførepensjonsmønsteret ikke kun kan forklares med «forskjeller i yrke, dobbeltarbeid eller andre forhold, og at man står dermed igjen med forklaringer som ulik verdiorientering og atferd» (ibid.). På en annen side fremhever Blekesaune (2012b) at man ikke vet mye om årsaken til kjønnsforskjeller i uførepensjonsmønster, men at en sentral forklaring er økt kvinnelig yrkesdeltakelse. Økningen i kvinnelig uførepensjon kan dermed bli ansett som en «utilsiktet konsekvens» av økt kvinnelig yrkesaktivitet (Grødem og Strand 2013: 25).

Helseforskjeller etter etnisk bakgrunn

De empiriske resultatene viser at innvandrere fra Asia med Tyrkia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika har jevnt over høyere risiko for å være NEET ved utgangen av tidsperioden sammenlignet med nordmenn ellers (se figur 5.3 og 5.4). Dette kan blant annet bli forklart av at unge voksne innvandrere er overrepresentert som arbeidsledige, i trygdesystemet og i ufaglærte, dårlig betalte jobber (Hippe og Berge 2013: 94; Støren 2013: 49). Den høyere risikoen for NEET blant innvandrere enn nordmenn ellers henger trolig sterkt sammen med at oppgaven tar for seg førstegenerasjonsinnvandrere som kan ha andre problemer enn innvandrere ellers. En årsak til at disse gruppene har høyere risiko for å være NEET sammenlignet med nordmenn ellers, kan være at innvandrere fra Afrika og Asia har en «betydelig økt hyppighet av psykiske plager» sammenlignet med vestlige innvandrere og den norske befolkningen ellers (Næss et al. 2007:

42). Forskjellen i risiko for å være NEET mellom nordmenn og innvandrere, henger sannsynligvis også sammen med at innvandrere står overfor særskilte problemer som kan styrke risiko for helserelevante problemer, som f.eks. «opplevd rasisme, ekskludering, oppbrudd fra tidligere sosiale nettverk, identitetsproblemer og stress knyttet til møte med en ny og ukjent kultur, og manglende sosiokulturell integrasjon» (ibid.).

6.4. Avtagende betydning av sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet?

Det andre forskningsspørsmålet dette studiet har ønsket å besvare er følgende: Har betydningen av sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet for tilknytning til arbeidsmarkedet blant unge voksne avtatt? De empiriske resultatene har i størst grad gitt mulighet til å diskutere endringer over tid i arbeidsmarkedstilknytning etter sosial bakgrunn og kjønn blant nordmenn.

Analysene viser, som tidligere påpekt, at kjønnsforskjeller i arbeidsmarkedstilknytning har minket. Forklaringene fremmet av Leisering og Leibfried og Beck sammenfaller i stor grad med forklaringene utdypet i diskusjonen om nye sosiale risikoer. Leisering og Leibfried poengterer at kombinasjonen av aktiv arbeidsmarkedspolitik, service-yrker for kvinner i offentlig sektor og sosiale ytelser og –tjenester som tilrettelegger for integrering av mødre i arbeidskraften, sørger for at arbeidskarrierer er normen for begge kjønn (1999: 48-50).⁴⁸ Utbygging av velferdsstaten, ekspansjon av utdanningssystemet og styrket karrieremotivasjon blant unge kvinner blir også fremhevet som en viktig del av forklaringen (Leisering og Leibfried 1999: 284; Beck 1992: 111). Siden disse forklaringene har blitt diskutert nærmere i foregående avsnitt, vil dette avsnittet avgrense seg til endring i betydning av sosial bakgrunn.

De empiriske resultatene støtter demokratiseringsteorien sitt argument om at større deler av befolkningen har blitt risikoutsatt. Det er imidlertid ikke slik at vansker i arbeidsmarkedstilknytning rammer alle sosiale grupper likt. Det er i tråd med argumentet om at sosiale risikoer ikke lenger er avgrenset til tradisjonelle risikogrupper, men i større grad enn tidligere også gjelder det tidligere relativt sikre sosiale middelsjiktet (Leisering og Leibfried 1999: 239, 245). Leisering og Leibfried og Beck argumenterer for at det er spesielt arbeidsledighet og fattigdom som har blitt demokratisert. Både arbeidsledighet og økonomisk marginalisert posisjon er inkludert i NEET-målet, men dette målet inkluderer også uførepensjon og helserelevante omfattende fravær. Det er derfor ikke en perfekt overlapp som gjør det mulig å fastslå i hvor grad

---

⁴⁸ Forklaringen baserer seg på Leisering og Leibfried sin inndeling av livsløpspolitikk i ulike velferdsregimer etter velferdsregime-typologien til Esping-Andersen (1990).

demokratisering har skjedd med utgangspunkt i demokratiseringsteoriens rammeverk. Det er derimot tydelig at en mer vanskeligstilt arbeidsmarkedstilknytning har blitt demokratisert, og at trenden har vært sterkere i noen grupper i forhold til andre.

Demokratiseringsteorien sin forklaring på utviklingen overlapper delvis med teorien om nye sosiale risikoer. Det er primært endringer i arbeidsmarkedet som blir fremhevet. Arbeidsmarkedet har blitt kjennetegnet av mer usikkerhet og det er et resultat av økt konkurranse i den globale økonomien, dyptgripende endringer i teknologi og et ideologisk skifte med konsekvenser for utformingen av arbeidsmarkedet. Endringene i arbeidsmarkedet er karakterisert av en omdreining fra stabilitet og sikkerhet mot fleksibilitet, midlertidige arbeidskontrakter og atypiske arbeidsforhold. Det har bidratt til fremveksten av mer usikkerhet, og mindre trygghet og forutsigbarhet (Leisering og Leibfried 1999: 3; Beck 2000: 1-4).⁴⁹

Som tidligere påpekt er det omstridt hvorvidt det norske arbeidsmarkedet har blitt mer brutalisert de siste to tiårene (Hatland og Øverbye 2011). Den norske arbeidslivsmodellen har vært preget av stabilitet, sysselsettingen har vært høy og arbeidsledigheten lav. Det er imidlertid tegn som tyder på konturene av et mer polarisert arbeidsmarked blant unge voksne. Trenden kommer til syne ved at unge voksne med lavere sosial bakgrunn sin arbeidsmarkedsposisjon har blitt svekket mer i forhold til unge voksne med høyere sosial bakgrunn. En viktig forklaring ligger sannsynligvis i eksisterende kunnskap som viser til vedvarende eller økte sosiale ulikheter i utdanningsoppnåelse (Caspersen et al. 2012). De empiriske resultatene indikerer dermed at det norske arbeidsmarkedet føyer seg inn i en trend mot et mer polarisert arbeidsmarked, slik man ser tendenser til i Vest-Europa ellers (Davidsson og Naczyk 2009). Et sentralt kjennetegn ved utviklingen er at segmentet med høy kompetanse er bedre tilpasset arbeidsmarkedet enn segmentet med lav kompetanse (Clasen og Clegg 2011: 5). Det er imidlertid utenfor denne oppgavens rammer å diskutere hvor stor konvergens det har vært mellom det norske arbeidsmarkedet og europeiske arbeidsmarkeder ellers, siden dette krever et komparativt datagrunnlag.

De empiriske resultatene gir ikke indikasjon på avtagende betydning av sosial bakgrunn (Beck 1992: 88; Leisering og Leibfried 1999: 38). Hverken Leisering og Leibfried og Beck argumenterer for at sosial bakgrunn har mistet sin betydning, poenget er at betydningen av tidligere tilskrivende sosiale strukturer ikke har samme kraft som tidligere. Det begrunnes med at utbyg-

---

⁴⁹ Leisering og Leibfried og Beck sine løsninger på utfordringene vestlige velferdsstater står overfor varierer (Leisering og Leibfried 1999: 308-309; Beck 2000).

gingen av velferdsstaten og ekspansjonen av utdanningssystemet har gitt mennesker flere valgmuligheter og –friheter enn før. Denne utviklingen er ledsaget av en individualiseringsprosess, der individet for første gang i historien har blitt den grunnleggende enheten for sosial reproduksjon (Beck og Beck-Gernsheim 2002: xxii). De empiriske dataene gir ikke grunnlag til å si noe om menneskers subjektive tilknytning til sosiale strukturer. Men analysene viser tydelig, i tråd med eksisterende kunnskap i norsk kontekst, at selv om valgmuligheter og –friheter kan ha økt, er fremdeles menneskers livssjanser sterkt knyttet til sosial bakgrunn (Hansen og Wiborg 2010; Caspersen et al. 2012). De empiriske analysene viser at sosial bakgrunn faktisk har blitt *viktigere* for unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning enn tidligere. I denne sammenheng er denne oppgavens hovedbidrag at betydningen av sosial bakgrunn har økt både for risiko for å være NEET, og for sannsynlighet til å være i kjernearbeidskraften. Det fremgår av en generell trend hvor unge voksne med lavere sosial bakgrunn sin posisjon har blitt svekket i forhold til unge voksne med høyere sosial bakgrunn. Det er derfor lite som indikerer at vansker i arbeidsmarkedstilknytning har mistet sin strukturelle tilknytning til sosial bakgrunn, til tross for en overordnet utvikling der unge voksne generelt har blitt mer risikoutsatt. Trenden underbygger Harsløf og Ulmestig sitt poeng om at selv om enkeltpersoner sine valg og handlinger selvklart er viktig, er de kulturelle omstendighetene valgene blir tatt i av stor betydning (2013a: 16). I denne sammenheng kan de kulturelle omstendighetene bli forstått som hvilken sosial bakgrunn man har, og hvilke forutsetninger dette gir.

Demokratiseringsteorien forklarer hvorfor stadig større deler av befolkningen deler risikoene og ikke bare fordelene i avanserte moderne samfunn (Leisering og Leibfried 1999: 240), men teorien gir ikke en forklaring på hvordan sosial bakgrunn kan ha fått *økt* betydning for arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne. En plausibel forklaring er at betydningen av intergenerasjonell videreformidling av human kapital, verdier og aspirasjoner har blitt viktigere i tidsperioden, fordi arbeidsmarkedet har blitt mer kunnskapsintensivt. Denne trenden har vært i favør til barn av bedrestilte familier med bedre forutsetninger for å lykkes i utdanningssystemet. De strukturelle endringene i arbeidsmarkedet kan på denne måten ha styrket forskjellene, eller i det minste forutsetningene, mellom barn av bedrestilte- og svakerestilte familier. Denne forklaringen blir styrket av forskning som viser sosial bakgrunn har blitt viktigere ved sosial ulikhet i utdanningsoppnåelse (Hansen og Wiborg 2010; Caspersen et al. 2012).

Et eksempel på en mekanisme sosial bakgrunn virker gjennom kan illustreres med Gjerustad og Hyggen sitt studie av unge sine ambisjoner og yrkesmessige aspirasjoner i norsk kontekst. De viser at det er nær sammenheng mellom foreldre sin sosioøkonomiske posisjon og barn sine

aspirasjoner. Et generelt trekk er at unge med høyere sosial bakgrunn sikter høyere enn unge med lavere sosial bakgrunn. Studiet deres viser at unge sine aspirasjoner også er realistisk i den forstand de kan brukes til å predikere hvor man ender opp i arbeidsmarkedet som voksen (2013: 78-85).

Som sammenfatning viser disse analysene at til tross for at unge i dag kan stå overfor flere valgmuligheter og –friheter enn tidligere, virker det ikke som samfunnsutviklingen i nyere tid har vært kjennetegnet av avtagende betydning av sosial bakgrunn. Som Harsløf og Ulmestig har poengtert er menneskers valg og handlinger del av bildet, men de politiske, økonomiske og kulturelle omstendighetene valgene tas i er av stor betydning (2013a: 16). De empiriske resultatene indikerer at sosial bakgrunn har blitt viktigere for arbeidsmarkedstilknytning i perioden 1993-2009. En forklaring på dette er at arbeidsmarkedet har blitt mer kunnskapsintensivt, og at sosiale ulikheter i utdanningssystemet er preget av vedvarende eller økte forskjeller (Hansen og Wiborg 2010; Caspersen et al. 2012). For å returnere til Hernes (1973) sitt sitat i oppgavens innledning indikerer studiets empiriske analyser at målet om sjanselighet, der «det ikke skal være noen sammenheng mellom hvor man kommer fra og hvor man ender opp i samfunnspyramiden», ikke har blitt oppnådd. De empiriske resultatene viser at sosial bakgrunn er et viktig strukturelt trekk å ta i betraktning for å forstå unge voksne sin risiko for å være NEET, og deres sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraften.

7. Sammenfatning og forslag til videre forskning

7.1. Sammenfatning

Analysene i denne oppgaven støtter eksisterende kunnskap på mange punkt, men har samtidig bidratt med noen nye funn. Gjennom undersøkelse av unge voksne sin arbeidsmarkedssituasjon over tidsperioden 1993-2009 har oppgaven bidratt til empiri som viser utviklingstrender i unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning over et tidsrom på 16 år. Dette gir et bedre grunnlag for analysering av unge voksne sin arbeidsmarkedssituasjon sammenlignet med tverrsnittsdata for ett år (se tabell 1.1). Trender er ofte også etterspurt fra politisk hold, fordi endringer kan indikere gode eller dårlige utfall av politiske beslutninger (Moisiso et al. 2015). Den norske konteksten oppgaven er avgrenset til, har i tidsperioden 1993-2009 vært kjennetegnet av en stabil og sterk arbeidslivsmoell, høy sysselsetting, lav arbeidsledighet, og omfattende velferdsordninger til tross for innstramninger på enkelte områder. Disse karakteristikene gjør at den norske velferdsstaten kan fremstå paradislignende i et komparativt perspektiv. Det innebærer likevel ikke

at det ikke har vært bekymringsverdige utviklingstrekk som peker på nye utfordringer for den norske velferdsstaten. Oppgavens forskningsspørsmål har i korte trekk vært motivert av teori og forskningslitteratur som tilsier 1) de nordiske velferdsstatene er spesielt kjennetegnet av utviklingstrekk assosiert med fremveksten av nye sosiale risikoer, hvor økte vansker i arbeidsmarkedet blant unge er en sentral karakteristikk, 2) de nordiske velferdsstatene er utfordret av en trend mot mer sosial eksklusjon og sosiale ulikheter, 3) den nordiske modellen sine særtrekk har avtatt i forhold til europeiske velferdsstater ellers, og 4) sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet sin betydning for mennesker sin arbeidsmarkedstilknytning har endret seg. På bakgrunn av dette har jeg ønsket å besvare følgende forskningsspørsmål: Har vansker i arbeidsmarkedet økt blant unge voksne de siste to tiårene? Har sosial bakgrunn, kjønn og etnisitet sin betydning for arbeidsmarkedstilknytning minnet? Oppgavens empiriske resultater har blitt analysert i lys av teorien om nye sosiale risikoer, demokratiseringsteorien og relevant forskning.

Generelt sett viser oppgavens analyser at det er en tendens til at unge voksne i Norge er utsatt for større risiko for sosial eksklusjon enn tidligere. Det gjelder jevnt over på tvers av sosial bakgrunn, kjønn og alder, riktig nok i ulik grad. Fire viktige skiller kommer til syne: unge voksne med lavere sosial bakgrunn har blitt mer risikoutsatt sammenlignet med unge voksne med høyere sosial bakgrunn, menn har blitt mer risikoutsatt for vansker enn kvinner, yngre aldersgrupper har opplevd sterkere nedgang i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraft, mens eldre aldersgrupper har opplevd sterkere økning i risiko for å være NEET, og innvandrere fremstår jevnt over mer sårbar i arbeidsmarkedet sammenlignet med nordmenn. Analysene faller sammen med forskningslitteratur som viser hvordan den norske velferdsstaten er utfordret av en trend mot mer sosial eksklusjon og sosiale ulikheter (Kuhnle og Kildal 2011: 36; Fritzell et al. 2012; Kvist et al. 2012b; Fløtten et al. 2014: 15; Dølvik et al. 2014: 158). Denne utviklingen er bekymringsverdig og trenden strider mot den norske universelle velferdsstaten sitt inkluderende kjennetegn.⁵⁰

Oppgavens empiriske analyser kan sees i sammenheng med debatten om utenforskapet som er en sentral velferdspolitisk diskusjon i Norge. Grunnlaget for denne debatten er at selv om mange er sosialt inkludert gjennom en stabil tilknytning til arbeidslivet er det samtidig mange som havner utenfor, og det hevdes at utenforskapet kan sees som et uttrykk for at arbeidsmarkedet har vansker med integrering (Hippe og Berge 2013: 71). I debatten om utenforskapet

---

⁵⁰ Dette poenget kan bli sett i sammenheng med konklusjonen i Fritzell et al. sitt studie (2012: 182), hvor det blir argumentert for at fattigdomsrisikoen blant unge voksne og innvandrere passer dårlig overens med den universelle nordiske modellens karakteristikk.

opereres det ofte med tall på opp mot 700 000-800 000 i arbeidsdyktig alder som ikke er integrert i arbeidsmarkedet og som mottar sosiale ytelser (Fløtten et al. 2011: 7).⁵¹ Selv om nærmere granskninger av tallmaterialet, gjennomført av Fløtten et al. (2011), modererer tallene noe, viser likevel undersøkelsen at det er omkring 216 000 som er arbeidsledig og/eller mottar stønad en midlertidig periode med sikte på tilbakevending i arbeid, og 410 000 som kun mottar stønad og trolig ikke vil bli integrert i arbeidslivet. Til tross for at størsteparten av sistnevnte gruppe er 55 år eller eldre, er det også en del yngre og en vekst i unge uførepensjonerte blir presentert som en viktig, bekymringsverdig arbeids-, velferds- og utdanningspolitisk utfordring (ibid.: 10-11).

Oppmerksomhet rundt personer som faller utenfor har i nyere tid kommet til uttrykk i det nye norske ordet «å nave», som viser til personer som (tilsynelatende) velger å leve på trygd (Hammer og Hyggen 2013b: 226). Hammer og Hyggen har argumentert for at dette ordet passer godt inn i en diskusjon med et sterkt moralsk innslag som omfatter dårlige holdninger og svak arbeidsmoral blant unge voksne. Diskusjonen grunner i en frykt for at det norske sosiale sikkerhetsnett skal bli utnyttet av personer med avvikende holdninger og svak arbeidsmoral og at dette vil bli en belastning for den norske velferdsstaten (ibid.: 226-227). En underliggende dimensjon ved dette synspunktet er dets forankring i økonomisk atferdsteori som tilsier at mennesker avveier økonomiske fordeler og ulemper av arbeid og trygd, og hvis man ikke ønsker arbeid velger man trygd. Dette forutsetter et reelt valg mellom arbeid og trygd som ikke nødvendigvis alltid er tilfelle. Det forutsetter også at økonomisk motivasjon er grunnleggende for menneskers valg og handlinger, mens sosiale og moralske normer blir nedvurdert (ibid.; Hatland 2011e: 181; se også Murray 1984; Esser 2012: 49). Det er imidlertid få tegn til svak arbeidsmoral i den norske befolkningen. Et komparativt studie som tok for seg holdninger til arbeid i Europa viste at Norge skilte seg ut ved at 82 prosent sa seg enig i påstanden «*Work is a duty towards society*» (Halvorsen 2012: 189). Det indikerer at selv om den velferdspolitiske debatten om sjenerøse velferdsordninger sin attraksjon og pasifiserende innvirkning fremdeles har fotfeste i Norge (se avsnitt 2.2.2), er det lite som tyder på at mange velger trygd fremfor arbeid.

Den økte risikoen for sosial eksklusjon blant unge voksne har blitt sett i lys av flere utviklingstrekk som tyder på at trenden skyldes utstøttingsmekanismer i arbeidslivet. Gjennomgangen av det norske arbeidslivet fra 1990 og fremover har vist at arbeidsmarkedet ikke har blitt betydelig mer fleksibilisert eller deregulert i tidsperioden 1993-2009. Dermed er det ikke nødvendigvis

---

⁵¹ En stor del av debatten går på måling (f.eks. problemer knyttet til dobbelttelling og differansen mellom midlertidig og varig utenforskap). Se Fløtten et al. (2011) for en detaljert gjennomgang.

slik at utviklingen skyldes et mer brutalisert arbeidsmarked. De empiriske analysene har også vist at risikoen for å falle utenfor ikke nødvendigvis er konsistent med konjunkturer (se figur 5.1). Det norske arbeidsmarkedet er imidlertid et av OECD-området mest kunnskapsintensiverte arbeidsmarkeder og det få jobber for ufaglært arbeidskraft (OECD 2008; Hippe og Berge 2013; Harsløf et al. 2013: 30-31). En viktig del av forklaringen på trenden kan ligge i helserelevante problemer relatert til arbeidsmarkedets økte krav om formell kompetanse, produktivitet, effektivitet, samhandling og omstillingsevne for den enkelte arbeidstaker. Dette kan gjøre det vanskeligere for en del unge, spesielt unge med psykiske vansker, å komme inn i arbeid og stå i arbeid over lengre tid (Berg og Thorbjørnsrud 2009; Brage og Thune 2009; von Soest og Hyggen 2013; Harsløf et al. 2013). En slik forklaring kan underbygges av eksisterende kunnskap som viser at uførepensjon og sykefravær grunnet psykiske helseproblemer blant unge voksne har blitt mer utbredt de siste to tiårene (Brage og Thune 2009; Brage et al. 2012). Man kan også ta med i betraktning at en delforklaring kan ligge i at Norge har en mer liberal diagnostiseringspraksis sammenlignet med en del andre OECD land (Hippe og Berge 2013). Det er med andre ord ingen enkeltstående forklaring på økningen i psykiske helseproblemer blant unge voksne, og utviklingen skyldes trolig et samspill av flere årsaksforklaringer.

Samtidig som dette studiet har tatt for seg endringer i unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning, har også endringer i velferdsordninger blitt tatt i betraktning for å undersøke hvorvidt konsekvensene av å ikke være fullt integrert i kjernearbeidskraften har endret seg. Gjennomgangen av endringer i velferdsordningers adgangskriterier, stønadsnivå og varighet tyder på at følgene av å ikke være integrert i kjernearbeidskraften har endret seg de siste to tiårene (se avsnitt 2.2.2 og 3.5). På dette området virker det som utviklingen i den norske velferdsstaten faller sammen med utviklingen i andre nordiske velferdsstater (jf. Møller 2013). I et policyperspektiv kan større vansker med integrering i arbeidsmarkedet være problematisk fordi enkelte velferdsordninger er basert på tidligere arbeidserfaring. Unge voksne med ustabil arbeidsmarkedstilknytning kan derfor oppleve problemer med adgangskriterier til velferdsordninger. Et konkret eksempel er at arbeidsledighetsstønnen sine adgangskriterier har blitt strammet inn og varigheten har blitt kortere de siste to tiårene. Denne utviklingen har gjort det vanskeligere for unge å motta dagpenger (Lorentzen et al. 2014). De som ikke oppfyller krav for arbeidsledighetsstønad har rett på sosialhjelp. Forskning har imidlertid vist at sosialhjelpsmottakeres inntektsutvikling ikke har økt i takt med den generelle inntektsutviklingen i tidsperioden 2001-2008 (Harsløf og Malmberg-Heimonen 2013: 33). Noe som tyder på at det er kommet nye krav og forhold for personer som ikke er integrert i kjernearbeidskraften.

Kunnskapsintensivering av arbeidsmarkedet tyder på at høyt utdannede er bedre tilpasset arbeidsmarkedets økte etterspørsel etter formell kompetanse enn lavt utdannede. Denne trenden spiller en nøkkelrolle i forklaringen på de empiriske resultatene som viser at unge voksne med høyere sosial bakgrunn ikke har opplevd en like sterk trend mot økte vansker, sammenlignet med unge voksne med lavere sosial bakgrunn.⁵² En plausibel forklaring er at sosial ulikhet i høyere utdanning har vært stabil eller økende samtidig som arbeidsmarkedet har blitt mer kunnskapsintensivert. Dette kan ha ført til fremveksten av et mer polarisert arbeidsmarked hvor unge voksne med høyere sosial bakgrunn har bedre forutsetninger for å bli integrert enn unge voksne med lavere sosial bakgrunn. I sin tur kan det være et uttrykk for at vi står overfor et økende skille mellom de som er «inne i varmen» og de som står «ute i kulden» i det norske arbeidsmarkedet (Kuhnle og Kildal 2011: 36).

Som Hernes (1973) har påpekt er et veiledende prinsipp at det ikke skal være sammenheng mellom hvor man kommer fra og hvor man ender opp. Men denne oppgavens empiriske analyser viser at det fremdeles er tydelige forskjeller i arbeidsmarkedstilknytning blant unge voksne etter sosial bakgrunn, og at dette skillet har økt de siste to tiårene. Dette bekreftes av tidligere forskning på feltet som viser vedvarende eller økte sosiale forskjeller i livssjanser etter sosial bakgrunn i den norske velferdsstaten (Lorentzen og Nielsen 2008; Hansen og Wiborg 2010; Wiborg og Møberg 2010; Caspersen et al. 2012). Hittil har det vært forsket på betydningen av sosial bakgrunn for mottakelse av velferdsytelser, utdanningsoppnåelse og arbeidsmarkedsposisjoner i norsk kontekst. Men det har blitt viet mindre oppmerksomhet til betydningen sosial bakgrunn kan ha for utvikling av risiko for å være NEET belyst med registerdata, lineær sannsynlighetsmodell og et longitudinelt design over lengre tidsrom. I denne sammenheng bidrar derfor dette studiet til å ekspandere kunnskapen om betydningen sosial bakgrunn kan ha for individers livssjanser.

Analysene viser også at kvinners arbeidsmarkedstilknytning er blitt styrket i forhold til menns. Det kan bety at forskjeller mellom kjønn er ferd med å viskes ut, men det var likevel viktige forskjeller tilstede ved utgangen av tidsperioden. Den økende likestillingen kan forklares med kvinners økte utdanningsnivå. Utdanning har ført til at kvinner har styrket sin konkurransekraft på arbeidsmarkedet (se tabell 2.1), og det ser også ut til at kjønnsforskjeller i valg av utdanning er i ferd med å bli redusert. Disse endringene er primært drevet frem av at kvinner oftere enn

---

⁵² Som vist har fire sosiale typer sin arbeidsmarkedssituasjon vært preget av stabilitet: unge voksne kvinner på 25 år med høyere sosial bakgrunn har ikke økt risiko for NEET, unge voksne menn og kvinner på 35 år med høyere sosial bakgrunn har ikke opplevd nedgang i sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraften, og alenemødre sin situasjon har i stor grad har vært preget av stabilitet.

før velger utdanninger som tradisjonelt var dominert av menn, slik som medisin, jus, økonomi og realfag. En slik utvikling kan også medføre at kvinner får andre og bedre jobber med lavere risiko for helseproblemer og uførepensjon enn generasjonene før dem fikk. Samtidig skal man ikke se bort fra at kvinners sysselsetting også må forstås i sammenheng med utbyggingen av velferdsstaten og tjenestesektoren. En viktig sosioøkonomisk utvikling de siste tiårene er endringer i familiemønster. I forskningslitteraturen blir aleneforeldre og spesielt alenemødre presentert som en sårbar gruppe. Det er imidlertid klare forskjeller mellom ulike velferdsregimer. Det nordiske velferdsregimet blir fremhevet som best veltilpasset denne utviklingen, noe som kommer empirisk til uttrykk ved at alenemødre ikke utgjør en spesielt mer vanskeligstilt gruppe sammenlignet med norske kvinner ellers. Velferdsstatens sosiale sikkerhetsnett og produksjon av velferdstjenester som støtter opp under full yrkesdeltakelse blant mødre, som f.eks. særnorske økonomiske stønader for enslige forsørgere og et utbredt barnehagetilbud, ser ut til å minske sårbarheten til alenemødre.

Internasjonal migrasjon og globalisering har forandret den norske befolkningen sin sammensetning de siste to tiårene. Endringene har gitt nye utfordringer relatert til arbeidsmarkedsintegrering, spesielt relatert til førstegenerasjonsinnvandrere fra land utenfor EU. Datamaterialet som oppgaven har analysert viser at førstegenerasjonsinnvandrere fra Afrika, Asia med Tyrkia og Sør- og Mellom-Amerika jevnt over er mer risikoutsatt for sosial eksklusjon sammenlignet med nordmenn. Metodologisk sett har det på grunn av relativt store overlapp i konfidensintervaller har det vært vanskelig å utlede trender over tid. Av de empiriske analysene fremgår det imidlertid at det er forskjeller i arbeidsmarkedstilknypning etter etnisk bakgrunn, og innvandrerkvinner har lavere sannsynlighet for å være i kjernearbeidskraften sammenlignet med innvandrer menn. På dette området underbygger studiets empiriske funn tidligere forskning på feltet.

Forskningen som denne masteroppgaven har bidratt med viser at den norske velferdsstaten, i likhet med nordiske og europeiske velferdsstater ellers, er utfordret av sosioøkonomiske endringer som fører til en fremvekst av nye sosiale risikostrukturer. Den norske velferdsstaten har håndtert veksten i alenemødre på en god måte, men fremstår mer utfordret av førstegenerasjonsinnvandrere fra land utenfor EU og den generelle veksten i unge voksne nordmenn som opplever risiko for sosial eksklusjon. På en side er en økte risiko for å havne utenfor arbeidslivet blant unge voksne nordmenn bekymringsverdig fordi sosial og økonomisk integrasjon er nødvendig for å leve et godt og verdig liv. På den andre siden er utviklingen problematisk fordi jo flere som ikke greier å forsørge seg gjennom lønnsarbeid, jo lavere blir skatteinntektsgrunnlaget

fra arbeidskraften og jo høyere blir antallet som vil trenge økonomisk forsørgelse gjennom velferdsordninger. Dersom en slik trend fortsetter og fører til at stadig flere blir stående utenfor arbeidslivet vil det bli en utfordring for den norske velferdsstatens finansielle bærekraft. En bærekraft som allerede i dag står overfor usikkerheter knyttet til fremtidige utgifter grunnet demografiske endringer og fremtidige inntekter fra olje- og gassproduksjon (Cappelen 2011: 100).⁵³ Den generelle veksten i unge voksne nordmenn som opplever vansker i arbeidsmarkedet og økte forskjeller i arbeidsmarkedstilknytning etter sosial bakgrunn er ikke bare bekymringsverdig fra et økonomisk ståsted, men også fra et egalitært og sosialt ståsted.

I forskningsprosjektet NordMod 2030 konkluderte avslutningsrapporten med at det er blitt et økt skille mellom kjernen og periferien på arbeidsmarkedet. Det er blitt mer komplisert å komme seg inn og etablere seg på arbeidsmarkedet. Ungdom, lavt utdannede og innvandrere og den relativt høye andelen unge mottagere av helse relaterte ytelser er grupper som er viktige utfordringer for nordiske velferdsstater i årene fremover (Dølvik et al. 2014: 158-159). Flere i arbeid og færre på trygd er ikke bare viktig for velferdsstatens økonomiske idealer om «samfunnsøkonomisk effektivitet», det er også viktig for velferdsstatens normative idealer om «menneskets verdighet» fordi en fast og trygg tilknytning til arbeidslivet er viktig for sosial integrasjon og livskvalitet.⁵⁴

I sosiologien er sosial integrasjon og eksklusjon sentrale og viktige begreper. Tenkningen som disse begrepene er bygd på, fokuserer ikke bare på samfunnsøkonomisk bærekraft, men framhever også viktigheten av menneskers muligheter til å bli inkludert i arbeidsmarkedet som er et av de mest sentrale sosiale felleskapene i samfunnet. På individnivå handler det om sosial anerkjennelse, menneskelig verdighet og respekt. På samfunnsnivå handler det om å lage et samfunn som evner å utvikle og vedlikeholde trygge sosiale felleskap hvor man kan være deltaker selv om en ikke evner å være i kontinuerlig økonomisk produksjon eller bidra med like mye over hele livsløpet. Dersom den norske velferdsstaten fremdeles skal ha sosial likhet og sosial rettferdighet som veiledende politisk ambisjon, så kan sosiologisk forskning bidra til å identifisere sosiale og økonomiske prosesser som kan styrke og forbedre integrasjonsmulighetene til de fleste i befolkningen. Kunnskap om arbeidsmarkedets integrerende funksjon vil derfor være viktig i årene fremover dersom velferdsstaten skal takle de nye utfordringene. Sosiologien kan

---

⁵³ Ved å følge handlingsregelen vil pensjonssystemet være bærekraftig i tiden fremover, til tross for det fremhever Cappelen at ytterligere tiltak kan være nødvendig for finansiering av velferdsstaten (2011: 100).

⁵⁴ Se Kildal (2012) for en diskusjon om forholdet mellom «samfunnsøkonomisk effektivitet» og «menneskets verdighet» i den velferdspolitiske debatten.

bidra med forskning og kunnskap som er basert på en forståelse av hvordan sentrale samfunnsinstitusjoner kan organiseres på måter som støtter sosiale inkluderingsprosesser og verner om sårbare grupper på måter som minsker sosiale risikoer som kan føre til mer sosial ulikhet og dermed et mindre egalitært og rettferdig samfunn.

7.2. Videre forskning

Dette studiet har bidratt til å besvare spørsmål ved endringer i unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning de siste to tiårene, men studiet har samtidig reist flere spørsmål verdt å forfølge ved videre forskning. Det er spesielt to forskningstilnæringer som kan bidra til økt kunnskap som jeg vil trekke frem, og det er den *komparative* og den *dynamiske* tilnærmingen. Dette studiet har undersøkt unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning ved å benytte årlige SELMA-kategorier. Det har gitt kunnskap om trender i unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning og sosiale ulikheter. Denne kunnskapen er viktig for å forstå hvordan samfunnsmessige utviklingstrekk, slik som kunnskapsintensivering av arbeidsmarkedet, individualiseringsmønstre i familien, økt innvandring og endringer i velferdsordninger har påvirket unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning. Som fremhevet flere ganger tidligere i studiet, fremstår den norske velferdsstaten vellykket i økonomisk og sosial sammenheng i et komparativt perspektiv. Et relevant spørsmål er hvordan den norske velferdsstaten har håndtert nye sosiale risikoer med fokus på unge voksne sin inngang og etablering i arbeidsmarkedet og samtidig håndtering av sosiale ulikheter *sammenlignet* med andre nordiske eller europeiske velferdsstater.

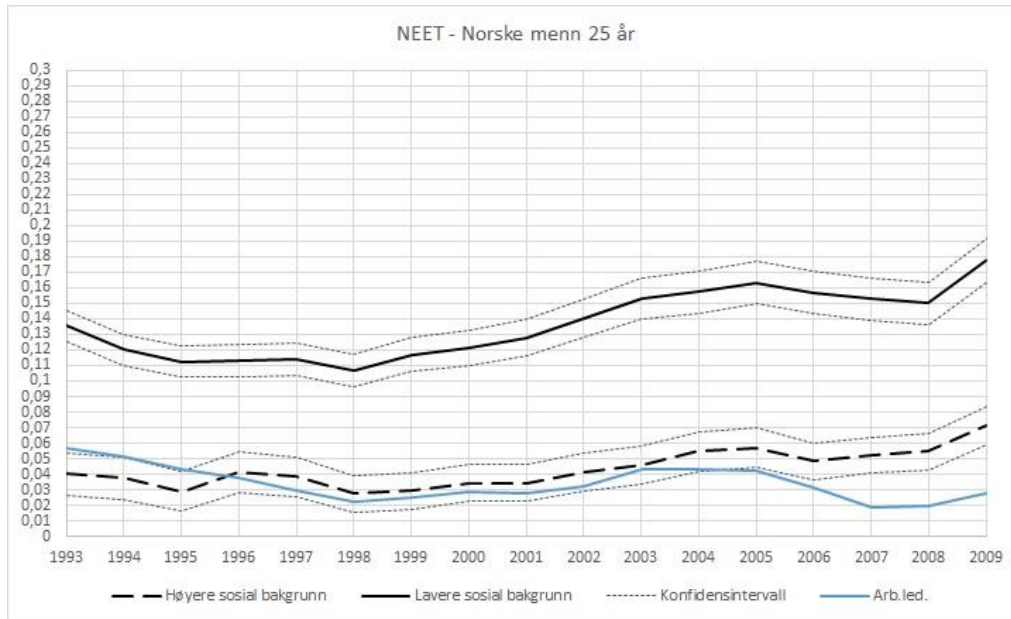
Dølvik et al. (2015) viser hvordan ulike europeiske samfunnsmodeller har håndtert utfordringer knyttet til økonomisk globalisering og industriell omstrukturering på ulike måter. I denne sammenheng kunne et komparativt studie av unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning i ulike land gitt økt kunnskap om likheter og forskjeller mellom situasjonen i den norske velferdsstaten og andre velferdsstater. Dette kan bidra med viktig kunnskap om hvordan ulik arbeidsliv- og velferdspolitikker påvirker arbeidsmarkedets integrerende evne. En annen tilnærming som kan ekspandere kunnskapen om unge voksne sin arbeidsmarkedstilknytning er den *dynamiske* tilnærmingen som kan gi viktig utdypende informasjon om *midlertidige* og *varige* vansker i arbeidsmarkedet. To trekk gjør denne oppgaven sine hovedfunn relevant i et livsløpsperspektiv: 1) Forskning viser at det å være i en vanskeligstilt arbeidsmarkedssituasjon over ett år kan ha betydning for senere arbeidsmarkedstilknytning (Nilsen og Reiso 2011; Bø og Vigran 2014; Hammer og Hyggen 2013b), 2) Grødem et al. (2014: 36) poengterer at å bli uførepensjonert i ung alder kan være et tegn på at man vil være varig utenfor det ordinære arbeidsmarkedet i store

deler av livsløpet. En *dynamisk* tilnærming vil imidlertid gjøre det mulig å følge enkeltpersoner sine livsløp over lengre tidsrom. Dette vil ekspandere kunnskap om hvorvidt, og i så fall hvordan, arbeidsmarkedstilknytning og sosiale ulikheter har endret seg over tid. Gjennom en dynamisk tilnærming kan man få bedre kunnskap om livsfasespesifikke og varige vansker i arbeidsmarkedstilknytning, og i denne sammenheng kan en tilpasset versjon av SELMA-modellen være nyttig (Bäckman et al. 2011).

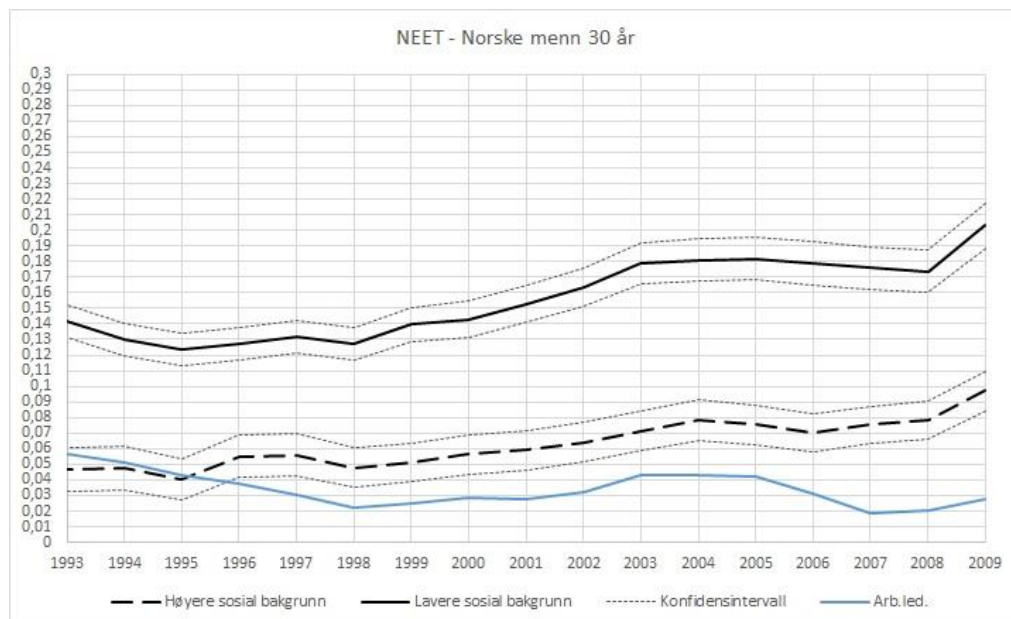
8. Appendiks

Dette appendikset inkluderer alle grafer for alle sosiale grupper (og sosiale typer) som har vært del av oppgavens analyser, men som ikke har blitt inkludert i presentasjonskapittelet av hensyn til plass. Appendikset vil først vise grafer for utvikling i NEET, deretter grafer for utvikling i kjernearbeidskraft.

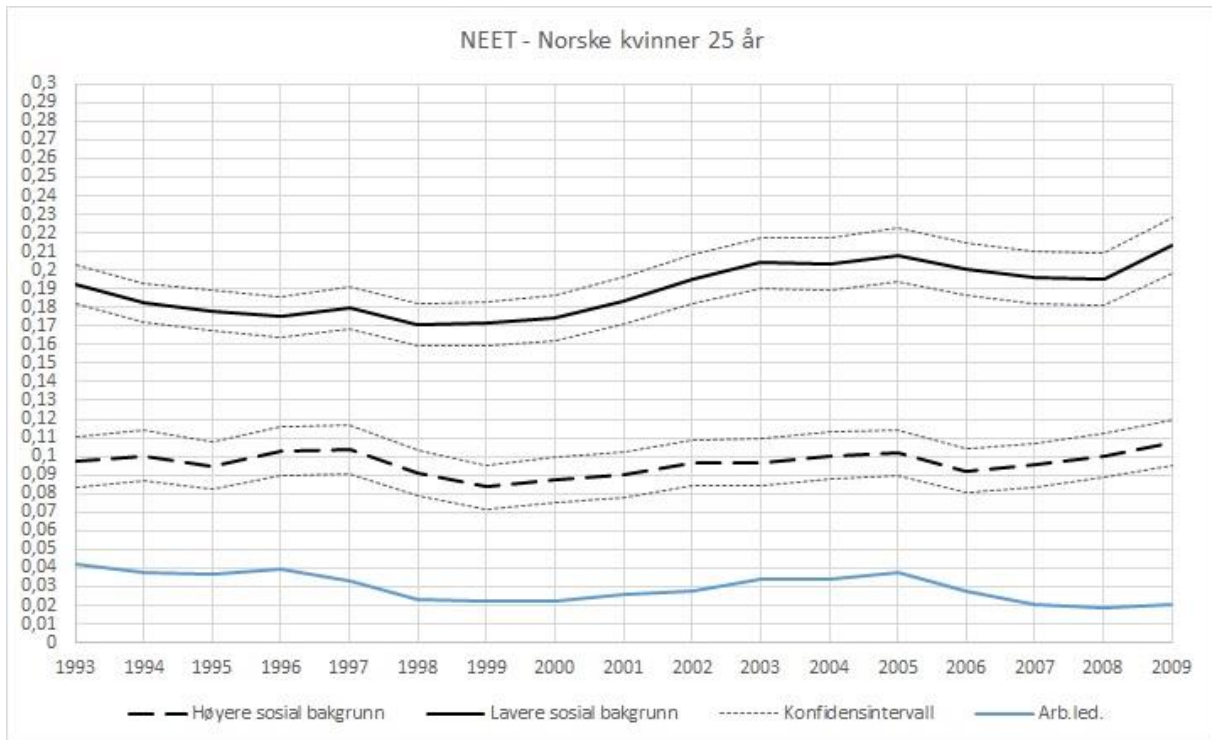
Figur 8.1. – NEET blant norske menn 25 år, 1993-2009

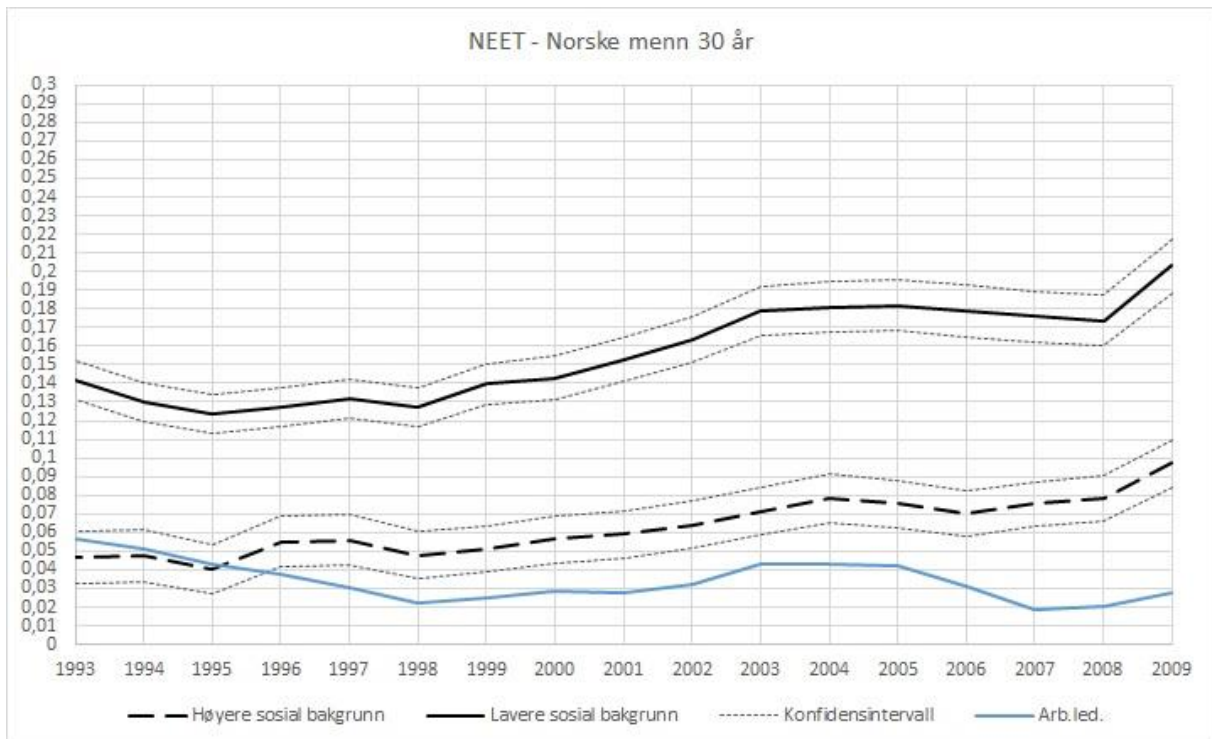
Figur 8.2 – NEET blant norske menn 30 år, 1993-2009

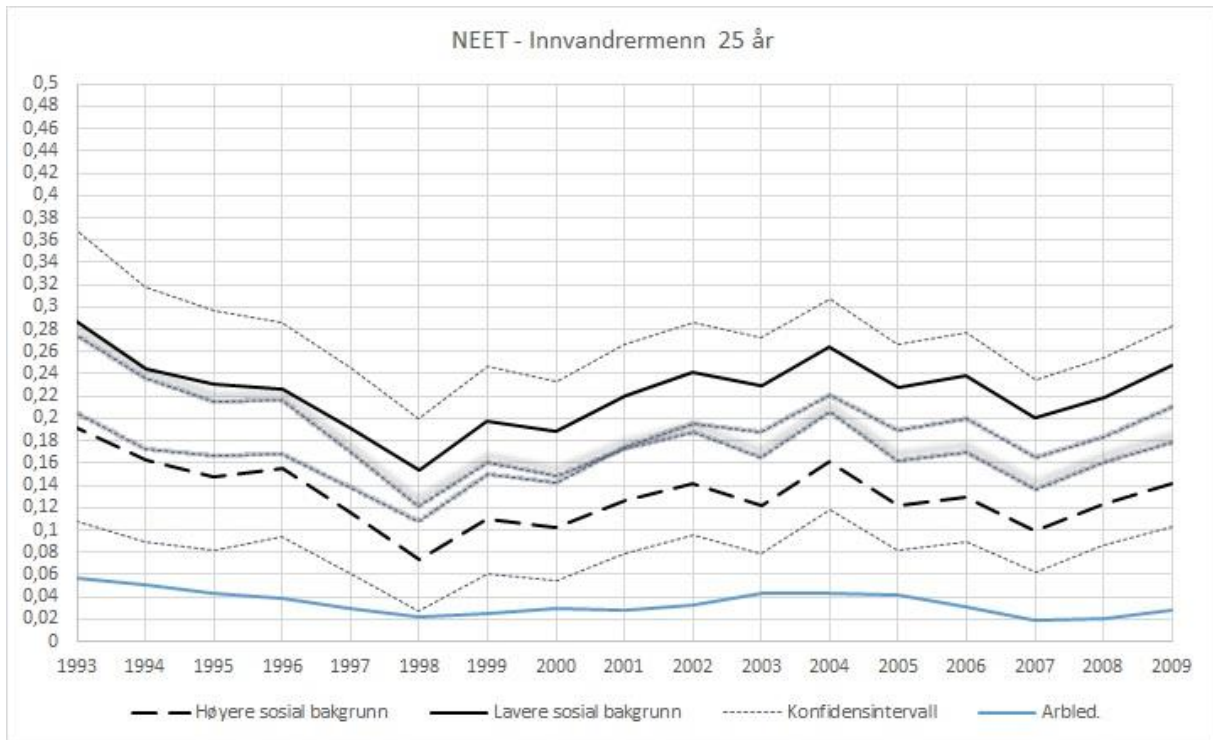
Figur 8.3 – NEET blant norske kvinner 25 år, 1993-2009

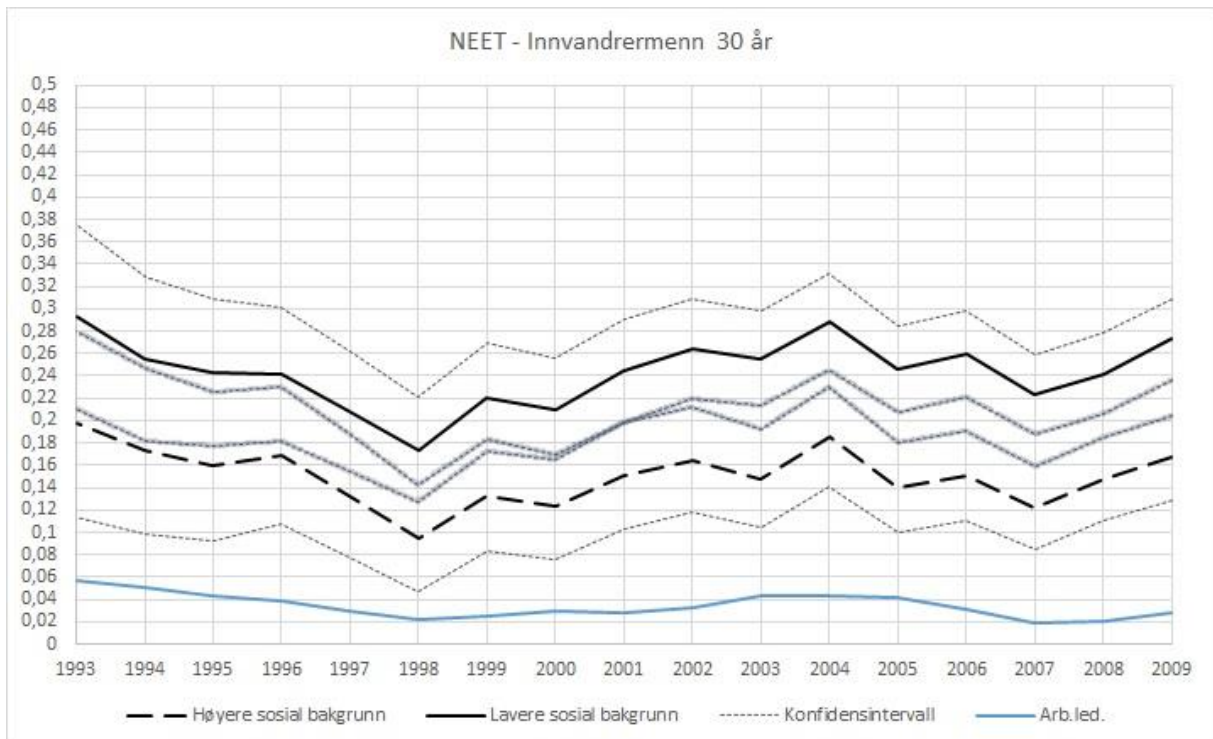
Figur 8.4 – NEET blant norske kvinner 30 år, 1993-2009

Figur 8.5 – NEET blant innvandrer menn 25 år, 1993-2009

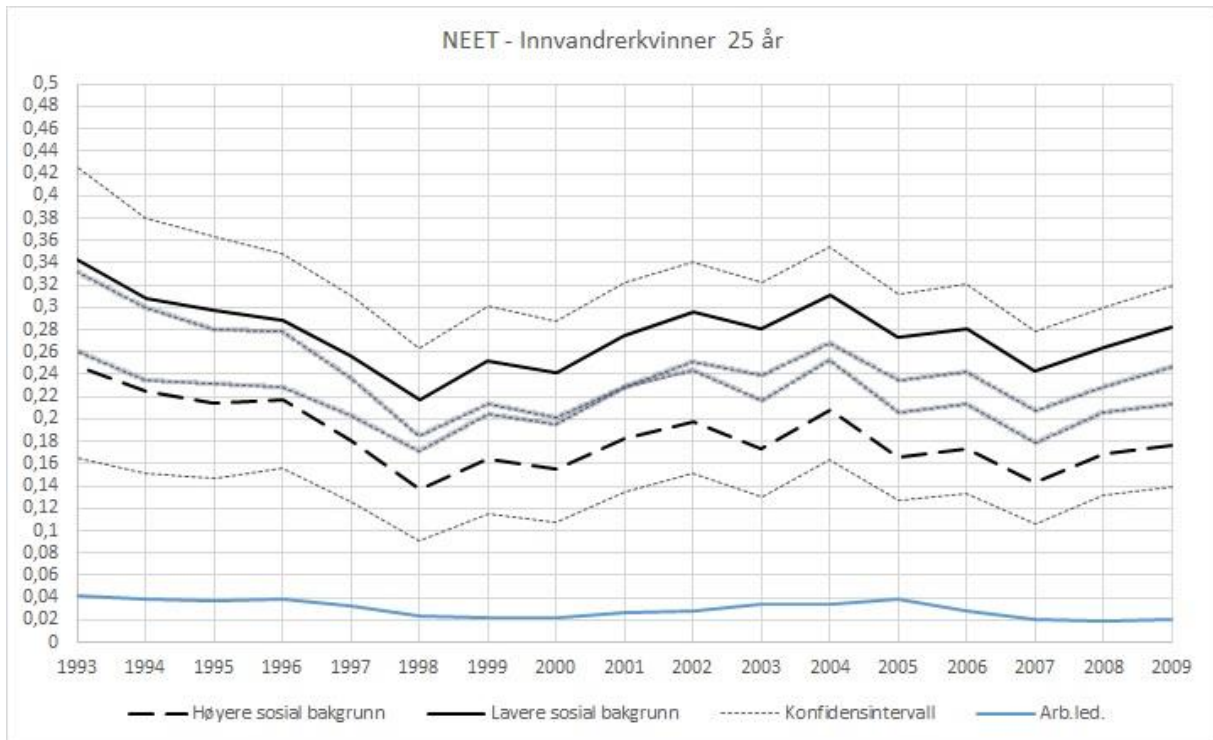

Figur 8.6 – NEET blant innvandrer menn 30 år, 1993-2009

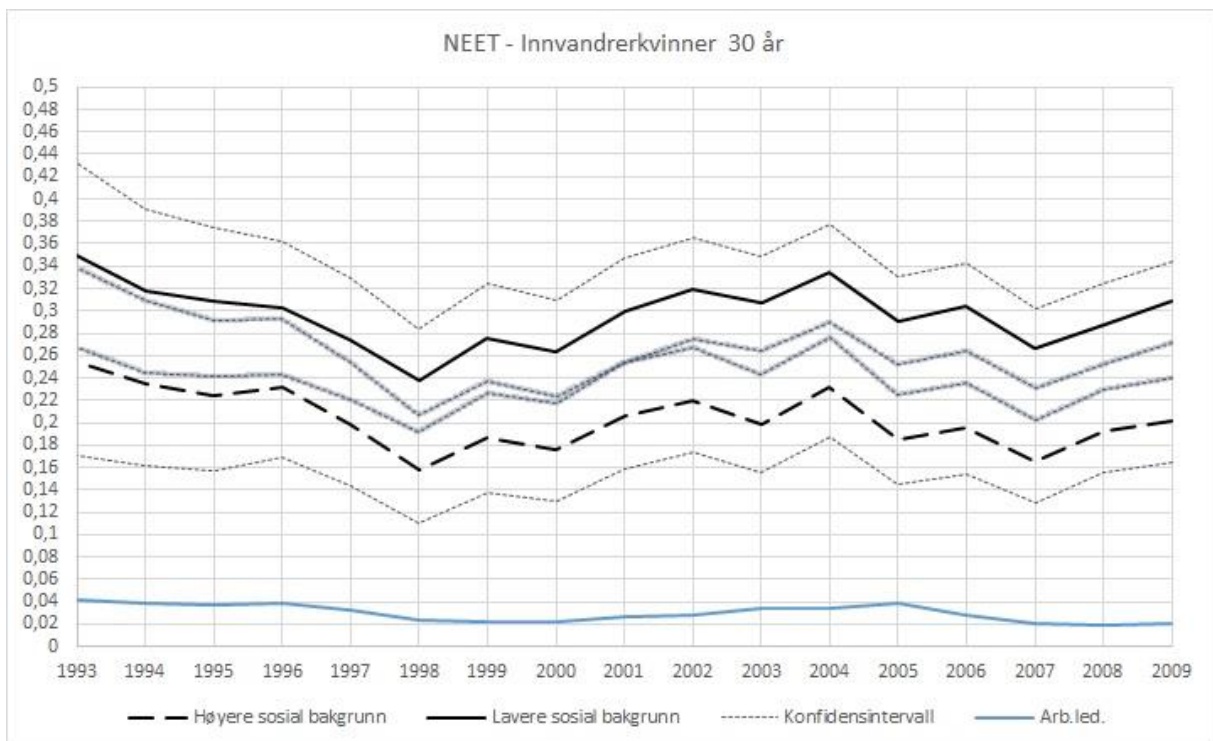

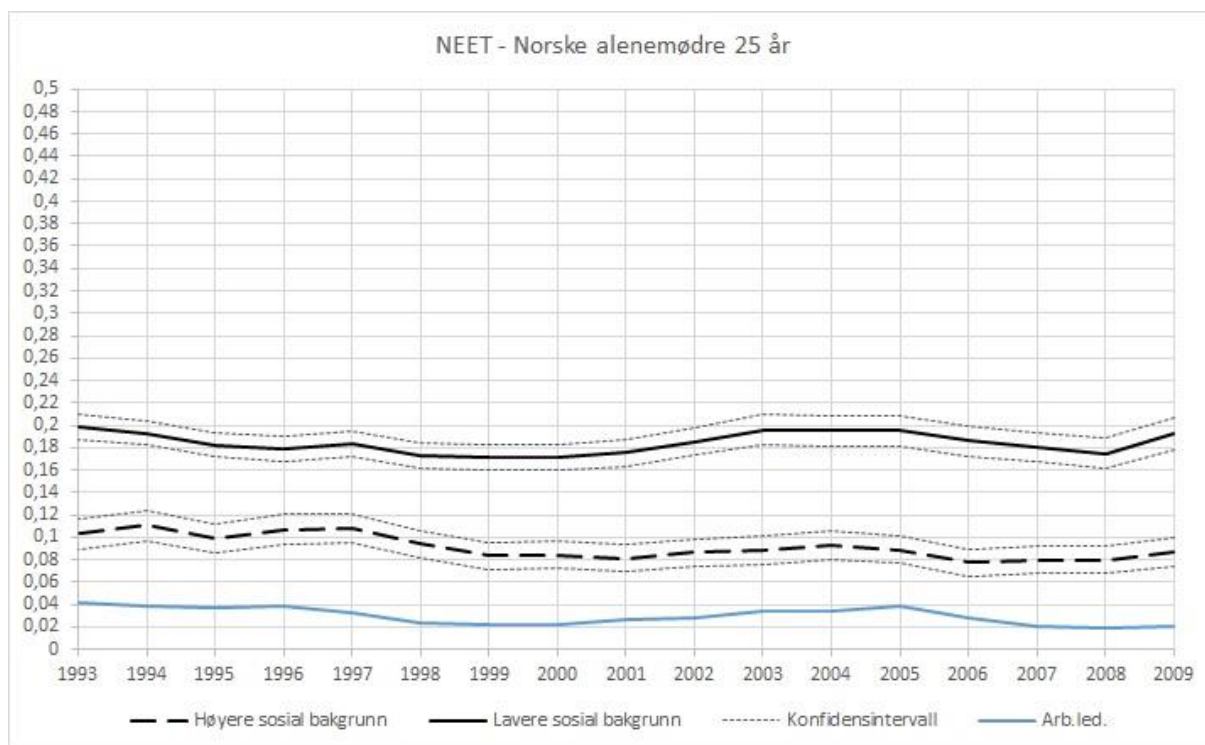
Figur 8.7 – NEET blant innvandrerkvinner 25 år, 1993-2009

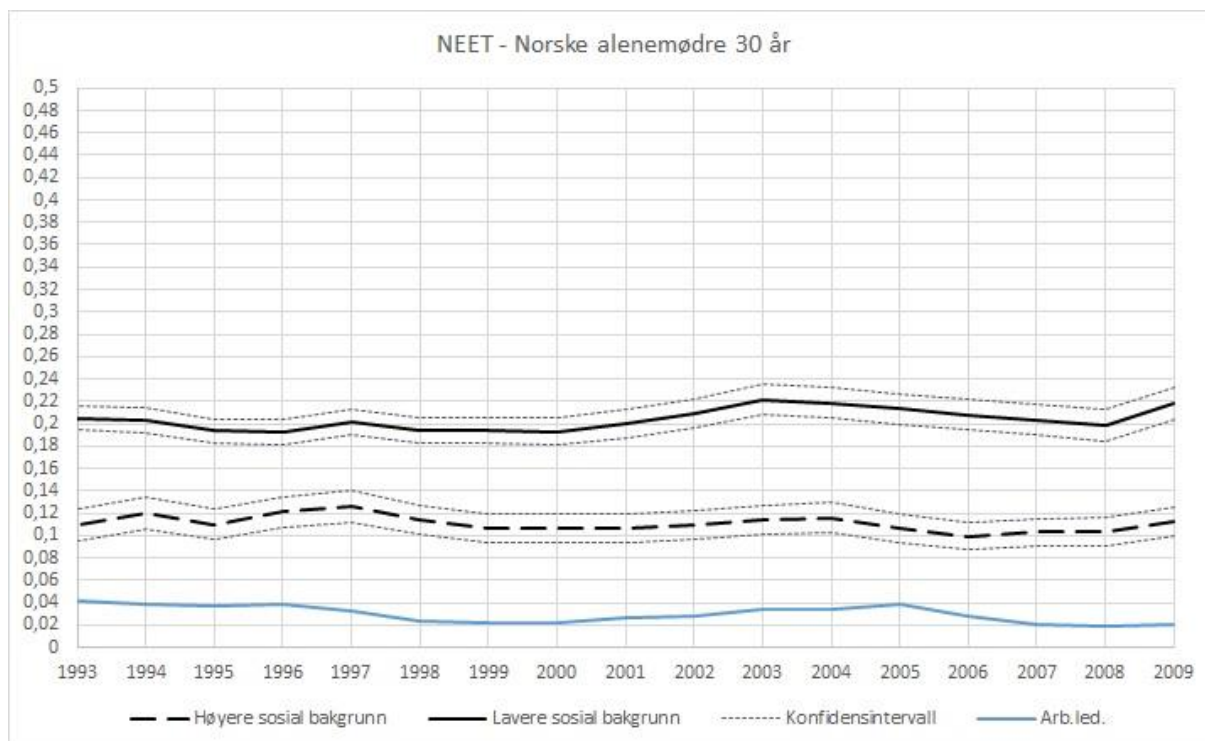
Figur 8.8 – NEET blant innvandrerkvinner 30 år, 1993-2009

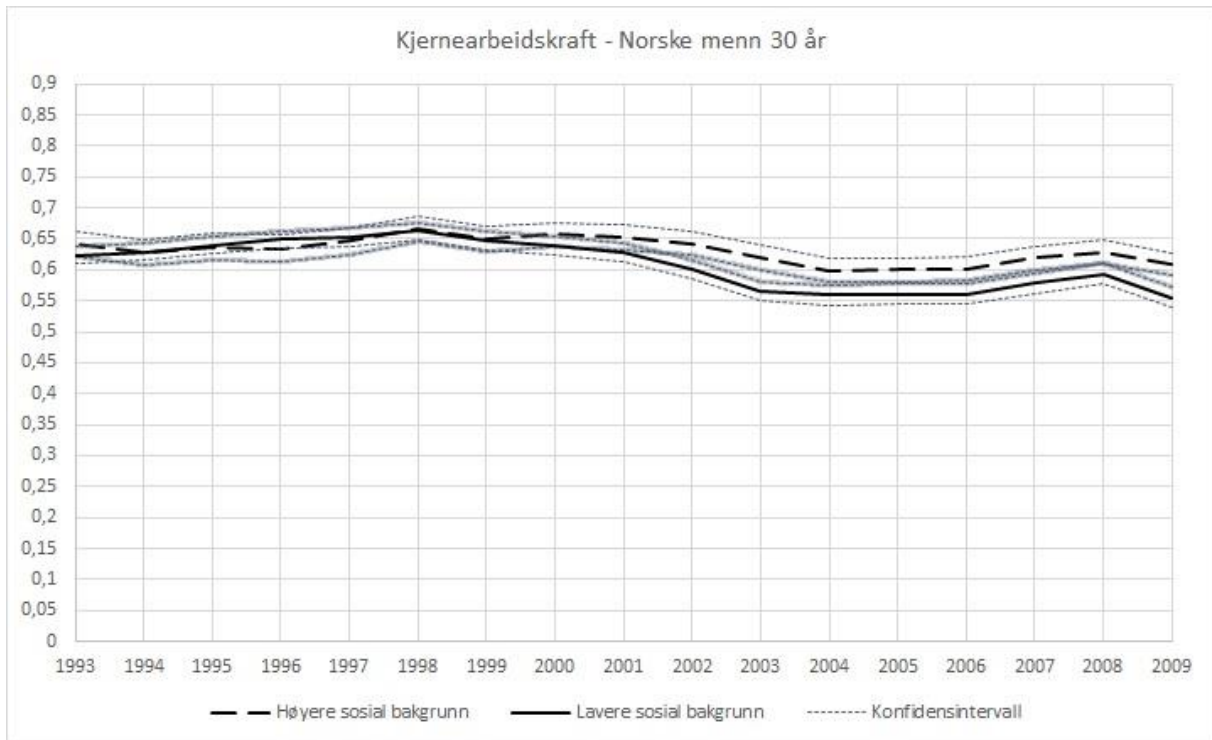
Figur 8.9 – NEET blant norske alenemødre 25 år, 1993-2009

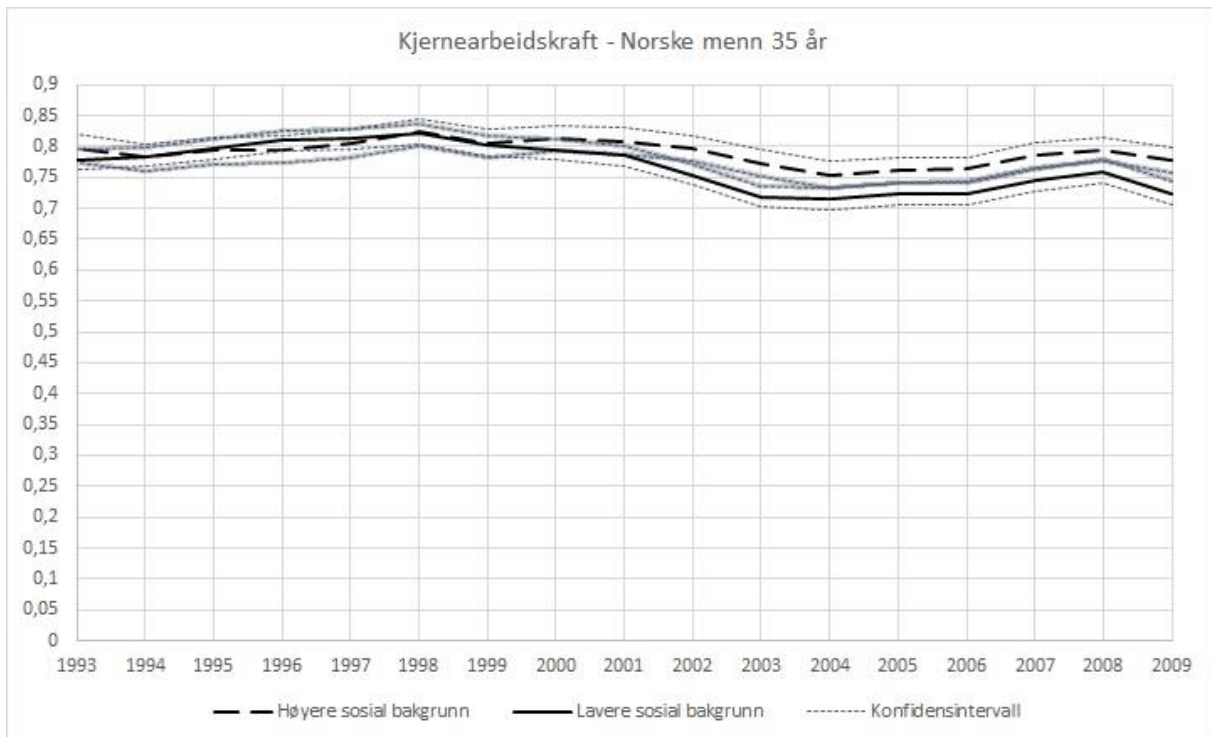
Figur 8.10 – NEET blant norske alenemødre 30 år, 1993-2009

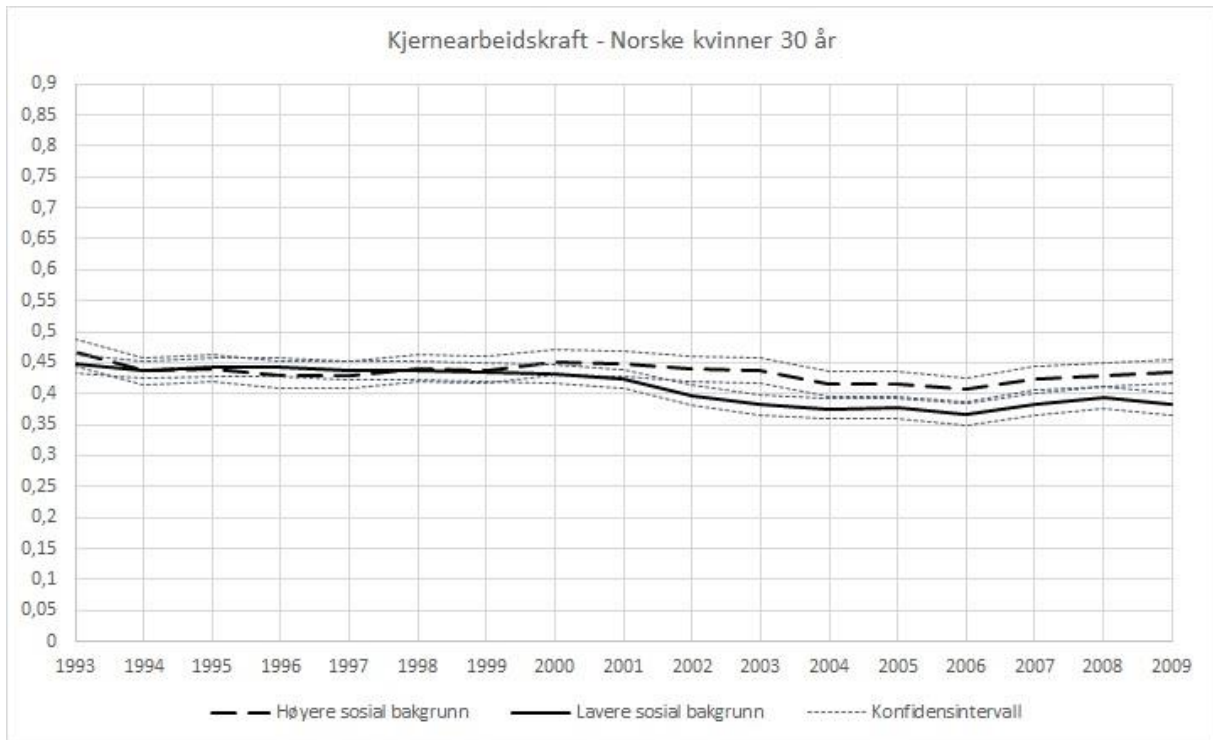
Figur 8.11 – Kjernearbeidskraft blant menn 30 år, 1993-2009

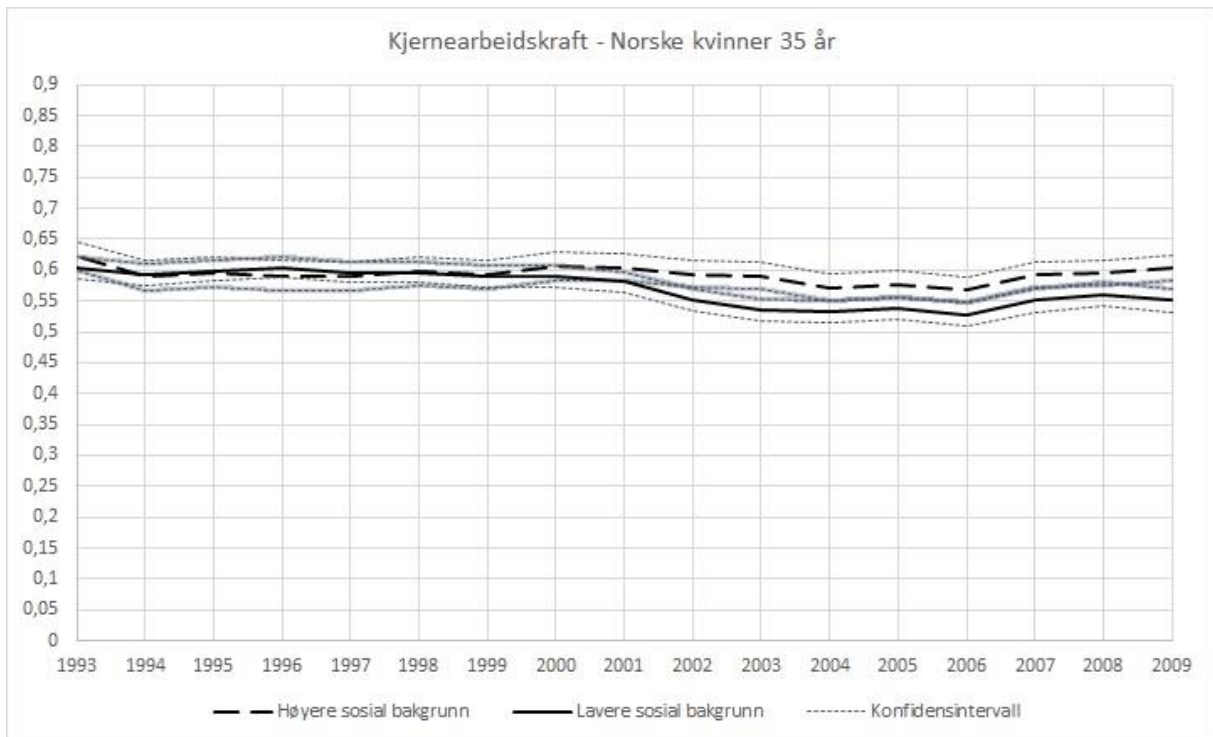
Figur 8.12 – Kjernearbeidskraft blant menn 35 år, 1993-2009

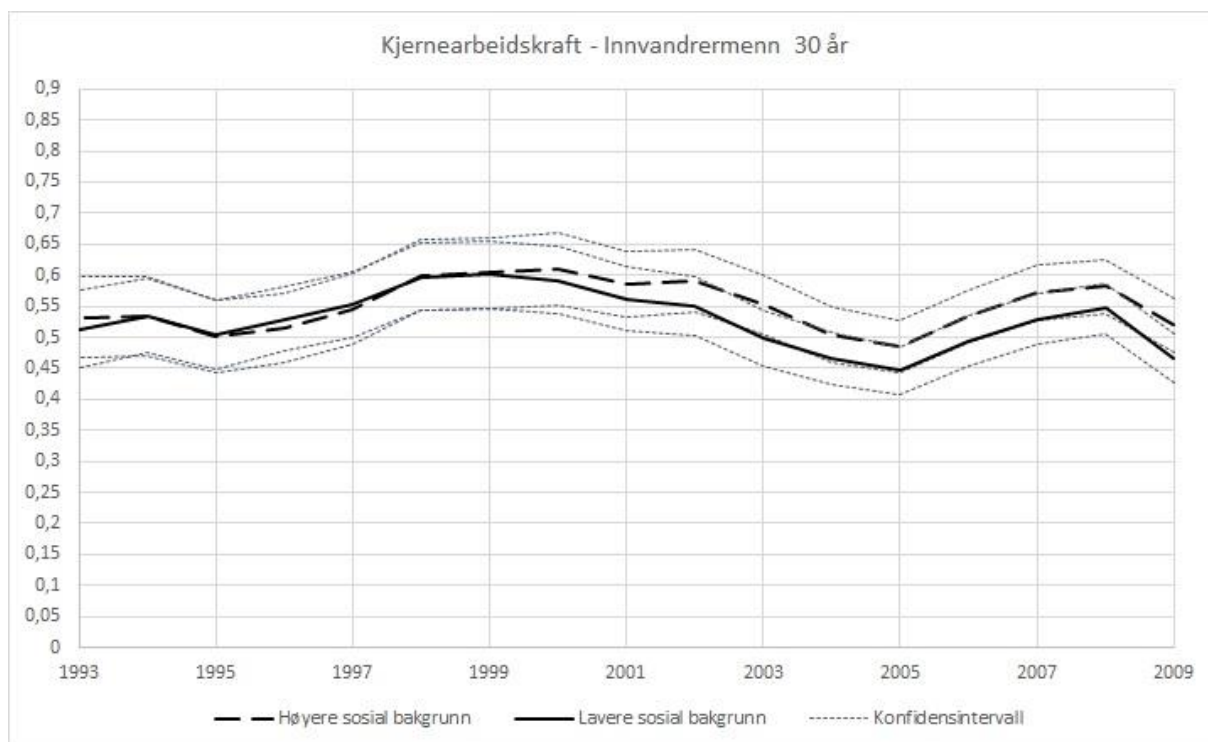
Figur 8.13 – Kjernearbeidskraft blant norske kvinner 30 år, 1993-2009

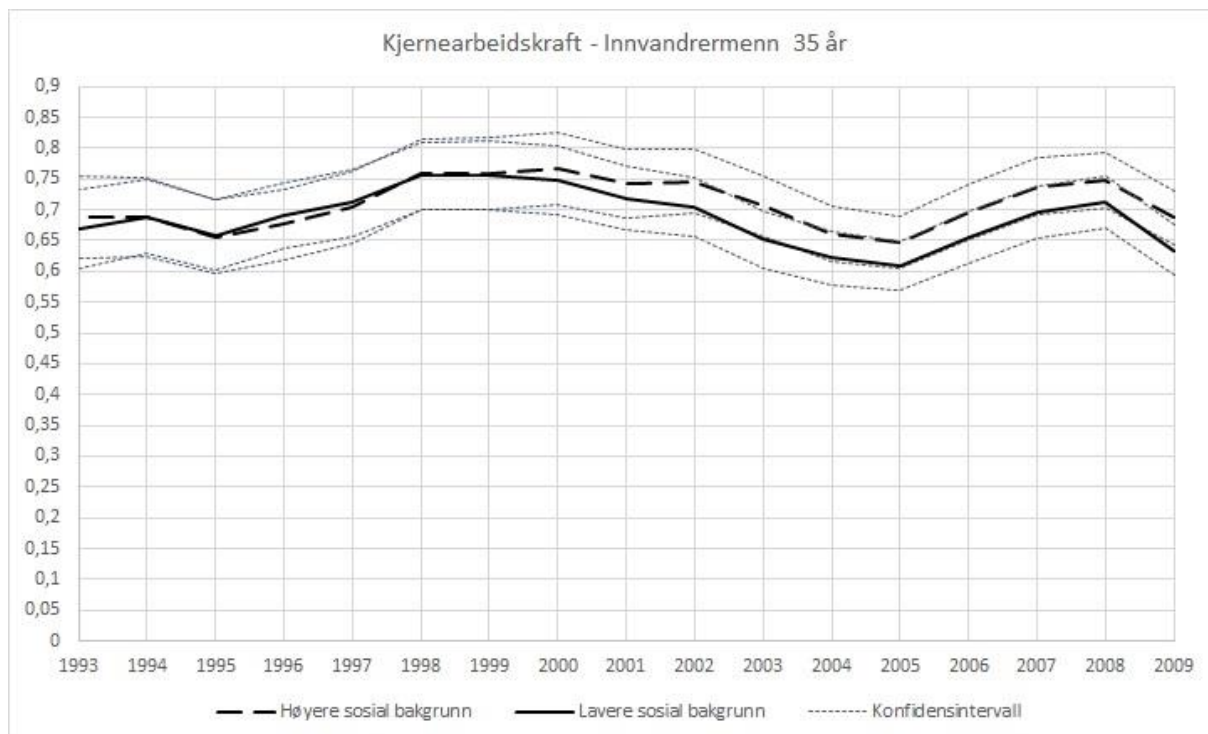
Figur 8.14 – Kjernearbeidskraft blant norske kvinner 35 år, 1993-2009

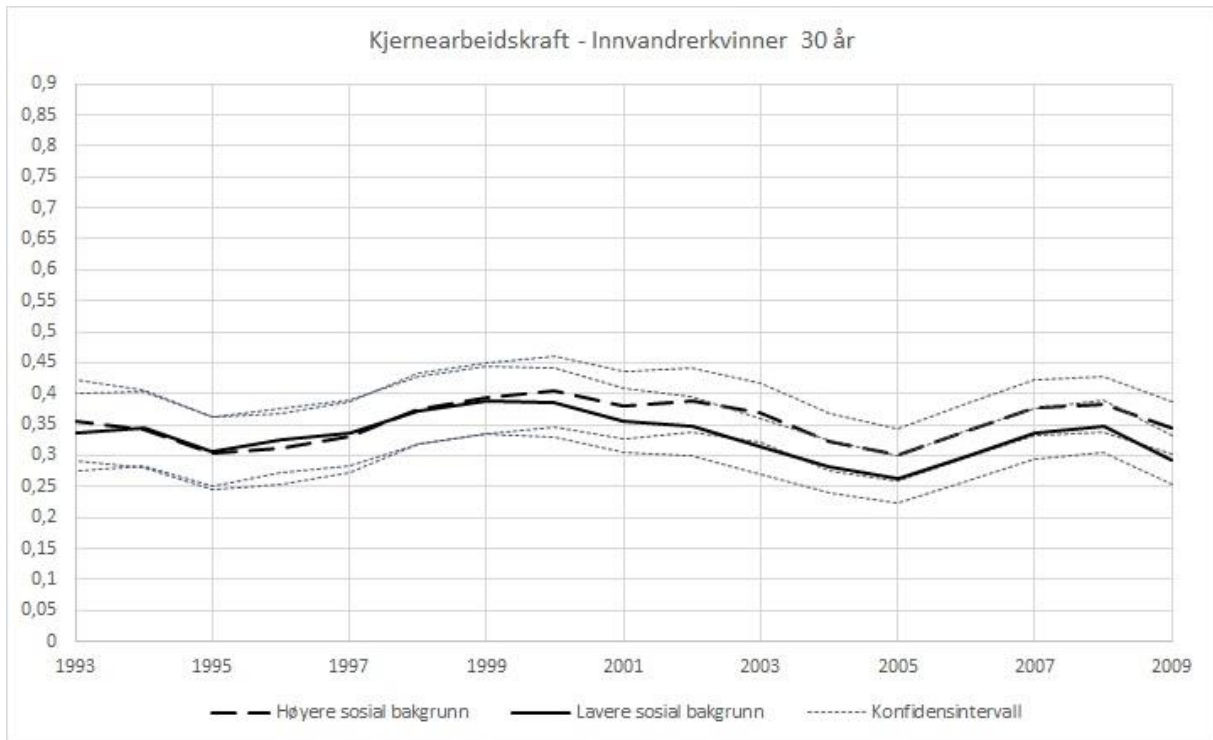
Figur 8.15 – Kjernearbeidskraft blant innvandremenn 30 år, 1993-2009

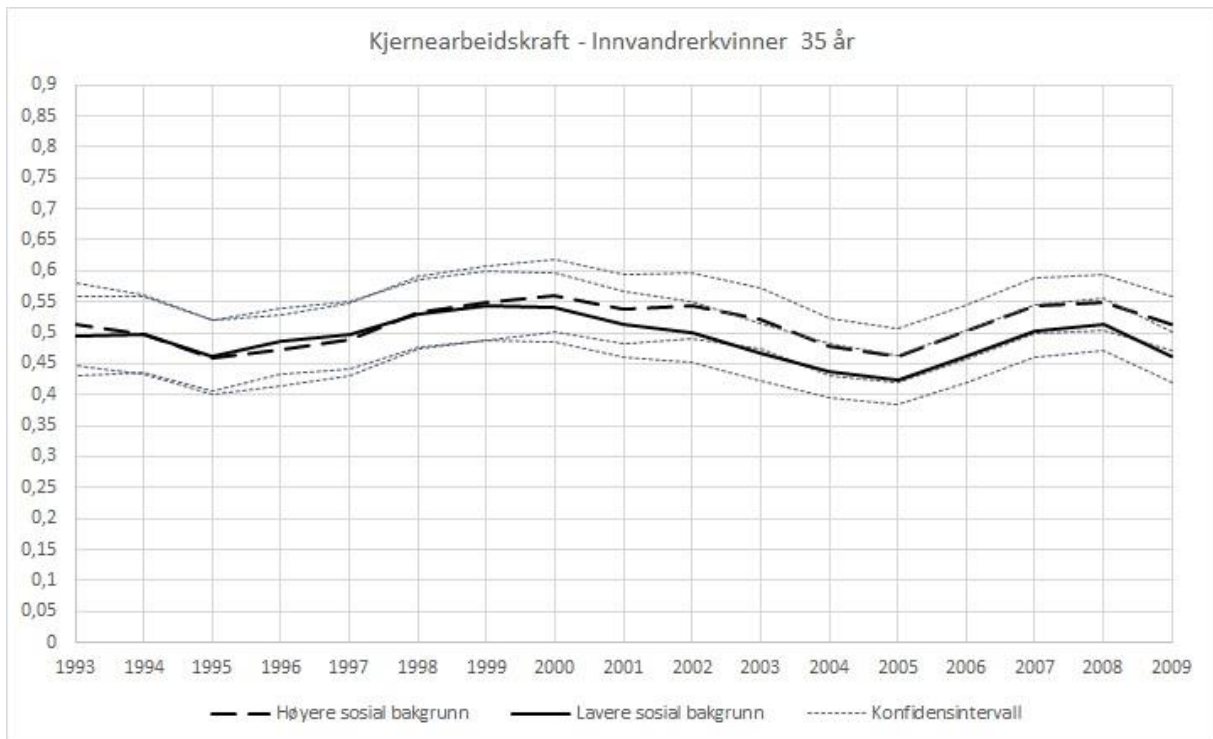
Figur 8.16 – Kjernearbeidskraft blant innvandremenn 35 år, 1993-2009

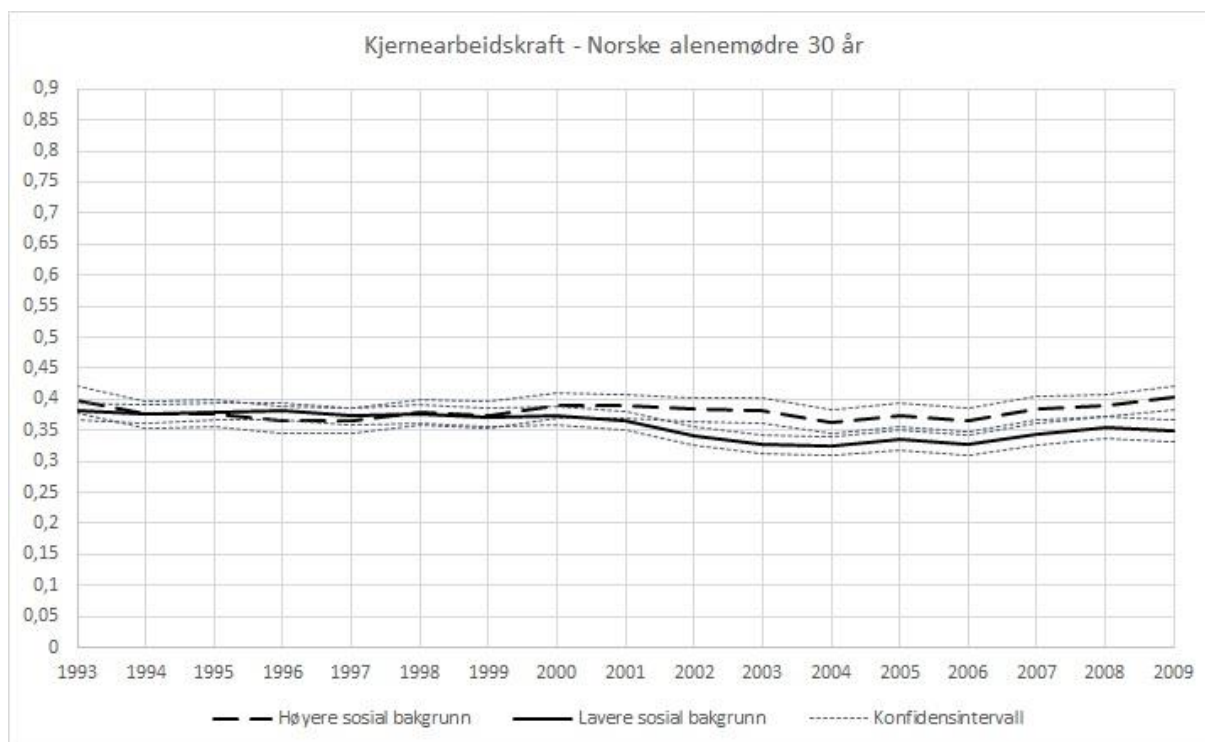
Figur 8.17 – Kjernearbeidskraft blant innvandrerkvinner 30 år, 1993-2009

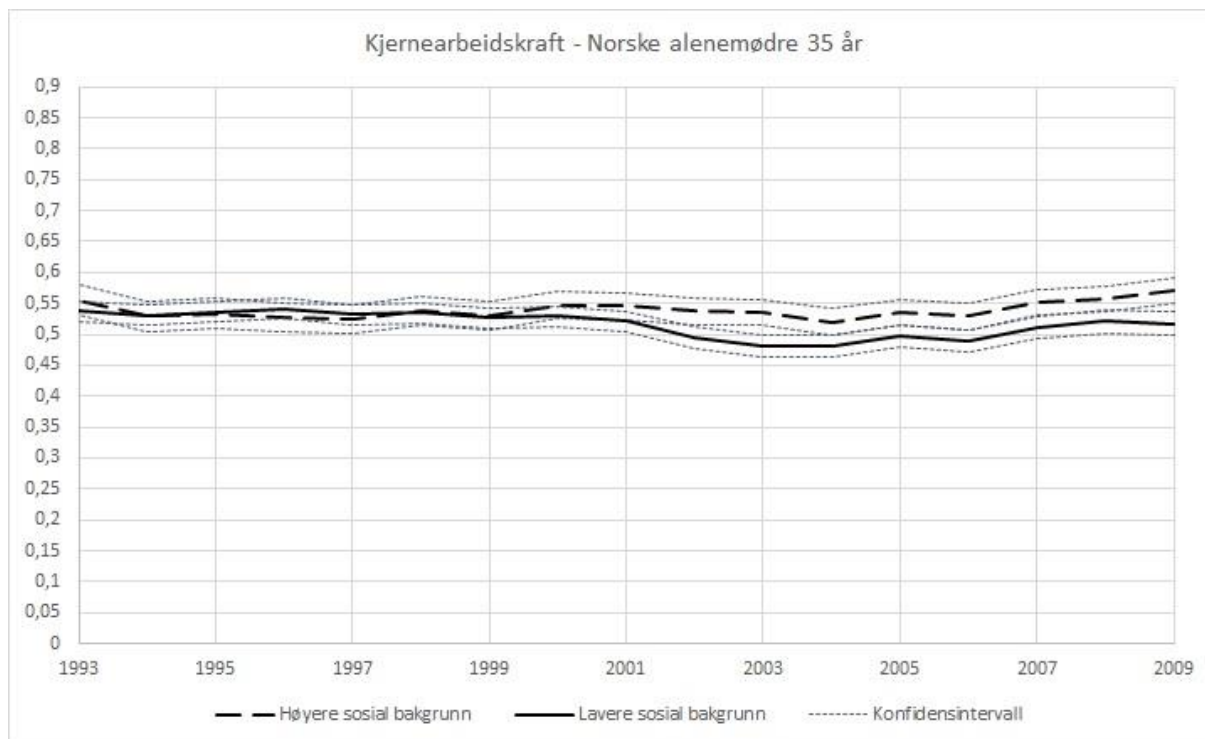
Figur 8.18 – Kjernearbeidskraft blant innvandrerkvinner 35 år, 1993-2009

Figur 8.19 – Kjernearbeidskraft blant norske alenemødre 30 år, 1993-2009

Figur 8.20 – Kjernearbeidskraft blant norske alenemødre 35 år, 1993-2009

9. Litteraturliste

- Abrahamsson, P. (2003) The End of The Scandinavian model? Welfare reform in the nordic countries. *Journal of Societal and Social Policy*, 2 (2) 19-36.
- Allardt, E. (2000) A Political Sociology of the Nordic Countries. *European Review*, 8 (1) 129-141.
- Amenta, E. og Hicks, A. (2010) Research Methods. I Castles, F. G., Leibfried, S., Lewis, J. Obinger, H., Pierson, C. (Red), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (s.105-120). Oxford: Oxford University Press.
- Applerouth, S. og Edles, L. D. (2011). *Sociological Theory in the Contemporary Era: Texts and Readings*, 2 utg. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Atkinson, A. B. (2013) Ensuring social inclusion in changing labour and capital markets. European Union, Economic Papers 481.
- Atkinson, A. B. (2015) *Inequality: What can be done?* Harvard: Harvard University Press.
- Awasthi, A. K. (2013) *Statistics*. India: Darbose.
- Bakken, F. (2009) Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet i Norge. NAV, *Arbeid og velferd*, 4.
- Bambra, C. (2012) Social inequalities in health: the Nordic welfare state in a comparative perspective. I Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B., Kangas, O. (Red), *Changing Social Equality: The Nordic Welfare Model in the 21st Century* (s. 143-163). Bristol: Policy Press.
- Barth, E. og von Simson, K. (2012) Ungdomsarbeidsledighet og konjunkturer. SSB, *Økonomiske analyser* 5/2012.
- Bäckman, O., Jacobsen, V., Lorentzen, T., Ôsterbacka, E., Dahl, E. (2011) Dropping Out in Scandinavia. Social Exclusion and Labour Market Attachment among Upper Secondary School Dropouts in Denmark, Finland, Norway and Sweden. Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier 2011:8.
- Bäckman, O. og Franzén, E. (2007) Employment and the Labour Market (Chapter 2). *International Journal of Social Welfare*. 16: 35-66.
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.

- Beck, U. (2000) *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity press.
- Beck, U. og Beck-Gernsheim, E. (2002) *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Beck, U. Bonss, W., Lau, C. (2003) The Theory of Reflexive Modernization: Problematic, Hypothesis and Research Programme. *Theory, Culture & Society*, 20 (2): 1-33.
- Beck, U. og Willms, J. (2004). *Conversations with Ulrich Beck*. Cambridge: Polity Press.
- Bell, D. (1974) *The Coming of the Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. London: Heinemann.
- Berg, H. og Thorbjørnsrud, T. (2009) Hvorfor blir det flere unge uføre? *Søkelys på arbeidslivet* 2/2009, 26: 389-399.
- Biolcati-Rinaldi, F. og Sarti, S. (2015) Individualisation and Poverty over Time: The Italian Case (1985-2011). *European Societies*, 17 (1): 47-72.
- Bjørnstad, R. (2006) Er det økte sykefraværet tegn på et mer inkluderende eller ekskluderende arbeidsmarked? SSB, *Økonomiske analyser* 6/2006.
- Blaikie, N. (2010) *Designing Social Research, 2 utg.* Cambridge: Polity Press.
- Blekesaune, M. (2012a) Job insecurity and sickness absence: Correlations between attrition and absence in 36 occupational groups. *Scandinavian Journal of Public Health*, 40: 668-673.
- Blekesaune, M. (2012b) Kjønnroller og uførepensjonering. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 53 (1) 33-48.
- Bonoli, G. (2005a) The Politics of the New Social Policies: Providing Coverage Against New Risks in Mature Welfare States. *Policy & Politics*, 33 (3): 431-49.
- Bonoli, G. (2005b) Time Matters: Postindustrialisation, new social risks and welfare adaption in advanced industrial democracies. Paper prepared for presentation at the «Congrès des quatre pays», Université de Lausanne, 17-18 November 2005.
- Bourdieu, P. (2002) The Forms of Capital. I Biggart, N. W. (Red), *Readings in Economic Sociology* (s.280-291). Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.

- Brage, S. og Thune, O. (2009) Medisinske årsaker til uførhet i alderen 25-39 år. NAV, Rapport nr. 1.
- Brage, S. og Thune, O. (2015) Ung uførhet og psykisk sykdom. NAV, *Arbeid og velferd*, nr. 1.
- Brage, S., Nossen, J. P., Kann, I. C., Thune, O. (2012) Sykefravær med diagnose innen psykiske lidelser 2000-2011. NAV, *Arbeid og velferd*, nr. 3.
- Brekke, I. (2008) *Like muligheter? Betydningen av etnisk bakgrunn for sysselsetting og inntekt* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Oslo.
- Brooks-Gunn, J., Duncan, G., Maritato, N. (1997) Poor Families, Poor Outcomes: The Well-Being of Children and Youth. I Duncan, G. og Brooks-Gunn, J. Red. (1997), *Consequences of Growing up Poor*. New York: The Russel Sage Foundation.
- Bø, T. P. og Vigran, Å. (2014). *Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning*. SSB, reports 2014/37.
- Bø, T.P. og Håland, I. (2002) *Dokumentasjon av Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Korrigert versjon*. SSB notater 2002: 24.
- Cappelen, Å. (2011) Velferdsstatens økonomiske grunnlag. I Hatland, A., Kuhnle, S., Romøren, T. I. (Red.), *Den norske velferdsstaten, 4 utg.*(s.67-102). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Caspersen, J., Hovdhaugen, E., Karlsen, H. (2012) *Ulikhet i høyere utdanning: En litteratur gjennomgang for perioden 2002-2012*. NIFU Rapport 32/2012
- Clasen, J. og Clegg, D. (2011) Unemployment Protection and Labour Market Change in Europe: Towards 'Triple Integration'?, I Clasen, J. og Clegg, D. (Red.), *Regulating the Risk of Unemployment: National Adaptations to Post-Industrial Labour Markets in Europe* (s.1-12). Oxford: Oxford University Press.
- Crouch, C. og Keune, M. (2012) The Governance of the New Economic Uncertainty: Beyond the 'New Social Risks' Analysis. I Bonoli, G. og Natali, D. (Red), *The Politics of the New Welfare State* (s.45-67). Oxford: Oxford University Press.
- Comrey, A., L. og Lee, H. B. (2007) *Elementary Statistics: A Problem Solving Approach, 4th ed.* Morrisville: Lulu.com.

- Cumming, G. og Finch, S. (2005) Inference by Eye: Confidence Intervals and How to Read Pictures of Data. *American Psychological Association*, 60 (2) 170-180.
- Davidsson, J. og Naczyk, M. (2009) The Ins and Outs of Dualisation: A Literature Review. REC-WP 02/2009. Working Papers on the Reconciliation of Work and Welfare in Europe.
- Davidsson, J.B. og Emmenegger, P. (2012) Insider-Outsider Dynamics and the Reform of Job Security Legislation. I Bonoli, G. og Natali, D (Red.), *The Politics of the New Welfare State* (s.206-229). Oxford: Oxford University Press.
- Djuve, A.B. (2014) Integreering av innvandrere i Norge, i Djuve, A. B. og Grødem, A.S. (Red.), *Innvandring og arbeidsmarkedsintegreering i Norden* (s.81-91). Fafo rapport 2014:27, NordMod 2030, delrapport 11.
- Dølvik, J. E., Goul Andersen, J., Vartiainen, J. (2015) The Nordic Social Models in Turbulent Times: Consolidation and Flexible Adaptation. I Dølvik, J. E. og Martin, A. (Red.), *European Social Models From Crisis to Crisis: Employment and Inequality in the Era of Monetary Integration* (s.246-286). Oxford: Oxford University Press.
- Dølvik, J. E. og Martin, A. (2015) From Crisis to Crisis. European Social Models and Labor Market Outcomes in the Era of Monetary Integration. I Dølvik, J. E. og Martin, A. (Red.), *European Social Models From Crisis to Crisis: Employment and Inequality in the Era of Monetary Integration* (s.325-385). Oxford: Oxford University Press.
- Dølvik, J. E., Fløtten, T., Hippe, J. M., Jordfald, B. (2014) *Den nordiske modellen mot 2030. Et nytt kapittel?* Fafo-rapport 2014: 46, NordMod 2030, sluttrapport.
- Dølvik, J. E. (2013) *Grunnpilarene i de nordiske modellene. Et tilbakeblikk på arbeidslivs- og velferdsregimenes utvikling.* Fafo-rapport 2013: 13, NordMod 2030, delrapport 1.
- Esser, I. (2012) Ikke bare for pengene? Arbeidsmotivasjon, pensjonspreferanser og pliktfølelse i forskjellige velferdsstater. I Stjernø, S. og Øverbye, E. (Red.), *Arbeidslinja – Arbeidsmotivasjon og velferdsstaten* (s.47-61). Oslo: Universitetsforlaget.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.

- Esping-Andersen, G. (2002) Towards the Good Society Once Again? I Esping-Andersen, G. (Red.), *Why We Need a New Welfare State* (s.1-25). Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (2004) Unequal Opportunities and Social Inheritance. I Corak, M. (Red.), *Generational Income Mobility in North America and Europe* (s. 289-315). Cambridge: Cambridge University Press.
- Esping-Andersen, G. (2009) *Incomplete Revolution: Adapting to Women's New Roles*. Cambridge: Polity Press.
- Fauske, H. (2011) Oppvekst i et samfunn i endring, i Hatland, A. (Red.), *Veivalg i velferds politikken* (s.35-49). Bergen: Fagbokforlaget.
- Fløtten, T., Hermansen, Å., Hippe, J.M., Lescher-Nuland, B.R (2011) *Innmeldt, utmeldt eller påmeldt? Et annet bilde av utenforskapet i Norge*. Fafo-rapport 2011: 13.
- Fløtten, T., Kvist, J., Mósesdóttir, L., Pedersen, L. (2014) *Velferdsstatsutfordringer. Ulikhet, arbeidsintegrering, tjenesteproduksjon og likestilling*. Fafo-rapport 2014:42, NordMod 2030, delrapport 10.
- Fritzell, J., Bäckman, O., Ritakallio, V.M. (2012) Income inequality and poverty: Do the Nordic Countries Still Constitute a Family of Their Own? I Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B.; Kangas, O. (Red.), *Changing Social Equality: The Nordic Welfare Model in the 21st Century* (s.165-185). Bristol: Policy Press.
- Furlong, A. og Cartmel, F. (1997) *Young People and Social Change. Individualisation and Risk in the Age of Modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Gallie, D. og Paugam, S. (2004) Unemployment, Poverty and Social Isolation: An Assessment of the Current State of Social Exclusion Theory. I Gallie, D. (Red.), *Resisting Marginalisation. Unemployment Experience and Social Policy in the European Union* (s.34-53). Oxford: Oxford University Press.
- Grødem, A., S., og Strand, A., H. (2013) *Velferdsordningene*. Temanotat. Program VAM. Velferd, arbeidsliv og migrasjon. Oslo: Hustrykkeriet.
- Grødem, A., S., Nielsen, R.,A., Strand, A.,H. (2014) *Unge mottakere av helserelaterte ytelser. Fordelingen mellom offentlig og familiebasert forsørgelse av unge NEET*. Fafo-rapport 2014: 37.

- Halvorsen, K. (2012) Lønnsarbeidet – vår tids sekulære religion. I Stjernø, S. og Øverbye, E. (Red.), *Arbeidslinja – Arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten* (s.189-198). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, M. N. og Mastekaasa, A. (2006) Social Origins and Academic Performance at University. *European Sociological Review*, 22 (3) 277-291.
- Hansen, M. N. og Wiborg, Ø. N. (2010) Klassereisen – mer vanlig i dag? I Dahlgren, K. og Ljunggren, J. (Red.), *Klassebilder. Ulikhet og sosial mobilitet i Norge* (s.84-97). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, M. N. (2011) Finnes det en talentreserve? *Søkelys på Arbeidslivet* (3) 173-186.
- Hammer, T. og Hyggen, C. (2013a) Ung voksen – risiko for marginalisering. I Hammer, T. og Hyggen, C. (Red.), *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (s.13-27). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hammer, T. og Hyggen, C. (2013b) Gårsdagens arbeidsløse, morgendagens arbeidskraft? I Hammer, T. og Hyggen, C. (Red.), *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (s.183-195). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Harsløf, I. og Ulmestig, R. (2013a) Introduction: Changing Social Risks and Social Policy Responses in the Nordic Welfare States. I Harsløf, I. og Ulmestig, R. (Red.), *Changing Social Risks and Social Policy Responses in the Nordic Welfare States* (s.1-24). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Harsløf, I. og Ulmestig, R. (2013b) Discussion: The Take on New Social Risks in the Nordic Welfare States. I Harsløf, Ivan og Ulmestig, Rickard (Red.), *Changing Social Risks and Social Policy Responses in the Nordic Welfare States* (s.266-281). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Harsløf, I., Scarpa, S., Andersen, S. N. (2013) Changing Population Profiles and Social Risk Structures in the Nordic Countries. I Harsløf, I. og Ulmestig, R. (Red.), *Changing Social Risks and Social Policy Responses in the Nordic Welfare States* (s.25-49). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Harsløf, I. og Malmberg-Heimonen, I. (2013) Tiltak mot marginalisering i livsfasen fra ung til voksen. I Hammer, T. og Hyggen, C. (Red.), *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (s.28-44). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Hatland, A. (2011a) Trygd og arbeid. I Hatland, A., Kuhnle, S., Romøren, T. I. (Red.), *Den norske velferdsstaten, 4 utg.*(s.102-147). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hatland, A. (2011b) Familien og velferdsstaten. I Hatland, A., Kuhnle, S., Romøren, T. I. (Red.), *Den norske velferdsstaten, 4 utg.*(s.148-168). Gyldendal Akademisk.
- Hatland, A. (2011c) Velferdspolitik og innvandring. I Hatland, A., Kuhnle, S., Romøren, T. I. (Red.), *Den norske velferdsstaten, 4 utg.*(s.251-270). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hatland, A. (2011d) Innvandring og velferd. I Hatland, A. (Red.), *Veivalg i velferdspolitikken* (s.91-115). Bergen: Fagbokforlaget.
- Hatland, A. (2011e) Tendenser og utfordringer. I Hatland, A. (Red.), *Veivalg i velferdspolitikken* (s.173-185). Bergen: Fagbokforlaget.
- Hatland, A. og Øverbye, E. (2011) Syk eller arbeidsledig? I Hatland, A. (Red.), *Veivalg i velferdspolitikken* (s.71-89). Bergen: Fagbokforlaget.
- Heckman, J. J. (2006) Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. *Science, New Series*, 312 (5782): 1900-1902.
- Heckman, J. J. (2010) *Giving Kids a Fair Chance: A Strategy that Works*. Boston Review Books.
- Hellevik, O. (2009) Linear versus logistic regression when the dependent variable is a dichotomy. *Qual Quant*, 43: 59-74.
- Hellevik, T. (2005) *På egne ben. Unges etableringsfase i Norge* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Oslo.
- Hernes, G. (1973) Om ulikhetens reproduksjon. Arbeidsnotat (Levekårsundersøkelsen, trykt utg.) nr. 28.
- Hippe, J. M. og Berge, Ø. (2013) *Ombyggingens periode. Landrapport om Norge 1990- 2012*. Fafo-rapport 2013: 15, Nordmod 2030, delrapport 5.
- Hjellbrekke, J. og Korsnes, O. (2012) *Sosial mobilitet, 2 utg.* Oslo: Det Norske Samlaget.
- Holter, Ø.G., H. Svare og C. Egeland (2008) *Likestilling og livskvalitet 2007*. AFI Rapport 2008/1.

- Hussain, A. M., Kangas, O., Kvist, J. (2012) Welfare State Institutions, Unemployment and Poverty: Comparative study on changes in labour market and income status in 15 European Countries. I Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B., Kangas, O. (Red.), *Changing Social Equality: The Nordic Welfare Model in the 21st Century* (s.119-142). Bristol: Policy Press.
- Hyggen, C. og Gjerustad, C. (2013) Knuste drømmer? Aspirasjoner, yrkeskarriere og mental helse fra ung til voksen. I Hammer, T. og Hyggen, C. (Red.), *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (s.70-86). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hyggen, C. og Hammer, T (2013) Unge voksne – mestring og marginalisering i den norske velferdsstaten. I Hammer, T. og Hyggen, C. (Red.) *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (s.226-233). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Innt. S. nr. 340 (2008-2009) *Innstilling fra arbeids- og sosialkomiteen om samtykke til deltakelse i en beslutning i EØS-komiteen om innlemmelse i EØS-avtalen av europaparlaments- og rådsbeslutning 1098/2008/EF om det europeiske året for bekjempelse av fattigdom og sosial eksklusjon* (2010).
- IDRE (2010) *Institute for Digital Research and Education. Regression with Stata. Chapter Four, Beyond OLS*. Hentet 10.12.2014: <http://www.ats.ucla.edu/stat/stata/web-books/reg/chapter4/statareg4.htm>.
- Jensberg, H., Mandal, R., Solheim, E. (2012) *Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Kontinuitet eller endring?* SINTEF rapport A21906.
- Jensen, T.B. (2006) Når sosiologer bliver sure! Et kantet oppgør om ungdom, individualisering, identitet och mening. Bokomtale av *Den nye moderniteten Ungdom, individualisering, identitet og endring* av Krange, O. og Øia. T. (2005). *Sosiologisk tidsskrift*, (14): 372-375.
- Joas, H. og Knöbl, W. (2009) *Social Theory: Twenty Introductory Lectures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jonsson, J. O., Mood, C., Bihagen, E. (2011) *Poverty in Sweden 1991-2007. Change, dynamics, and intergenerational transmission of poverty during economic recession and growth*. SOFI, Working Paper 10/2011.

- Kauppinen, T.M., Angelin, A., Lorentzen, T., Bäckman, O., Salonen, T., Moisio, P., Dahl, E. (2014). Social background and life-course risks as determinants of social assistance receipt among young adults in Sweden, Norway and Finland. *Journal of European Social Policy*, 24 (3) 273-288.
- Kautto, Mikko (2010) The Nordic Countries. I Castles, F.G.; Leibfried, S., Lewis, J., Obinger, H., Pierson, C. (Red.), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (s.586-600). Oxford: Oxford University Press.
- Kildal, N. (2013) Den norske velferdsstaten: Fra sosiale til kontraktbaserte rettigheter. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 16 (2): 87-96.
- Kildal, N. (2012) Fra arbeidsetos til insentiver og velferdskontrakter. I Stjernø, S. og Øverbye, E. (Red.), *Arbeidslinja – Arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten* (s.177-187). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kildal, N. og Kuhnle, S. (2005) The Nordic Welfare Model and the idea of universalism. I Kildal, N. og Kuhnle, S. (Red.), *Normative Foundations of the Welfare State. The Nordic Experience* (s.13-33). Oxon: Routledge.
- Kildal, N. (2001) *Workfare Tendencies in the Scandinavian Welfare Policies*. International Labour Office, Geneva, februar 2001.
- Kindlund, H. og Biterman, D. (2002) Chapter 3. Work and the Labour Market. *International Journal of Social Welfare*, 11: 16-40.
- Korsnes, O. red. (2008) *Sosiologisk leksikon, 2 utg.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Krange, O. og Øia, T. (2005) *Den nye moderniteten. Ungdom, individualisering, identitet og endring.* Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Kristensen, P. og Bjerkedal, T. (2010) Educational attainment of 25 year old Norwegians according to birth order and gender. *Intelligence*, 38: 123-136.
- Kuhnle, S. og Kildal, N. (2011) Velferdsstatens idégrunnlag i perspektiv. I Hatland, A., Kuhnle, S., Romøren, T. I. (Red.), *Den norske velferdsstaten, 4 utg.* (s.15-39). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Kuhnle, S. og Sander, A. (2010) The Emergence of the Western Welfare State. I Castles, F.G., Leibfried, S., Lewis, J., Obinger, H., Pierson, C. (Red.), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (s.61-80). Oxford: Oxford University Press.
- Kvist, Jon og Greve, Bent (2011) Has the Nordic Model Been Transformed? *Social Policy and Administration*, 45 (2): 146-160.
- Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B., Kangas, O. (2012a) Equality and the Nordic Welfare Model: Principles, Pressures and Perspectives. I Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B., Kangas, O. (Red.), *Changing Social Equality: The Nordic Welfare Model in the 21st Century* (s.1-22). Bristol: Policy Press.
- Kvist, J., Hvinden, B., Kangas, O. (2012b) Nordic Responses to Rising Inequalities: Still pursuing a distinct path or joining the rest? I Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B., Kangas, O. (Red.), *Changing Social Equality: The Nordic Welfare Model in the 21st Century* (s.201-205). Bristol: Policy Press.
- Kymlicka, W. (2002) *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, 2 utg. New York: Oxford University Press.
- Leisering, L. og Leibfried, S. (1999) *Time and Poverty in Western Welfare States: United Germany in Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lorentzen, T., Angelin, A., Dahl, E., Kauppinen, T., Moisio, P., Salonen, T. (2014) Unemployment and economic security for young adults in Finland, Norway and Sweden: From unemployment protection to poverty relief. *International Journal of Social Welfare*, 23: 41-51.
- Lorentzen, T., Dahl, E., Harsløf, I. (2012) Welfare Risks in Early Adulthood: A Longitudinal Analysis of Social Assistance Transitions in Norway. *International Journal of Social Welfare*, 21: 408-421.
- Lorentzen, T. og Nielsen, R.A. (2008) *Går fattigdom i arv? Langtidseffekter av å vokse opp i familier som mottar sosialhjelp*. Fafo-rapport 2008: 14.
- Lunde, H. og Sandes, T. (2010) Det «lønner» seg å være mann. *Samfunnsspeilet* 1/2010: 30-34.
- Lødemel, I. (2014) Preface. I Lødemel, I. og Moreira, A. (Red.), *Activation or Workfare? Governance and the Neo-Liberal Convergence* (s.ix-x). New York: Oxford University Press.

- Lødemel, I., Dahl, E., Vannevjen, H. (2002) Executive Summary: Norway. I Lødemel, I. (Red.), *Workfare in Six European Nations. Findings from evaluations and recommendations for future development* (s.37-43). Fafo-paper 2002: 24.
- Mastekaasa, A. (2011) Social Origins and Labour Market Success – Stability and Change over Norwegian Birth Cohorts 1950-1969. *European Sociological Review*, 27 (1): 1-15.
- Mood, C. (2010) Logistic Regression: Why We Cannot Do What We Think We Can, and What We Can Do About It. *European Sociological Review*, 26 (1): 67-82.
- Moisio, P., Lorentzen, T., Bäckman, O., Angelin, A., Salonen, T., Kaupinnen, T. (2015) Trends in the Intergenerational Transmission of Social Assistance in the Nordic Countries in the 2000s. *European Societies*, 17 (1): 73-93.
- Møller, I. H. (2013) A Liberalistic Handling of New Social Risks – Danish Experiences from Three Decades of Social Policy Reforms. I Harsløf, I. og Ulmestig, R. (Red). *Changing Social Risks and Social Policy Responses in the Nordic Welfare States* (s.245-265). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Murray, C. A. (1984) *Losing Ground: American Social Policy 1950-1980*. New York: Basic Books.
- Nav (2008) Oversettelser av velferdstermer i nordiske velferdsstater. Hentet 22.10.2014: <https://www.nav.no/attachment/1073751785?download=true>.
- Nav (2008) Økonomisk stønad (økonomisk sosialhjelp). Hentet 20.3.2015: <https://www.nav.no/no/Person/Flere+tema/Sosiale+tjenester/%C3%98konomisk+st%C3%B8nad+%28%C3%B8konomisk+sosialhjelp%29.87469.cms#chapter-1>.
- Nilsen, Ø. A. og Reiso, K. H. (2011) Scarring effects of Unemployment. IZA Discussion paper No. 6198.
- Nossen, J. P. (2008) Sykefraværet og konjunktorene – hva vet vi om sammenhengen? NAV rapport nr. 4: 2008.
- Nossen, J. P. (2009) Sykefravær og konjunkturer – en oversikt. *Norsk epidemiologi*, 19 (2) 115-125.
- Nossen, J. P. og Thune, O. (2009) Utviklingen i sykefraværet de siste 20 år. NAV, *Arbeid og velferd*, nr. 3.

- NOU 2011:14. *Bedre integrering. Mål, strategier, tiltak.*
- NOU 2008: 18. *Fagopplæring for fremtiden.*
- NOU 2008: 3. *Sett under ett. Ny struktur i høyere utdanning.*
- NSD (2014) Metadata om Forløpsdatabasen FD-Trygd – 20 % utvalg: <http://velferd.nsd.uib.no/velferd/>.
- Næss, Ø., Rognerud, M., Strand, B. H. (2007) Sosial ulikhet i helse. En faktarapport. Folkehelseinstituttet, rapport 2007: 1.
- OECD (2008) *Jobs for Youth – Norway*. Paris: OECD.
- OECD (2010) *Sickness, Disability and Work. Breaking the Barriers*. Paris: OECD.
- Olberg, D. (2012) *Hvor travelt er det på jobben? Arbeidspress og intensivering av arbeidstiden*. Fafo-rapport 2012: 14.
- Piketty, T. (2000) Theories of Persistent Inequality and Intergenerational Mobility. I Atkinson A. B., og Bourguignon, F. (Red.). *Handbook of Income Distribution, Volume 1* (s.429-76). Amsterdam: Elsevier.
- Ragin, C. C. og Amoroso, L. M. (2011) *Constructing Social Research, 2 utg.* Thousand Oaks: Pine Forge.
- Reisel, L. og Brekke, I. (2013) *Kjønnssegregering i utdanning og arbeidsliv. Status og årsaker*. Institutt for samfunnsforskning, rapport 2013: 4.
- Reisel, L. og Brekke, I. (2012) *Klasse og kjønn i et likestillingsperspektiv. En kunnskapsstatus*. Institutt for samfunnsforskning, rapport 2012: 6.
- Schwander, H. og Häusermann, S. (2013) Who is in and Who is Out? A risk-based conceptualization of insiders and outsiders. *Journal of European Social Policy*, 23 (3) 248-269.
- Scott, J. og Marshall, G. (2009) *Oxford Dictionary of Sociology, 3 utg.* Oxford: Oxford University Press.
- Skog, O. J. (2013) *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

St.prp.nr. 69 (2008-2009) *Om samtykke til deltakelse i en beslutning i EØS-komiteen om innlemmelse i EØS-avtalen av europaparlaments- og rådsbeslutning 1098/2008/EF om det europeiske året for bekjempelse av fattigdom og sosial eksklusjon (2010).*

Snel, E., Reelick, F., Groenenboom, N. (2013) Time and poverty revisited: A replication of Leisering and Leibfried. *Journal of European Social Policy*, 23 (2): 179-191.

Statsministerens kontor (1993) Artikkel i aftenposten, 20.3.1993, *Solidaritetsalternativet også i helse- og omsorgspolitikken*. Hentet 20.9.2014: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/taler-og-artikler-av-tidligere-statsministre/gro-harlem-brundtland/1993/solidaritetsalternativet.pdf>.

Steigum, E. (2006) *Moderne Makroøkonomi*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Steinkellner, A. (2015) *Befolkningens utdanningsnivå og arbeidsmarkedsstatus*. SSB, rapporter 2015/11.

Strand, A. H. (2012) *De økonomiske konsekvensene av samlivsbrudd* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Bergen.

Støren, L. A. (2013) Lav kompetanse og «fanget» i velferdssystemet – rammer det særlig innvandrere? I Hammer, T. og Hyggen, C. (Red.), *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenlivet* (s.48-69). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Støren, L. A. (2010) *Unge innvandrere i utdanning og overgang til arbeid*. NIFU-rapport 45/2010.

Skatteetaten (2014) Grunnbeløpet i folketrygden. Hentet 21.11.2014: <http://www.skatteetaten.no/Tabeller-og-satser/Grunnbelopet-i-folketrygden/>.

SSB (2008) *Norske foretaks flytteaktiviteter*. Hentet 15.12.2014: <https://www.ssb.no/virksomheter-foretak-og-regnskap/artikler-og-publikasjoner/norske-foretaks-flytteaktiviteter>.

SSB (2012) *Hvert åttende foretak har flyttet aktiviteter til utlandet*. Hentet 15.12.2014: <https://www.ssb.no/virksomheter-foretak-og-regnskap/artikler-og-publikasjoner/hvert-aattende-foretak-har-flyttet-aktiviteter-til-utlandet-2013#vedleggsartikkel-1>.

- SSB (2014a) Befolkningens utdanningsnivå (tabell 08921). Hentet 4.9.2014: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Utdanningsniv04&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=utdanning&KortNavnWeb=utniv&StatVariant=&checked=true>.
- SSB (2014b) Arbeidskraftundersøkelsen (tabell 05111). Hentet 4.9.2014: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=AKUAarNY&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=arbeid-og-lonn&KortNavnWeb=aku&StatVariant=&checked=true>.
- SSB (2014c) Innvandrere etter innvandringsgrunn, 1. januar 2014. Hentet 5.9.2014: <https://www.ssb.no/innvgrunn>.
- SSB (2014d) Innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre, 1. januar 2014. Hentet 5.9.2014: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef/aar/2014-04-24>.
- SSB (2014e) Levendefødte, etter mors samlivsstatus (tabell 05525). Hentet 12.9.2014: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/define.asp?SubjectCode=01&ProductId=01&MainTable=LevendfMorsStat&contents=Levendefodte&PLanguage=0&Qid=0&nvl=True&mt=1&pm=&SessID=4678637&FokusertBoks=1&gruppe1=Hele&gruppe2=Hele&gruppe3=Hele&VS1=Landet&VS2=SamlivStatus&VS3=&CMSSubjectArea=befolkning&KortNavnWeb=fodte&StatVariant=&Tabstrip=SELECT&aggresestnr=1&checked=true>.
- SSB (2014f) Skattestatistikk for personer (tabell 09855). Hentet 14.11.2014: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=InntPensjKjonn&KortNavnWeb=selvangivelse&PLanguage=0&checked=true>.
- SSB (2014g) Befolkningens utdanningsnivå. Hentet 6.1.2015: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=utniv&CMSSubjectArea=utdanning&checked=true>.
- SSB (2015) Midlertidig ansatte, etter kjønn og alder (Tabell 05612). Hentet 15.1.2015: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=MidlAnsattAar&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=arbeid-og-lonn&KortNavnWeb=aku&StatVariant=&checked=true>.
- Tan, S. H. og Tan, S. B. (2010) The Correct Interpretation of Confidence Intervals. *Proceedings of Singapore Healthcare*, 19 (3).

- Taylor-Gooby, P. (2004) *New Risks and Social Change*. I Taylor-Gooby, P. (Red), *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State* (s.1-28). New York: Oxford University Press.
- Timonen, V. (2004) *New Risks – Are They Still New for the Nordic Welfare States?* I Taylor-Gooby, P. (Red), *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State* (s.83-110). New York: Oxford University Press.
- Vignes, B. (2011) *Uførepensjon og innvandrere* (Masteroppgave). Universitetet i Bergen.
- von Soest, T. og Hyggen, C. (2013) *Psykiske plager blant ungdom og unge voksne – hva vet vi om utviklingen de siste årtiene?* I Hammer, T. og Hyggen, C. (Red), *Ung voksen og uten for. Mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (s.88-109). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Wiborg, Ø. N. og Møberg, R. J. (2010) *Social Origin and the Risks of Disadvantage in Denmark and Norway: The early life course of young adults*. *Work Employment Society*, 24 (1): 105-125.
- Wiborg, Ø.N., og Hansen, M.N. (2009) *Trends over Time in the Intergenerational Transmission of Social Disadvantage*. *European Sociological Review*, 25 (3): 379-394.
- Wooldridge, J. M. (2013) *Introductory Econometrics: A Modern Approach, 5 utg.* Internasjonal utg. S.I.: South-Western CENGAGE Learning.
- Zustavern, J. og Kohli, M. (2010) *Needs and Risks in the Welfare State*. I Castles, F.G., Leibfried, S., Lewis, J., Obinger, H., Pierson, C. (Red), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (s.169-182). Oxford: Oxford University Press.
- Øverbye, E. og Stjernø, S. (2012) *Arbeidsmotivasjon, arbeidslinje og velferdsstat*. I Stjernø, S. og Øverbye, E. (Red), *Arbeidslinja: Arbeidsmotivasjon og velferdsstaten* (s.15-27). Oslo: Universitetsforlaget.